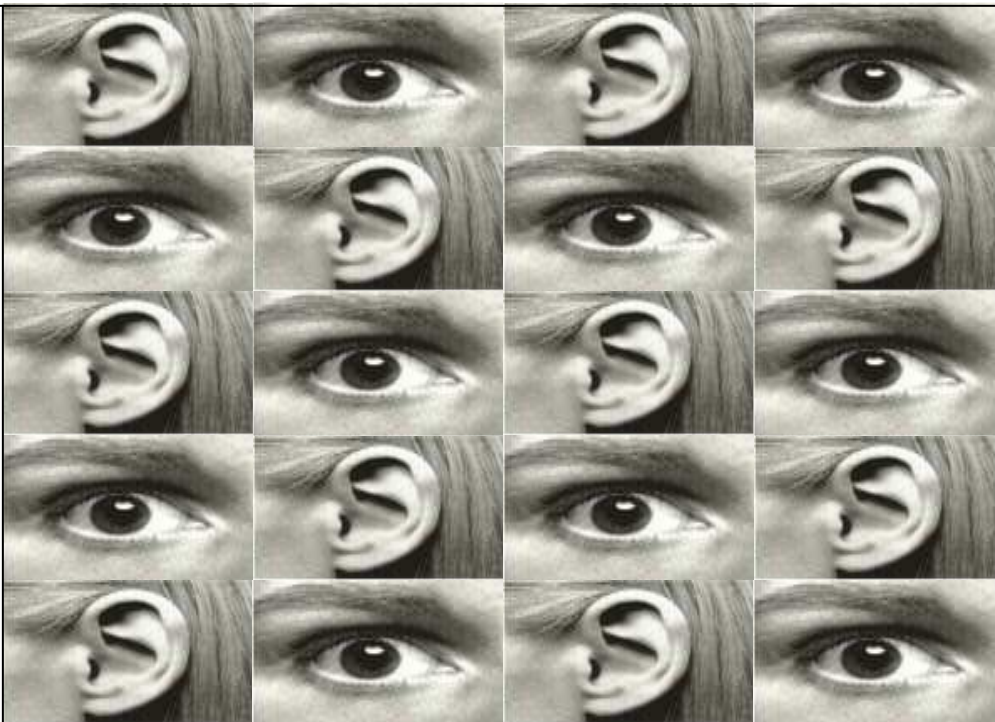


# OGEN EN OREN TEKORT

Een onderzoek naar de betekenis van het gesproken woord en het beeld op de Nederlandse televisie.



## Masterthesis

**Naam student:** Eva Bennink

**Studentnummer:** 273466

**E-mailadres:** 273466eb@student.eur.nl

Master Media & Journalistiek, 2007-2008

Faculteit der Historische en Kunstwetenschappen

Erasmus Universiteit Rotterdam

**Naam begeleidend docent:** Prof. dr. H.J.G. Beunders

**Tweede lezer:** drs. A.L. Peeters

# Inhoudsopgave

Voorwoord .....	4
1. Inleiding.....	6
1.1 Vraagstelling.....	7
1.2 Onderzoeksopzet .....	8
1.2.1 Relevante theorieën en begrippen .....	8
1.2.2 Empirisch onderzoek.....	9
1.3 Theoretische/praktische relevantie van het onderzoek.....	11
2. Theoretisch kader.....	12
2.1 Relevante theorieën en begrippen.....	12
2.1.1 Beeldcultuur; beeld & woord.....	12
2.1.2 Media (Marshall McLuhan) .....	16
2.1.3 Communicatieleer .....	18
2.1.4 De Wet van de schaar .....	21
2.1.5 Samenvatting .....	22
2.2 Definitieve vraagstelling .....	23
2.3 Hypothesen .....	24
3. Onderzoeksopzet .....	27
3.1 Verantwoording .....	27
3.2 Werkwijze.....	29
3.3 Het interview.....	30
3.4 De participerende observatie .....	32
3.5 De deskundigen.....	33
4. Onderzoeksresultaten.....	35
4.1 Het interview.....	35
4.1.1 De respondenten .....	35
4.1.2 Mediagebruik en informatievoorziening .....	41
4.1.3 Uitspraken en meningen met betrekking tot onderzoeksonderwerp.....	56
4.1.4 Conclusie.....	62
4.2 De participerende observatie .....	65
4.2.1 De selectie van de fragmenten .....	65
4.2.2 De fragmenten .....	69
4.2.3 De reacties.....	72
4.3 De deskundigen.....	79
4.3.1 Achtergrond deskundigen .....	79
4.3.2 Opmerkingen en meningen.....	80
5. Conclusies & aanbevelingen .....	86
Bronnenlijst.....	93
Bijlage 1: Vragenlijst.....	95
Bijlage 2: Samenvatting interviews .....	97
Bijlage 3: Uitgebreide beschrijving fragmenten .....	108
Bijlage 4: Samenvatting interviews met deskundigen.....	113



## Voorwoord

Bij het schrijven van een masterthesis kun je het jezelf zo gemakkelijk of moeilijk maken als je zelf wilt. Je kunt ervoor kiezen mee te werken aan een vooropgezet onderzoek of een onderzoek in opdracht van een bedrijf, instelling of organisatie uit te voeren. Het onderwerp van de thesis staat dan al vast evenals de richting van het onderzoek en vaak worden er ook literatuursuggesties gedaan. Een andere optie is het behandelen van een zelf gekozen onderwerp. Zo kun je een antwoord zoeken op een vraag die zich tijdens de talrijke colleges aan je heeft opgedrongen en waarop niemand het antwoord direct weet. Het is ook mogelijk dat je ervoor kiest een bepaald onderwerp of verschijnsel dat je al lange tijd interesseert of zelfs intrigeert een rol te laten spelen in je thesis. Maar je kunt er ook voor kiezen een zogenaamd schaduwgebied in een bepaalde wetenschappelijke discipline te gaan verkennen. Als je het jezelf erg lastig wilt maken kies je ervoor een onbeantwoorde vraag, een zekere fascinatie en een vrijwel onbehandeld onderwerp te combineren. De thesis die u nu in handen heeft is het resultaat van een dergelijke combinatie.

De grote moeilijkheid van een dergelijk thesis zit in het feit dat het antwoord op de vraag die eraan ten grondslag ligt niet uit publicaties en eerdere onderzoeken gehaald kan worden, maar elders moet worden gezocht. En niet alleen is de vraag nog niet eerder beantwoord ook het onderwerp is niet of nauwelijks behandeld in wetenschappelijke literatuur. Dit betekent dus dat er een geheel eigen onderzoek dient te worden opgezet waaruit mogelijk een antwoord op de vraag kan worden afgeleid. Of dit daadwerkelijk zo zal zijn is vooral in het begin nog maar de vraag en leidt daarom tot onzekerheid. Als onderzoeker wordt je dan in grote mate gedreven door die grote interesse waaruit het idee voor het onderzoek is voortgekomen en misschien ook wel door een gevoel van avontuur. Maar niet in de minste plaats is het belangrijk dat er iemand is die jou erop wijst dat wat jij wilt onderzoeken interessant is, dat de vraag die jij stelt een heel belangrijke is en dat hij graag zou zien dat je het idee verder uitwerkt. Bij deze wil ik daarom mijn begeleider, Prof. dr. H.J.G. Beunders, van harte bedanken voor de getoonde interesse en vertrouwen en het welbekende duwtje in de goede richting.

Er zijn echter nog veel meer mensen geweest die hun interesse hebben getoond in en een zeer belangrijke rol gespeeld hebben met betrekking tot dit onderzoek. In de eerste instantie zijn dit de mensen geweest die ervoor gezorgd hebben dat ik met de

juiste mensen in contact gekomen ben. Roel van Houten van Viziris, Marianne Benning van Bartiméus en Lizette Lins van de Koninklijke Auris Groep, ontzettend bedankt hiervoor. Weliswaar hebben zij ervoor gezorgd dat mijn verzoek bij de juiste mensen terecht is gekomen, uiteindelijk hebben Rinus Huisman, Harry Hoitzing, Fons Wielemaker, Jan van Hooven, Diana en Albert uit eigen beweging contact met mij opgenomen en hun medewerking verleend aan dit onderzoek. Zonder deze mensen was er geen onderzoek mogelijk geweest dus mijn dank aan deze mensen is bijzonder groot. Hun inzet overtrof alle verwachtingen en hun gedrevenheid was bijna even sterk als die van mij. Niet alleen zij zijn zo vriendelijk geweest tijd vrij te maken voor mij en mijn vragen, dit geldt ook voor Dr. B.P.L.M. den Brinker en Mevrouw J.E. van den Berg- de Jong. Ook hen wil ik bij deze hartelijk bedanken voor hun medewerking.

De grote, oprechte interesse van alle genoemden heeft voor mij erg motiverend gewerkt en heeft er zeker aan bijgedragen dat ik deze thesis met veel enthousiasme en overtuiging heb voltooid. Ik hoop dat zij zich kunnen vinden in wat er hierna beschreven, beweerd en geconcludeerd wordt en net zo tevreden zullen zijn met het resultaat als ikzelf.

Eva Bennink, januari 2009

# 1. Inleiding

De televisie is in Nederland al jaren het meest populaire medium en kranten en tijdschriften waarin veel foto's te vinden zijn worden doorgaans aantrekkelijker gevonden dan enkel lange lappen tekst. We willen graag onze ogen de kost geven, we willen ons een beeld kunnen vormen en zoveel mogelijk zien van de wereld. Niet alleen nieuwsgierigheid lijkt hierbij een rol te spelen maar ook geloofwaardigheid. Vooral wanneer er iets groots, uitzonderlijk of schokkends is gebeurd of staat te gebeuren willen wij dit het liefst kunnen zien. Het is alsof de moderne mens alleen iets kan geloven wanneer hij het (met eigen ogen) heeft kunnen zien.

Wanneer bedacht wordt dat film en fotografie uitvindingen zijn van de laatste eeuw(en) betekent dit dus dat beelden nog niet zo lang een belangrijke rol spelen in het leven van de mens. In een relatief korte periode hebben beelden een belangrijke status verworven op het gebied van informatievoorziening, communicatie en entertainment. Welke betekenis zij precies hebben voor de moderne mens is echter niet duidelijk. Dat er in het algemeen veel waarde wordt gehecht aan beelden is één ding en is op zich vrij eenvoudig vast te stellen. Verklaren waarom is iets heel anders. Aan dit laatste is tot op heden verrassend weinig aandacht besteed. Het lijkt erop dat de grote waarde van beelden algemeen geaccepteerd wordt, maar vrijwel niemand zich afvraagt waar deze waarde dan precies in schuilt.

Waar wel aandacht aan besteed wordt is de vraag of beelden het woord uiteindelijk zullen verdringen. Het antwoord op deze vraag luidt vaak "Nee" al is men het niet altijd met elkaar eens tot op welke hoogte beelden wel de plaats in zullen nemen van tekst. Welke functie beeld en woord, afzonderlijk en in relatie tot elkaar, voor ons vervullen is in deze context een belangrijke vraag die vaak niet of nauwelijks beantwoord wordt. Deze thesis is een poging tot het vinden van een antwoord op die vraag en begeeft zich dus op onbekend terrein. Uit het antwoord, dat na afloop van empirisch onderzoek zal worden geformuleerd, kan worden opgemaakt waarom beelden tegenwoordig zo belangrijk worden gevonden en of dit eigenlijk terecht is.

## 1.1 Vraagstelling

“Beeld gaat boven geluid, en als de tekst over iets anders gaat dan het beeld, volgt de kijker alleen nog het beeld” zo legt Joris Luyendijk (2006) in zijn bestseller *Het zijn net mensen* uit wat de zogenoemde Wet van de schaar inhoudt. „Wanneer beeld en geluid niet met elkaar corresponderen is de schaar open en dringt het verhaal niet door, maar wanneer beeld en geluid elkaar ondersteunen heb je televisie op zijn best”.

Wat Luyendijk hier zegt is dus eigenlijk dat:

1. Beelden op de televisie belangrijker zijn dan de begeleidende woorden en het geluid dat erbij uitgezonden wordt, waarmee eigenlijk gezegd wordt dat kijkers vooral geïnteresseerd zijn in beelden en in mindere mate in woorden en geluid.
2. Beelden, woorden en geluiden elkaar ondersteunen en elkaar aanvullen. Een gebalanceerde combinatie van deze drie wordt gezien als televisie in optima forma.

Bovenstaande beweringen van Luyendijk roepen vragen op waarvan de volgende een heel belangrijke is: *Zijn wij tegenwoordig zo visueel ingesteld als hier wordt beweerd?* Wanneer we die beweringen, die we overigens in meer publicaties over media en mediatheorie tegenkomen, voor waar aannemen dan zeggen we daarmee eigenlijk dat het zicht ons meest gebruikte zintuig is en we de andere zintuigen slechts gebruiken om ons beeld compleet te maken. Dat wat we niet zien of kunnen zien proberen we op een andere manier waar te nemen, maar in de eerste plaats gaan we altijd af op ons zicht. Indirect wordt hiermee ook gezegd dat beelden meer indruk op ons kunnen maken dan woorden en van grotere invloed zijn of zelfs bepalend zijn op het gebied van meningsvorming en begrip.

Persoonlijk heb ik zo mijn twijfels bij wat er hier beweerd wordt. Spelen beelden echt de hoofdrol en het gesproken woord en geluid slechts een (onbelangrijke) bijrol? Als dit zo is waarom wordt er dan zoveel waarde gehecht aan beelden? Welke functie vervullen woorden en beelden in televisieprogramma's? Vullen gesproken tekst en beelden elkaar aan en zo ja op welke manier en met welk effect? Of overlappen zij elkaar in grote lijnen en wat is dan het effect daarvan? Maakt het voor bovenstaande vragen nog uit tot welk genre het programma gerekend wordt?

Deze vragen liggen ten grondslag aan en staan centraal in deze thesis. Het doel van dit onderzoek is het vaststellen van de functie die het gesproken woord en de

beelden vervullen binnen televisieprogramma's. Daarmee wordt bedoeld welk soort informatie zij bieden, op welke manier zij zich van elkaar onderscheiden, hoe zij zich tot elkaar verhouden, wat wel of niet in woorden of beelden uit te drukken valt en of en waarom de een wel of niet meer indruk maakt dan de ander.

## 1.2 Onderzoeksopzet

Om tot een antwoord op al deze vragen te komen is in de eerste plaats bestudering van literatuur op dit gebied vereist. Er dient een kleinschalige inventarisatie te worden gemaakt van alle theorieën en begrippen die enige relevantie vertonen in relatie tot dit onderzoek. Omdat het aantal relevante publicaties naar verwachting beperkt zal zijn zal er in de tweede plaats empirisch onderzoek worden uitgevoerd.

### 1.2.1 Relevante theorieën en begrippen

In het volgende hoofdstuk zullen belangrijke punten en opmerkingen uit bestudeerde publicaties besproken worden. Enkele relevante theorieën en begrippen in relatie tot dit onderzoek komen aan bod in boeken en artikelen waarin de visuele of beeldcultuur centraal staan. Voorbeelden van dergelijke publicaties zijn *An introduction to Visual Culture* van Nicholas Mirzoeff, *Denken over beelden* van de auteurs Luc Pauwels en Jan Marie Peters en de Gerard Rothuizenlezing van 1994 getiteld: *Kan een beeldcultuur zonder woord?.* Behalve aan uitspraken, theorieën en begrippen op het gebied van het beeld en de beeldcultuur zal er in dit hoofdstuk ook aandacht worden besteed aan het werk van Marshall McLuhan, een invloedrijke en welbekende naam in de communicatiewetenschap. Daarnaast zullen enkele interessante theorieën uit de communicatieleer worden besproken. De al genoemde Wet van de schaar, een theorie van Bernward Wember, zal hierbij het meest uitvoerig behandeld worden omdat deze het dichtst bij dit onderzoek staat. In zeker zin kan deze theorie worden beschouwd als uitgangspunt van het hiet uitgevoerde onderzoek. Het bewijs dat ten grondslag ligt aan deze theorie mag dan onomstotelijk zijn, wat dit zegt over het publiek of de televisieprogramma's wordt niet besproken en dient dus nog onderzocht te worden. In dit kader zal er ook kort aandacht besteed worden aan de psychologische en biologische achtergrond van dit vraagstuk.



Hoewel de bespreking van relevante theorieën en begrippen niet als onbelangrijk mag worden afgedaan zal het empirisch onderzoek dat voor deze thesis zal worden uitgevoerd een veel grotere rol spelen bij het beantwoorden van de vragen. Reden hiervoor is dat er geen publicaties te vinden zijn die naadloos aansluiten bij het gekozen onderzoeksonderwerp. De geselecteerde literatuur zal daarom vooral dienen als achtergrond waartegen dit onderzoek geplaatst kan worden, als verdieping en als handvat terwijl het onderzoek zelf de belangrijkste bron voor de antwoorden op de gestelde vragen zal zijn.

### **1.2.2 Empirisch onderzoek**

Het onderzoek waarover hier gesproken wordt zal voornamelijk bestaan uit interviews, maar ook gedeeltelijk uit participerende observatie. Er is voor deze methoden gekozen omdat deze het meest toegankelijk zijn maar vooral ook omdat verwacht wordt dat deze methoden het meest bruikbaar zijn. De waardering voor, de invloed van en het begrip dat voortvloeit uit woorden en beelden valt niet te meten maar is wel waarneembaar. Ook worden mensen heel goed in staat geacht te verwoorden welke betekenis beelden en gesproken woorden voor hen hebben en welke waarde zij eraan hechten. Daarnaast wordt ervan uitgegaan dat zij hiervoor een verklaring kunnen geven. De participerende observatie kan worden gebruikt als een controle op hetgeen er tijdens het interview gezegd wordt. Zo ook de gesprekken met deskundigen die na het afnemen van de interviews en het plaatsvinden van de observatie zullen worden gevoerd. Hoe het onderzoek zal worden opgezet en wie er zullen worden geïnterviewd zal verderop in hoofdstuk 3 uitvoerig worden besproken.

Dit is wel de plaats om erop te wijzen dat de interviews de kern van het onderzoek vormen en de participerende observatie en de gesprekken met de deskundigen vooral zullen dienen om te kijken of datgene dat beweerd wordt tijdens de interviews overeind blijft. Bij interviews moeten er altijd rekening mee gehouden worden dat hetgeen respondenten zeggen niet altijd overeenkomt met wat zij in werkelijkheid doen of denken. Hiermee wordt niet gezegd dat mensen vaak bewust antwoorden geven die afwijken van de realiteit, maar vooral dat het mogelijk is dat het idee dat een persoon van iets of iemand heeft niet strookt met de werkelijkheid. Een voorbeeld hiervan in dit verband is dat iemand ervan overtuigd kan zijn dat beelden kunnen volstaan als bron van informatie en er dan later achterkomt dat hij eigenlijk veel informatie mist. Of dit essentiële informatie is, is een tweede maar waar het hier om gaat

is dat deze persoon zich er niet van bewust is dat hij dingen mist. Dit kan zijn omdat hij er simpelweg niet bij stilstaat maar bijvoorbeeld ook omdat hij niet beter weet. De kans op zogeheten sociaal wenselijke antwoorden, waarbij respondenten bewust een antwoord geven waarvan zij denken dat dit een “goed” antwoord is, lijkt bij dit onderzoek erg klein omdat er geen algemene opvatting bestaat over wat goed en fout is.

Het (onbewust) geven van antwoorden die geen goed beeld geven van de werkelijkheid kan worden gecorrigeerd met behulp van de participerende observatie waarbij direct wordt waargenomen welke invloed beelden of het gesproken woord heeft op de kijker, of de boodschap in zijn geheel overkomt en dergelijke. Op deze manier kan bijvoorbeeld worden gecontroleerd of een respondent inderdaad alle nodige informatie uit alleen beelden kan halen zoals hij tijdens het interview beweert. Of er wordt nagegaan of de bewering dat alleen woorden in veel gevallen kunnen volstaan juist is. De gesprekken met deskundigen dienen onder andere om na te gaan of uitspraken en gedrag van respondenten kenmerkend zijn voor een hele groep of slechts voor deze ene persoon.

Uiteraard is de participerende observatie niet uitsluitend bedoeld om te controleren of wat er in de interviews gezegd wordt overeenkomt met de werkelijkheid. Los van de interviews kan de participerende observatie ook tot interessante inzichten leiden. Met name omdat in kaart kan worden gebracht wat televisiekijkers zien en/of horen wanneer zij zich volledig concentreren op de televisie. Televisiekijken wordt door velen beschouwd als een ontspannende activiteit. Alleen wanneer men met een specifiek doel de televisie aanzet, bijvoorbeeld om informatie te vergaren of ter educatie, zal er intensief naar beelden gekeken en naar tekst geluisterd worden. In veel andere gevallen zal de kijker hier veel minder bewust mee bezig zijn en is het vaak zo dat het televisiekijken niet eens de hoofdbezigheid is. Dit zou kunnen verklaren waarom men dikwijls meer gericht is op beelden, die daardoor meer indruk maken en invloed hebben op het gedrag van de kijker dan de gesproken tekst. Beelden kunnen immers vaak los van elkaar gezien worden terwijl losse woorden nietszeggend zijn. Wanneer respondenten zich bewust worden van wat zij zien en/of horen kan dit van grote waarde zijn voor dit onderzoek.

### 1.3 Theoretische/praktische relevantie van het onderzoek

Zoals in de inleiding al is opgemerkt is er tot op heden zeer weinig onderzoek gedaan naar de betekenis van beeld, tekst en geluid binnen de hedendaagse Nederlandse samenleving. Met dit onderzoek zal dus in de eerste plaats een nieuwe weg ingeslagen worden die mogelijk door anderen op een meer uitvoerige wijze bewandeld zal worden. Dit onderzoek is dus vooral explorierend, in zekere mate vernieuwend en vestigt aandacht op onbeantwoorde vragen met betrekking tot de verhouding tussen beeld en geluid op de Nederlandse televisie.

Daarnaast is deze studie interessant voor zowel instanties die zich bezighouden met het begeleiden van auditief of visueel gehandicapten als voor televisieproducenten omdat deze licht zal werpen op de mogelijkheden en de beperkingen van dit medium voor auditief en visueel gehandicapten binnen de Nederlandse samenleving. Er zijn twee redenen om dit te zeggen. Een reden is dat er hier zal worden gekeken naar de rol die het gesproken woord en het beeld spelen in televisieprogramma's en welk soort informatie zij overbrengen. Hieruit kan worden opgemaakt waarom de televisie wel of niet interessant is voor auditief of visueel gehandicapten en welk soort informatie zij missen als zij gebruik zouden maken van dit medium. De tweede reden hangt samen met iets dat in het voorgaande nog niet is besproken, er zullen enkele visuele en auditief gehandicapten aan dit onderzoek meewerken. Tijdens dit onderzoek zal hun media-gebruik in kaart worden gebracht. Hierdoor zal duidelijk worden of en op welke manier televisieprogramma's zouden moeten veranderen om deze groepen binnen de samenleving aan te spreken en hun informatievoorziening te verbeteren.

Als laatste kan worden gezegd dat de uitkomst van dit onderzoek interessant kan zijn voor mensen die zich bezighouden met de media of werkzaam zijn in deze sector omdat hier mogelijk duidelijk wordt wat het belang is van beeld en woord, waar hun kracht en zwakte ligt, wat televisiekijkers aanspreekt etc. Dit onderzoek raakt verschillende wetenschappelijke disciplines waaronder de mediawetenschap en de communicatiewetenschap maar ook de psychologie en biedt inzicht in de beleving van het medium televisie door kijkers.

## **2. Theoretisch kader**

Zoals aangekondigd zullen in dit hoofdstuk relevante theorieën en begrippen besproken worden. Ook zullen de vragen die in het vorige hoofdstuk zijn aangewezen als de centrale vragen in dit onderzoek verder worden uitgewerkt en omgevormd tot één hoofdvraag en enkele relevante deelvragen waarop aan het eind van deze thesis een antwoord zal worden geformuleerd. Als laatste zal er aandacht worden besteed aan hypothesen en verwachtingen met betrekking tot de uitkomst van het onderzoek en de antwoorden op de vragen die hieraan ten grondslag liggen.

### **2.1 Relevante theorieën en begrippen**

In het vorige hoofdstuk zijn enkele publicaties genoemd die op enige wijze relevant zijn voor dit onderzoek. Delen van deze publicaties zullen hier gebruikt worden om enkele noemenswaardige begrippen en theorieën te bespreken en waar nodig de relevantie in relatie tot dit onderzoek toe te lichten. In vier paragrafen zal er aandacht besteed worden aan beeldcultuur en het woord en het beeld, enkele ideeën van Marshall McLuhan over media, de communicatieleer en de Wet van de schaar.

#### **2.1.1 Beeldcultuur; beeld & woord**

De cultuur van de moderne samenleving wordt steeds vaker omschreven als een visuele- of beeldcultuur. Wat hieronder verstaan moet worden is echter niet duidelijk, zo geven Luc Pauwels en Jan Marie Peters (2005) aan in *Denken over beelden*. Nicholas Mirzoeff (1999) definieert in zijn publicatie *An introduction to Visual Culture* het begrip visuele cultuur als volgt: visuele gebeurtenissen waarbij informatie, betekenis of plezier wordt gezocht door de consument in wisselwerking met visuele technologie (Mirzoeff, 1999:26). Uitgaand van deze definitie en juistheid van de bewering dat de moderne Westerse cultuur kan worden omschreven als een uitgesproken visuele cultuur zou dit betekenen dat beelden en visuele technologieën een belangrijke rol spelen op het gebied van informatievoorziening maar ook met betrekking tot entertainment. Daarnaast, zo kan volgens Henri Beunders (1998) gesteld worden, zijn mediabeelden van grote invloed op het beeld dat de mens van zichzelf en de wereld heeft. In de inleiding van de publicatie *Kan een beeldcultuur zonder het woord?* wordt de mens in de 20<sup>e</sup> eeuw een

visualist genoemd en wordt aangegeven dat er soms zelfs gesproken wordt van ‘een dictatuur van het beeld’.

Het beeld lijkt een belangrijke positie te hebben verworven in het leven van de mens en veel invloed uit te oefenen op vele aspecten van het leven. Door de uitvinding en populariteit van (audio)visuele media zou het woord zijn positie als belangrijkste communicatiemiddel en manier van informatieoverdracht zijn kwijtgeraakt aan het beeld. Onder invloed van het gebruik van (audio)visuele media veranderde de verhouding tussen de zintuigen zicht en gehoor en werd eerstgenoemde het meest belangrijke zintuig en best ontwikkelde van de mens. De schriftcultuur maakte in Westerse landen geleidelijk aan plaats voor een beeldcultuur (de Visscher & Vuyk: 1994).

Tenminste, dat wordt door velen beweerd. Beeldcultuur kan echter nooit los gezien worden van een zogenaamde schriftcultuur, menen Pauwels et al. (2005), omdat de meeste producten van beeldcultuur in hoge mate steunen op het woord. Dr. Kees Vuyk (1994) lijkt deze opvatting te delen. Hij geeft aan dat beelden moeten worden gezien als een verlengde van het schrift. Volgens Pauwels et al. (2005) zijn media als televisie en film, die doorgaans beschouwd worden als typische beeldmedia, eigenlijk in gelijke mate woord- als beeldproducten. De rol van het beeld in zogenaamde nieuwe, multimediale media is nog steeds inferieur aan die van het woord. In zijn inleiding op de bundel *De verbeelding van de wereld* zegt Beunders iets soortgelijks, namelijk dat: „de kracht van film, video, televisie en ook het internet behalve uit beelden nog altijd voor een groot gedeelte uit het gesproken woord en andere klanken bestaat” (Beunders, 1998:29).

Hoewel niet ontkend kan worden dat beelden een belangrijke rol spelen in het leven van de hedendaagse mens, is het dus niet zo dat het gesproken woord daardoor van minder groot belang geworden is. Dr. Jacques de Visscher (1994) verklaart dit in zijn bijdrage aan *Kan een beeldcultuur zonder het woord?* door te zeggen dat de mens een sprekend en geen visueel wezen is. Hiermee wil hij zeggen dat de mens, anders dan dieren, communiceert met en denkt in woorden, een taal. Taal en zintuiglijke waarneming zijn daarom onlosmakelijk met elkaar verbonden. Zonder het gesproken woord zijn beelden daarom voor de mens van beperkte betekenis, beweert hij. Aan de oppervlakte lijken het de beelden te zijn die op ons inwerken, ons informeren, entertainen, aan het denken zetten, onze mening sturen en onze beeldvorming bepalen.

Maar in feite is op die punten een minstens zo grote rol weggelegd voor de overige zintuigen. Beelden alleen zijn voor de mens niet toereikend en dienen te worden aangevuld met dat wat door andere zintuigen wordt waargenomen of reeds in lichaam en geest ligt opgeslagen (Beunders, 1998:13). Hierbij zijn woorden, taal, van grote betekenis.

Dat mensen woorden nodig hebben in combinatie met beelden betekent niet dat beelden niet informatief, aantrekkelijk of betrouwbaar gevonden worden. Het duidt slechts op een verschil in functie tussen het gesproken woord en beeld. Woorden zijn nodig om te kunnen redeneren. Ideeën, begrippen, theorieën en dergelijke laten zich niet in beelden uitdrukken en vereisen daarom woorden. Beelden daarentegen weerspiegelen de werkelijkheid, concrete dingen. Woorden en beelden opereren dus op een ander niveau. Door dit verschil in niveau kunnen woorden nooit exact beschrijven wat er in een beeld te zien is. Maar beeldinhoud kan tot op zekere hoogte wel met woorden worden uitgedrukt terwijl dingen van abstracte aard zich moeilijk laten visualiseren (Pauwels et al. 2005: 85&86). Toch wordt dit laatste tegenwoordig steeds vaker geprobeerd om zo de aantrekkelijkheid te vergroten. Beelden zouden volgens Pauwels et al. een grotere aantrekkingskracht hebben op mensen dan woorden en zeker in de aanwezigheid van grote hoeveelheden tekst.

Deze grote aantrekkingskracht hangt mogelijk samen met de directe herkenning van het afgebeelde doordat er sprake is van een natuurgetrouwe weergave. Film en televisiebeelden zijn in dit verband nog aantrekkelijker dan foto's omdat deze ook beweging kunnen laten zien (Pauwels et al. 2005:69). Paradoxaal is dat de mogelijkheid beweging te tonen niet alleen de aantrekkelijkheid ten opzichte van stilstaande beelden en woorden vergroot, maar ook de behoefte aan tekst en geluid versterkt. Bewegende beelden trekken de aandacht van de kijker maar moeten worden begeleid door woorden om een betekenis te krijgen. Dit blijkt wel uit het gebruik van geschreven tekst in stomme films en de abrupte verdringing van dit type films door de zogenaamde 'geluidsfilm' vanaf 1926/27. Hoewel de kwaliteit van de film op allerlei punten, zoals de verhaallijn en de acteerprestaties van de acteurs, vele malen slechter was dan die van stomme films op dat moment werden de eerste geluidsfilms door het publiek met veel enthousiasme ontvangen. Door de toevoeging van geluid aan films kwam de nadruk te liggen op het verbale aspect en was de film niet langer primair een visueel product.

(Eyman, 1999:225&226). Het gesproken woord zou dus zowel in films als op de televisie minstens even belangrijk zijn als het beeld.

Van beelden wordt gedacht dat zij vooral aandacht trekken en de dingen laten zien zoals ze zijn. Ondanks de vele mogelijkheden tot manipulatie is men daardoor geneigd een grote betrouwbaarheid toe te kennen aan beelden. Het ligt voor de hand hierdoor aan te nemen dat beelden ook een grote overtuigingskracht hebben dan woorden (Pauwels et al. 2005:78). Pauwels et al. (2005) achten het niet ondenkbaar dat het realistische en directe karakter van beelden er ook voor zorgt dat beelden een grotere emotionerende werking hebben dan woorden. Bij een beschrijving in woorden wordt er volgens hen een zekere afstand gecreëerd terwijl beeldinhoud het gevoel geeft alsof het gaat om een ervaring. Het blijft echter gissen waarom soms alleen de feiten voldoende zijn terwijl in andere gevallen heftige beelden wel een reactie oproepen en de (even schokkende) feiten niet. Evengoed kunnen twee beelden van eenzelfde kaliber een heel verschillende uitwerking hebben. Eigen emoties, ervaringen en persoonlijkheid zouden hierbij een rol kunnen spelen, maar verklaren niet waarom beelden, maar ook woorden, soms in staat zijn op grote schaal reacties op te roepen en emoties los te maken (Beunders, 1998:20).

Het lijkt daarom niet gerechtvaardigd om ervan uit te gaan dat beelden per definitie meer emoties losmaken bij de kijker dan woorden. Het grote onderscheid tussen beelden en woorden zit hem er dus vooral in dat beelden het vermogen hebben iets aantrekkelijk te maken. Daarnaast wordt gedacht dat beelden een weerspiegeling bieden van de werkelijkheid en daarin ook betrouwbaar zijn. Beelden zijn daardoor mogelijk directer dan woorden en hebben wellicht ook een grotere overtuigingskracht. Woorden zouden vooral een rol spelen bij de betekenisgeving van beelden en het onder woorden brengen van wat niet te visualiseren valt, alles wat conceptueel en abstract is.

### 2.1.2 Media (Marshall McLuhan)

De communicatiewetenschap is een discipline binnen de sociale wetenschappen die zich bezig houdt met de bestudering van de maatschappelijke productie, distributie en receptie van communicatieboodschappen (De Boer & Brennecke, 1999:10). Een invloedrijke naam in de communicatiewetenschap is Marshall McLuhan. Van alle wetenschappers en bekende namen op het gebied van communicatiewetenschap is McLuhan het meest interessant in het kader van dit onderzoek omdat hij in zijn werk veel aandacht besteedt aan het verband tussen de media en het gebruik van de menselijke zintuigen. Dit is interessant omdat er in dit onderzoek gekeken zal worden naar de functie van beeld en tekst en de relatie hiertussen. Anders gezegd wordt er hier gekeken naar het gebruik en de informatieve waarde van de zintuigen zicht en gehoor. McLuhan behandelt de invloed van een medium op het gebruik van zintuigen.

#### *Rangschikking van de zintuigen*

McLuhan (2002) geeft in zijn publicatie *Understanding media* aan dat er sprake is van een rangschikking van de vijf menselijke zintuigen. In deze rangschikking staat het zicht op de eerste plaats waarmee hij wil zeggen dat dit zintuig volgens hem in het algemeen het meest ontwikkeld is bij de moderne mens. Het gehoor neemt in de rangschikking een tweede plaats in, gevolgd door respectievelijk tast, reuk en smaak. Waarvan smaak dus het minst ontwikkeld is. De verschillende media waarvan mensen gebruik maken moeten volgens McLuhan gezien worden als uitbreidingen op het menselijk lichaam. Datgene dat een medium uitbreidt wordt tegelijkertijd ook door datzelfde medium verlamd. Het medium neemt als het ware menselijke vermogens over en gaat een eigen leven leiden. Mensen en samenlevingen veranderen door het medium in een richting die bepaald wordt door de aard van het medium. Elk nieuw medium beïnvloedt op deze wijze de manier van waarnemen van de mens en dus het gebruik van de verschillende zintuigen. Elke uitvinding of nieuwe technologie vereist een herschikking van organen en extensies daarvan tot een nieuw evenwicht ontstaat. Het effect van een nieuw medium verschilt van cultuur tot cultuur. In Europa, dat volgens McLuhan (2002) voorheen auditief-tactiel ingesteld was, heeft de televisie ertoe geleid dat het visuele zintuig werd geïntensiveerd.



### *Hot & Cool media*

In *Understanding Media* maakt McLuhan (2002) ook onderscheid tussen twee soorten media: *hot* en *cool* media. *Hot* media worden ook wel omschreven als *high definition* media. Dit soort media bieden veel informatie en eisen weinig participatie van de gebruiker. Kenmerkend voor deze media is dat zij slechts één zintuig aanspreken. Tot de categorie *hot* media rekent McLuhan onder andere de radio, gedrukte teksten en foto's. De televisie is een goed voorbeeld van het tegenovergestelde. Bij het gebruik van dit medium wordt zowel het gehoor als het zicht gebruikt. Toch wordt er maar weinig informatie geboden waardoor een hoge participatie van de kijker vereist is en het is aan hem om deze informatie zelf aan te vullen en te interpreteren. Welk beeld het publiek van een televisieprogramma zich creëert is dus afhankelijk van het gebruik van zowel ogen en oren maar ook van de eigen interpretatie van de informatie die geboden wordt via beide kanalen. Spraak, strips en schilderijen horen in hetzelfde rijtje thuis als de televisie. Dergelijke media noemt McLuhan *cool* of *low definition* media. Het gebruik van een *hot* medium leidt tot passiviteit en de (over)verhitting van een zintuig, dat hiervan een kenmerk is, leidt in zekere zin tot hypnose meent McLuhan. Een *hot* medium kan in geen geval participatie of medelijden tot gevolg hebben omdat het publiek niet gestimuleerd wordt om na te denken over de informatie die hen wordt aangeboden. Bij *cool* media worden meerdere zintuigen gebruikt waardoor de kijker wordt aangezet tot interpretatie en reactie.

### *Het gesproken woord en het televisiebeeld*

Naast de bespreking van *hot* en *cool* media beschrijft McLuhan (2002) ook een groot aantal media en hun belangrijkste kenmerken. Hierbij komen ook het gesproken woord en de televisie aan bod. Opvallend is dat hij televisie en spraak in dezelfde categorie indeelt, beiden zijn een voorbeeld van een *cool* medium. Evenals de televisie beschouwt McLuhan spraak dus als een medium dat meerdere zintuigen prikkelt. In tegenstelling tot het geschreven woord, waarbij alleen het zicht wordt gebruikt, vereist het gesproken woord actieve participatie van de kant van de ontvanger. Hij moet zijn zicht gebruiken om bijvoorbeeld de gezichtsuitdrukking van de spreker te bepalen, zijn gehoor uiteraard om te horen wat er gezegd wordt en ook de tast en zelfs de reuk kunnen van waarde zijn wanneer er sprake is van direct contact met de spreker. Met behulp van die zintuigen

probeert de ontvanger (luisteraar) zoveel mogelijk informatie op te vangen en te verwerken in het beeld dat hij zich vormt.

Bij televisie is er geen sprake van direct contact tussen de zender van een boodschap en het publiek. Hierdoor worden minder zintuigen gestimuleerd dan bij een interpersoonlijk gesprek, maar niettemin vereist het kijken naar televisie een bepaalde mate van inspanning van de kant van het publiek. Een televisiebeeld bestaat uit ongeveer 3 miljoen beeldpunten per seconde, de kijker is slechts in staat enkele van die punten op te vangen en te verwerken. Hiernaast produceert de televisie ook nog tekst, vaak zowel in gesproken als geschreven vorm, en andere geluiden. Op een vergelijkbare manier als bij een gesprek moet de ontvanger de informatie die hij via de verschillende zintuigen binnenkrijgt combineren en op basis daarvan een beeld vormen. Door de intensieve participatie van de kijker wordt het televisiekijken een beleving. Op deze manier bekeken is het verschil tussen het luisteren naar spraak en het kijken naar televisie klein. Spraak zoals hier bedoeld wordt heeft het voordeel dat het direct is en meer zintuigen prikkelt, maar volgens McLuhan beleeft de televisiekijker het kijken op een vergelijkbare manier als de ontvanger in een gesprek luistert.

### **2.1.3 Communicatieleer**

De communicatieleer wordt beschouwd als een aparte stroming binnen de communicatiewetenschap waarin de verschillende stadia van informatieoverdracht en communicatie bestudeerd worden. Studies uit deze stroming zijn interessant voor dit onderzoek omdat hierin de kenmerken van de zender, drager en ontvanger van een boodschap centraal staan. Een voorbeeld van een relevante publicatie op dit gebied is getiteld *Communicatieleer* en is geschreven door Frank R. Oomkes.

#### *Communicatie en informatieoverdracht*

In dit boek zegt hij het volgende over informatie: „Alles wat de menselijke zintuigen bereikt kan dienen als informatie. Wat een mens als informatie gebruikt hangt af van zijn of haar behoeften, kennis en ervaring.” Informatie kan dus via verschillende kanalen het lichaam binnendringen. Wat wordt opgepikt en verwerkt is afhankelijk van persoonlijke eigenschappen. Communicatie omschrijft Oomkes (1986) als „alle gedrag met en zonder woorden in aanwezigheid van een ander mens van wie men zich bewust is.” Massacommunicatie is een andere vorm van communicatie dan interpersoonlijke communicatie (communicatie tussen mensen die in direct contact met elkaar staan) in

de zin dat de eerstgenoemde vorm openbaar is terwijl de tweede vorm een meer besloten karakter heeft. Communicatie via een massamedium als de televisie wordt ingedeeld in de categorie massacommunicatie (Mastenbroek et al. 2004:99). In de kern verschilt deze vorm van communicatie dus niet van interpersoonlijke communicatie. Het grote verschil tussen informatie en communicatie is dat er bij laatstgenoemde altijd sprake is van signalen die symbolisch zijn (Oomkes, 1986:20).

In *Public Relations* van Mastenbroek et al. (2004) wordt benadrukt dat communicatie zowel verbaal als non-verbaal kan zijn. Non-verbale communicatie is alle communicatie zonder woorden. Deze vorm van communicatie is vaak onbewust van de kant van de zender, maar dient wel als bron van informatie voor de ontvanger. Non-verbale communicatie is een aanvulling op verbale communicatie en fungeert als voertuig van emoties, wordt beweerd. Naast non-verbale communicatie kan er ook gesproken worden van non-verbale informatie. Media als film en televisie, zogenoemde audiovisuele media, zijn meer geschikt voor het overbrengen van dergelijke informatie dan visuele media als de krant en het boek en auditieve media als de radio. Reden hiervoor is dat audiovisuele media meer zintuigen bereiken.

Het kunnen bereiken van meerdere zintuigen betekent ook een groter aantal mogelijkheden om een boodschap of informatie over te brengen, dit maakt een medium echter niet per definitie meer geschikt voor deze doeleinden dan andere. Een argument hiervoor is dat het grote aantal mogelijkheden de kans op miscommunicatie en -interpretatie vergroot. (Mastenbroek et al. 2004:99&100). Een ander argument is dat sommige kanalen door hun aard beter geschikt zijn voor het overbrengen van bepaalde soorten informatie dan andere. Dat de televisie en andere audiovisuele media meer zintuigen bereiken en dergelijke media meer mogelijkheden bieden voor zowel informatieoverdracht als communicatie betekent dus niet automatisch dat deze media beter geschikt zijn voor informatieoverdracht en als communicatiemiddel dan auditieve en visuele media. Een goed voorbeeld hiervan is dat, hoewel er een communicatierevolutie (eigenlijk sinds de oertijd maar met name in de 19<sup>e</sup> en 20<sup>e</sup> eeuw) heeft plaatsgevonden, de stem niet alleen het oudste maar volgens Oomkes tevens nog steeds het meest belangrijke communicatiemiddel is (Oomkes, 1986:288-291).

Behalve als communicatiemiddel is de stem, naast lichaamstaal en andere non-verbale communicatie en informatie, belangrijk voor de vestiging van een emotionele indruk. In vergelijking met andere media is de televisie beter in staat om emoties te

tonen en over te brengen omdat zowel de stem als non-verbale communicatie en informatie op de televisie kunnen worden waargenomen. Hier staat tegenover dat de televisie door deze eigenschap juist minder geschikt is voor het overbrengen van puur inhoudelijke informatie (Piët, 2005:61). Toch blijkt uit het NOS kijk- en luisteronderzoek dat de televisie in 1998 (voor de opkomst van het internet) de belangrijkste nieuwsbron is en daarnaast gezien wordt als meest betrouwbare nieuwsbron (Oomkes:1986:289).

### *Waarneming*

Ondanks dat de televisie meerdere zintuigen kan bereiken en daardoor over een groot aantal mogelijkheden voor informatieoverdracht en communicatie beschikt waardoor dit medium bij uitstek geschikt is voor het overbrengen van emoties en veel minder voor het overbrengen van inhoudelijke informatie blijkt de televisie dus wel veel gebruikt te worden als nieuwsbron en bovendien als heel betrouwbaar te worden beschouwd. Deze betrouwbaarheid is echter heel subjectief omdat de televisie de waarneming van de ontvanger hierin een belangrijke rol speelt. Over waarneming van een mens schrijft Suzanne Piët (2005) dat deze beperkt is en wordt gekleurd door zijn behoefte. Bij die inkleuring spelen de beleving van nut, selectie en waarden een belangrijke rol. Door voor zichzelf te bepalen of informatie zinvol, van grote waarde of aansluit bij zijn achtergrond, opleiding, kennis etc. beperkt een persoon zijn waarneming tot de dingen die hij wil zien en interpreteert hij het geheel aan informatie op een eigen manier.

Hier komt bij dat bij waarneming de attentiewaarde van informatie van groot belang is. Iets dat nieuw is, verrassend, intens, complex, kleurrijk, conflicterend etc. valt meer op en wordt dus beter waargenomen dan het tegenovergestelde. Uit het gegeven dat de opnamecapaciteit van de menselijke hersenen circa 800 woorden per minuut is en deze capaciteit volledig geprikkeld moet worden om de aandacht volledig vast te houden, wat onmogelijk met alleen gesproken woorden kan worden gedaan, wordt duidelijk dat beelden en geluiden nodig zijn om de aandacht te trekken en vast te houden. Dit alles maakt dat het onmogelijk is om te zeggen wat mensen wel aanspreekt op televisie en wat niet en welke informatie zij wel zullen oppikken en welke niet. Het ligt echter wel voor de hand om ervan uit te gaan dat beelden een hogere attentiewaarde hebben dan het gesproken woord en de aandacht van de kijker eerder uit zal gaan naar het beeld dan het woord.

#### 2.1.4 De Wet van de schaar

Dat de aandacht van de televisiekijker vooral getrokken zal worden door het beeld hoeft in principe nog niet te betekenen dat er hierdoor minder goed geluisterd zal worden naar de gesproken tekst bij dat beeld. Het is mogelijk om op een moment aan twee zaken aandacht te schenken. In het geval van televisie vindt er dan continu een heel snelle schakeling plaats tussen de gesproken tekst en het beeld (Piët, 2005:60). Dit blijkt echter alleen mogelijk wanneer beeld en tekst elkaar ondersteunen.

##### *Bernward Wember*

De Duitse mediawetenschapper Bernward Wember heeft dit in de jaren 70 van de 20<sup>e</sup> eeuw met zijn onderzoek getiteld: *Wie informiert das Fernsehen?* aangetoond. Wember maakt gebruik van een schaar als metafoor om dit verschijnsel onder woorden te brengen. Beeld en geluid/tekst worden hierbij voorgesteld als ieder een blad van de schaar. Wanneer beeld- en geluidssignalen dezelfde informatie bieden en elkaar dus ondersteunen is de schaar gesloten. De bladen van de schaar kunnen ook ver uiteen staan. Hiervan wordt gesproken als de informatie die beeld en tekst bieden niet op elkaar is afgestemd. Na bestudering van films die in actualiteitenprogramma's op de Duitse televisie waren uitgezonden constateerde Wember dat de kijker in het geval van een 'geopende schaar' een keuze moet maken uit een van de twee signalen. Het bleek in zulke gevallen onmogelijk de aandacht te verdelen over beiden en de twee informatiebronnen tegelijkertijd te verwerken (Mastenbroek et al. 2004:100).

##### *Analyse van een Journaal-item*

Sjef Klinkenberg en Willem Spee (1985) analyseerden een Nederlands *Journaal*-item aan de hand van de theorie van Wember. Het resultaat hiervan wordt beschreven in een artikel met de titel *Beeld en geluid in informatieve televisieprogramma's*. In dit artikel beweren zij dat het maar weinig voorkomt dat de schaar dicht is. In navolging van Wember stellen zij daarnaast dat beelden een grotere aantrekkingskracht hebben dan tekst. Deze aantrekkingskracht kan verklaard worden door een voorkeur van de mens voor het bewegende vanuit een natuurlijke reflex. Ook wordt de aandacht van mensen sterk getrokken door het shockerende. Op beide punten wint het beeld het in veel gevallen van het geluid. Door deze voorkeur voor het beeld zal in het geval van een geopende schaar veel informatie verloren gaan omdat geluidssignalen, in het bijzonder

de verbale geluiden, vaak een hoge informatieve waarde hebben terwijl de informatieve waarde van beelden gering is. Uit de analyse van het *Journal*-item trokken Klinkenberg et al. (1985) de conclusie dat het journaal er niet in slaagt alle informatie over te brengen maar wel invloed heeft op de kijker. De kijker geeft zin en betekenis aan afzonderlijke beelden en geluiden en creëert hiermee een eigen interpretatie waarbij het referentiekader van de kijker een belangrijke rol speelt. Deze bewering sluit aan bij wat McLuhan beweerde over het medium televisie in het algemeen, maar ook bij hetgeen Piët geschreven heeft over de waarneming van de mens.

### **2.1.5 Samenvatting**

De hiervoor beschreven theorieën en opvattingen bevatten enkele interessante overeenkomsten. Dit alles tezamen genomen kan het volgende worden opgemerkt:

1. De moderne Westerse mens is visueel ingesteld of in ieder geval visueler dan voorheen, maar dit betekent nog niet dat het (gesproken) woord en het gehoor geen waarde hebben. Beeldproducten en de beeldcultuur steunen in hoge mate op het woord.
2. Beelden tonen voornamelijk het concrete terwijl woorden naast het concrete ook het conceptuele en abstracte kunnen verwoorden. Beelden zijn hierdoor directer en worden als betrouwbaar beschouwd.
3. Geluidssignalen bieden de meeste informatie. Beelden moeten in veel gevallen worden voorzien van woorden en geluiden om betekenisvol te zijn. Mensen hebben daarnaast ook vaak behoefte aan woorden in combinatie met beelden. Wanneer alleen beelden worden verwerkt zal veel informatie verloren gaan.
4. Beelden hebben een hogere attentiewaarde en grotere aantrekkingskracht dan woorden. Hierdoor zullen beelden, wanneer de metaforische schaar geopend is, worden verwerkt door het publiek terwijl het gesproken woord nauwelijq aankomt. Wanneer beeld en geluid elkaar ondersteunen is er geen sprake van concurrentie.
5. Wat de mens oppikt als informatie en verwerkt in zijn beeldvorming is afhankelijk van zijn referentiekaders. Hetzelfde geldt voor de waarneming van de mens. Wat de mens aanspreekt en wat hij wel en niet waarneemt en interpreteert is afhankelijk van zijn achtergrond. Daarom kunnen er geen uitspraken worden gedaan over de mens in het algemeen.

6. Het is mede daardoor ook niet mogelijk om te zeggen of beelden beter dan woorden in staat zijn emoties te tonen, los te maken en over te brengen.
7. Zowel spraak als de televisie stimuleren meerdere zintuigen en vereisen verregaande participatie van de ontvanger. Spraak op zich zou daardoor in gelijke mate geschikt zijn om een reactie op te roepen en medeleven te veroorzaken. Doordat op televisie naast de stem ook non-verbale communicatie kan worden waargenomen is dit medium wellicht beter in staat emoties te tonen, los te maken en over te brengen dan auditieve en visuele media.

## 2.2 Definitieve vraagstelling

In het eerste hoofdstuk, de inleiding, zijn een aantal vragen aangevoerd die werden opgeroepen door de beweringen van Joris Luyendijk waaruit kan worden afgeleid dat hij (maar ook anderen) ervan uitgaat dat het zicht ons meest gebruikte zintuig is en andere zintuigen slechts gebruikt worden om het beeld compleet te maken. Beelden zouden ook meer indruk maken en van grote invloed zijn op het gebied van meningsvorming en begrip. Deze vragen zijn in de opsomming hieronder terug te vinden.

- Zijn wij tegenwoordig zo visueel ingesteld als hier wordt beweerd?
- Spelen beelden echt de hoofdrol en het gesproken woord en geluid slechts een (onbelangrijke) bijrol? Als dit zo is waarom wordt er dan zoveel waarde gehecht aan beelden?
- Welke functie vervullen woorden en beelden in televisieprogramma's?
- Vullen gesproken tekst en beelden elkaar aan en zoja op welke manier en met welk effect? Of overlappen zij elkaar in grote lijnen en wat is dan het effect daarvan?
- Maakt het voor bovenstaande vragen nog uit tot welk genre het programma gerekend wordt?

Deze vragen zijn omgevormd tot een aantal concrete onderzoeksvragen. Hieruit is uiteindelijk een hoofdvraag voortgekomen die de rode draad zal zijn door de hele thesis heen. Het uiteindelijke doel van het onderzoek zal zijn het naar tevredenheid kunnen beantwoorden van deze vraag en de daarbij gestelde deelvragen.

Hoofdvraag:

*Welke betekenis hebben woord en beeld in Nederlandse televisieprogramma's uit verschillende genres voor de kijker?*

De deelvragen die zullen worden behandeld om de betekenis van het gesproken woord en het beeld in Nederlandse televisieprogramma's te bepalen zijn:

- Wat is de functie van beelden?\*
- Wat is de functie van het gesproken woord?\*
- Hoe verhouden gesproken woord en beeld zich tot elkaar?\*
- Is er sprake van een verschil tussen verschillende genres met betrekking tot de functie van het gesproken woord en het beeld?

Er wordt, met andere woorden, gekeken naar welk soort informatie (en hoeveel) het gesproken woord en het beeld afzonderlijk van elkaar bieden, op welke manier zij zich van elkaar onderscheiden op dit punt en hoe zij zich tot elkaar verhouden.

Met dit onderzoek zal dus een poging gedaan worden te bepalen hoe belangrijk het gesproken woord en het beeld in Nederlandse televisieprogramma's gevonden wordt en waarom. Mocht blijken dat aan een van de twee een grotere waarde gehecht wordt dan aan de andere zal een poging worden gedaan te verklaren waarin die grote waarde dan schuilt. Wanneer iets dergelijks niet uit het onderzoek naar voren zal komen zal ook hiervoor een mogelijke verklaring worden gegeven.

## 2.3 Hypothesen

Het idee voor dit onderzoek is tot stand gekomen uit een gevoel van onvrede over de sterke nadruk die er in verschillende mediatheorieën, het boek van Joris Luyendijk en de samenleving wordt gelegd op het belang en de invloed van beelden. Gedacht wordt dat deze nadruk te sterk is en het belang en de invloed van beelden (in dit geval) in televisieprogramma's wordt overschat. Het gesproken woord is al eeuwenlang de belangrijkste manier van communicatie en informatieoverdracht en heeft altijd veel invloed gehad op denkbeelden en gedrag van mensen. Dit is dan ook de voornaamste reden voor de enigszins wantrouwende houding ten opzichte van theorieën waarin

---

\* In Nederlandse televisieprogramma's



wordt verkondigd dat de hedendaagse mens met name geprikkeld, gestuurd en geïnformeerd zou worden door beelden en niet door het woord. Op basis van deze overtuiging wordt daarom verwacht dat uit dit onderzoek zal blijken dat beelden in de meeste gevallen dienen als aanvulling op het geschreven woord. Het gesproken woord bevat de meest belangrijke informatie en het beeld bevestigt deze informatie en voegt er mogelijk iets aan toe dat niet of moeilijk in woorden uitgedrukt of beschreven kan worden. Hierbij wordt niet uitgesloten dat het beeld tegenwoordig een grotere betekenis heeft dan voorheen, maar er wordt wel van uitgegaan dat dit niet automatisch betekent dat de waarde die wordt gehecht aan het woord kleiner is of is afgenomen.

Op basis van de antwoorden op oriënterende vragen gesteld aan enkele respondenten, de hierboven besproken theorieën en persoonlijke overdenkingen voor aanvang van het onderzoek wordt ook verwacht dat emoties en gevoelens en het overbrengen daarvan een belangrijke rol zullen spelen in dit onderzoek. Wanneer er nagedacht wordt of een vraag gesteld wordt over wat wel in beelden getoond kan worden, maar niet in woorden uitgedrukt kan worden zal er vaak gedacht worden aan emoties. In het voorgaande is aangegeven dat er gedacht wordt dat beelden iets kunnen toevoegen aan de tekst wat niet in woorden uitgedrukt kan worden. Het ligt voor de hand om te denken dat dit emoties en gevoelens zijn. In de behandelde theorieën is echter al aangegeven dat ook de stem hierbij een belangrijke rol speelt. Gedacht wordt dat of en in welke mate emoties overkomen en via welk kanaal bepaald wordt door de ontvanger van de boodschap en niet zozeer door de zender.

Uit de theorie is niet alleen gebleken dat het medium televisie geschikt voor het overbrengen van emoties, de kijker heeft ook het gevoel dat hij iets ervaart of beleeft en daarmee ook het gevoel dat wat hij ziet echt en waar is. Het idee dat je ogen je niet bedriegen leeft kennelijk bij veel mensen. Deze gedachte wordt bevestigd door het gezegde: Zien is geloven. Dit zou in grote mate kunnen verklaren waarom mensen zoveel meer waarde hechten aan beelden dan aan woorden (als dit werkelijk zo blijkt te zijn). We leven echter in een tijdperk van vele mogelijkheden, vooral op het gebied van de techniek en steeds vaker wordt duidelijk hoe gemakkelijk het is om beelden te manipuleren, bewerken of zelfs in scène te zetten. Het is moeilijk vast te stellen of beelden wel of niet de werkelijkheid laten zien. Vermoed wordt daarom dat mensen er vandaag de dag niet meer vanuit gaan dat de beelden waar en echt zijn en genkenmerkt worden door een zeker wantrouwen ten opzichte van beelden. Wanneer we er vanuit

gaan dat dit vermoeden juist is zou dit betekenen dat televisiekijkers tegenwoordig geen grotere waarde hechten aan beelden dan aan woorden als het gaat om weerspiegeling van de werkelijkheid.

Kort samengevat is hierboven dus gezegd dat verwacht wordt dat na afloop van het onderzoek zal blijken dat beelden in de eerste plaats bevestigen wat er in de tekst gezegd wordt. In de tweede plaats wordt gedacht dat beelden mogelijk laten zien wat niet in woorden te beschrijven valt waarbij toch vooral gedacht moet worden aan emoties. De verwachting is dat het onderzoek zal uitwijzen dat de grote waarde van beelden schuilt in hun vermogen emoties over te brengen. Dat beelden hierbij een belangrijke rol spelen en hierom gewaardeerd worden wil echter niet zeggen dat woorden minder belangrijk gevonden. Het vermoeden bestaat dat gesproken woorden de meest essentiële informatie bevatten en wellicht een meer betrouwbare representatie bieden van de werkelijkheid dan beelden waardoor tekst voor het publiek van minstens even grote waarde is als het beeld.

### 3. Onderzoeksopzet

Uit de bespreking van de verschillende publicaties in het vorige hoofdstuk is naar voren gekomen dat wordt gedacht dat de moderne Westerse mens visueel ingesteld is. Ook wordt beweerd dat beeld en het gesproken woord op een ander niveau opereren en elkaar daardoor niet of niet volledig kunnen vervangen. Daarnaast heerst bij sommigen de opvatting dat beelden en beeldproducten in grote mate steunen op het gesproken woord, onder andere vanwege de informatieve waarde van geluidssignalen. Daar staat tegenover dat beelden worden gekenmerkt door een hogere attentiewaarde en grotere aantrekkingskracht dan woorden. Dit blijkt bepalend te zijn wanneer beeld en geluid gelijktijdig sterk uiteenlopende informatie bieden. Waardoor iemand zich aangetrokken voelt of wat hij oppikt als informatie en verwerkt in zijn beeldvorming is echter sterk afhankelijk van zijn achtergrond en referentiekaders. Als laatste werd duidelijk dat spraak en televisie beiden gezien worden als media die een reactie en medeleven kunnen opwekken en als vervoermiddel voor emoties.

Dit alles kan voor waar worden aangekomen en meegenomen worden in de beantwoording van de hoofdvraag. Hiermee is het antwoord echter nog niet volledig. Er is slechts onder woorden gebracht wat verschillende wetenschappers weten en denken met betrekking tot bepaalde aspecten van het onderzoeksonderwerp. Welke betekenis het gesproken woord en beelden in Nederlandse televisieprogramma's hebben voor kijkers kan alleen worden achterhaald door empirisch onderzoek uit te voeren.

#### 3.1 Verantwoording

Een mogelijkheid om dit onderzoek uit te voeren is de straat op gaan en daar aan een aantal willekeurig gekozen mensen te vragen wat voor hen persoonlijk het antwoord op deze vraag is, maar in dat geval wordt geen rekening gehouden met een groot aantal variabelen die ieder van grote invloed kunnen zijn op het antwoord dat gegeven wordt. We moeten hierbij denken aan persoonlijke kenmerken zoals leeftijd, sekse, opleidingsniveau en interesses. Ook het soort programma dat de ondervraagde persoon in gedachten heeft kan bepalend zijn voor het antwoord. Een meer uitgebreid interview waarin dergelijke onderwerpen aan bod komen is dus noodzakelijk.

Een interview neemt uiteraard meer tijd in beslag dan het stellen van een vraag wat betekent dat er in het geval van een interview minder mensen ondervraagd kunnen worden. Daarnaast houdt dit ook in dat men minder snel zijn medewerking verleent aan het onderzoek, een interview kost immers ook meer tijd van de respondent. De kans bestaat dat om deze reden vooral ouderen en jongeren instemmen met een interview omdat deze leeftijdsgroepen doorgaans meer vrije tijd hebben dan mensen van middelbare leeftijd. Om toch een gelijke verdeling in de groep respondenten krijgen zal er dus in zekere mate moeten worden geselecteerd.

Wanneer er op basis van de variabele leeftijd geselecteerd wordt, wordt er dus geen rekening gehouden met andere, hiervoor reeds genoemde, invloedrijke variabelen. Daarmee zou worden aangegeven dat leeftijd als meest invloedrijke variabele wordt beschouwd binnen dit onderzoek. Op voorhand kan echter niet gezegd worden dat de variabele leeftijd de meest belangrijke variabele binnen dit onderzoek is dus kan deze variabele ook niet beschouwd worden als belangrijkste selectiecriteria. Wanneer er op deze manier nog eens goed naar de genoemde variabelen leeftijd, sekse, opleidingsniveau en interesses wordt gekeken lijkt het gerechtvaardigd om te stellen dat geen van de variabelen in grotere mate bepalend is voor de betekenis die woord en beeld in televisieprogramma's hebben voor de respondent dan de andere. Alle variabelen kunnen weliswaar van invloed zijn op de waarde die de ondervraagde hecht aan woord en beeld op televisie, maar bieden geen directe verklaring voor de betekenis die deze hebben voor de respondent.

Het is zelfs waarschijnlijk dat uit het gehele interview en het geheel van interviews geen verklaring kan worden afgeleid voor de betekenis die woord en beeld in televisieprogramma's hebben voor de kijker. Kijkers zijn zich immers veelal niet bewust van wat zij wel of juist niet zien en horen. Televisiekijken is activiteit waar mensen in veel gevallen niet heel bewust mee bezig zijn. Natuurlijk zijn er gevallen waarin er heel bewust gekeken wordt naar een bepaald item dat wordt uitgezonden op de televisie om hierover zoveel mogelijk informatie te verzamelen of om niets te missen. Maar het televisiekijken wordt ook vaak beschouwd als een vorm van ontspanning. Wanneer iemand naar de televisie kijkt is het vaak niet zo dat hij heel aandachtig luistert naar wat er gezegd wordt en elk woord in zich opneemt. Ook beelden worden meestal niet uitgebreid bestudeerd. Het gaat de televisiekijker in het algemeen om de indruk, de sfeer of de highlights en niet zozeer om de details.

Er zijn echter groepen mensen binnen de samenleving die wel letten op die kleine details die in beelden te zien zijn of die niet alleen elk woord maar ook de stiltes tussen de woorden, de intonatie en alle achtergrondgeluiden in zich opnemen. Auditief of visueel gehandicapten zien alleen beelden of horen alleen de gesproken woorden en proberen daarom zoveel mogelijk informatie te halen uit datgene dat zij zien of horen. Het ligt voor de hand te denken dat zij daarom, veel meer dan mensen die geen visuele of auditieve handicap hebben, beseffen wat zij juist niet te zien of te horen krijgen en dus wat zij missen. Uitgaand van deze veronderstelling zou een interview met personen met een visuele of auditieve handicap dus meer inzicht bieden, in de functie van woorden dan wel beelden en hoe woord en beeld zich tot elkaar verhouden op televisie, dan een interview met mensen zonder ene dergelijke handicap.

De verwachting is dat uit interviews met doven en blinden zal blijken in hoeverre het (met betrekking tot de televisie) een beperking is als je afhankelijk bent van beelden of woorden en in welk opzicht. Is het vooral een beperking op het gebied van informatievoorziening of ook met betrekking tot beeldvorming, meningsvorming en het oppikken van emoties? Omdat dit vaak een gevoelskwestie is zal het hierbij vooral gaan om de beleving van de persoon zelf. De uitspraken van de respondenten zullen dan ook niet als feiten worden aangenomen, maar als persoonlijke opvattingen worden beschouwd. Uit een vergelijking van de opvattingen van de verschillende respondenten zal duidelijk worden welk gemis (dat van het beeld of van het woord) het meest beperkend is. Wellicht zal juist blijken dat er helemaal niet gesproken kan worden van een grotere beperking maar van heel verschillende beperkingen. Ongeacht de uitkomst zal deze vergelijking een belangrijke rol spelen bij het beantwoorden van de vragen die in dit onderzoek worden gesteld.

### 3.2 Werkwijze

Om in contact te komen met visueel en auditief gehandicapten is er gecorrespondeerd met verschillende instanties voor mensen met een dergelijke beperking zoals Viziris, Stichting Oogfonds, Bartimeús, Koninklijke Auris Groep en het Dovenforum. Door te reageren op oproepen via deze instanties hebben meerdere personen met een visuele of auditieve handicap aangegeven bereid te zijn mee te werken aan dit onderzoek. Op basis van enkele oriënterende vragen is een beeld gevormd van deze personen, hun handicap,

mediagebruik, interesses en ideeën over de beperkingen die hun handicap met zich meebrengt op het gebied van informatievoorziening en het overbrengen van gevoelens. Aan de hand van de antwoorden op deze vragen is er een selectie gemaakt en zijn de geselecteerde respondenten benaderd voor een afspraak voor een interview.

Bij deze selectie is de handicap zelf doorslaggevend geweest. Er is gekozen voor een groep respondenten bestaande uit een persoon met aangeboren doof/blindheid, iemand die op latere leeftijd blind geworden is en iemand met een aangeboren doofheid die door cochleair implantaat sinds kort weer kan horen en een respondent die slechthorend/ziend is. Op deze manier kan er ook gekeken worden naar verschillen in opvattingen tussen iemand die nooit gezien of gehoord heeft en iemand die ooit gezien/gehoord heeft of in beperkte mate kan zien of horen. Ook wordt er zo rekening gehouden met de mogelijkheid dat een persoon die sinds de geboorte doof of blind is aangeeft dat hij/zij zich niet beperkt voelt omdat deze persoon simpelweg niet weet wat hij/zij mist. Een ander criterium dat een rol heeft gespeeld bij de selectie van respondenten is leeftijd.

Om na te gaan of het mediagebruik en de informatievoorziening van visueel of auditief gehandicapten overeenkomen of juist sterk afwijken van de Nederlandse bevolking als geheel zullen de uitkomsten van de interviews vergeleken worden met de meest recente cijfers van het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) en het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) over de Nederlandse bevolking op dit gebied. Door de cijfers van deze instituten en de gegevens uit dit onderzoek naast elkaar te leggen zal onder andere blijken of visueel en auditief gehandicapten op een vergelijkbare manier omgaan met media als mensen zonder een dergelijke handicap en in hoeverre zij hun mediagebruik aanpassen aan hun beperkingen. Overeenkomsten en verschillen op dit gebied kunnen wellicht weer verklaard worden door antwoorden gegeven tijdens de interviews.

### 3.3 Het interview

Het interview bestaat uit drie delen. Het eerst gedeelte bestaat volledig uit open vragen waarvan de antwoorden gemakkelijk in categorieën in te delen zijn. Deze vragen hebben een persoonlijk karakter. Er wordt onder andere gevraagd naar de leeftijd, het opleidingsniveau, het werk/de studie en hobby's van de respondent. Daarnaast worden er ook gevraagd gesteld waarin de handicap van de respondent centraal staat. Dit zijn

vragen als: *Welke handicap heeft u? Hoelang heeft u deze handicap al?* en *In welke mate beperkt uw handicap u in uw dagelijks handelen?* Het doel van deze vragen is het verkrijgen van een algemeen beeld van de respondent en zijn/haar achtergrond. Er zal duidelijk worden in hoeverre de respondenten door hun handicap worden beperkt, in welke opzichten zij worden beperkt en in welke mate zij geïsoleerd zijn van de rest van de samenleving.

In het tweede gedeelte van het interview komen het mediagebruik en de informatievoorziening van de respondent aan bod. Er wordt de respondent een aantal media voorgelegd en gevraagd hoe vaak zij van elk van hen gebruik maken. Er kan bij het beantwoorden van deze vraag worden gekozen uit nooit, bijna nooit, soms, vaak of dagelijks. Vervolgens wordt er gevraagd welke functie de media uit de vorige vraag voor de respondent vervullen. Opnieuw moet er bij deze vraag een keuze gemaakt worden uit een aantal antwoordmogelijkheden te weten: informatie, vermaak, tijdverdrijf en communicatie. Bij het voorleggen van deze vraag wordt erop gewezen dat er bij ieder medium meestal meerdere functies te bedenken zijn maar er hier gevraagd wordt naar de belangrijkste functie. Bij vraag drie worden er vijf categorieën informatie onderscheiden en wordt per categorie aan de respondent gevraagd welk medium of welke media hij/zij gebruikt om dergelijke informatie te verkrijgen. Hierbij is het toegestaan meerdere media te noemen. De overige vragen in dit gedeelte zijn open vragen bedoeld om vast te stellen in welke mate de respondent zich interesseert voor wat er in de wereld gebeurt en hoe breed zijn of haar interesse is. De laatste vraag in dit gedeelte luidt: *Vormt uw handicap weleens een belemmering bij het vinden/ verkrijgen van informatie? Zo ja, op welke manier?* Uit het antwoord op deze vraag kan worden opgemaakt hoe belangrijk woorden of beelden zijn en op welke manier het missen van een van deze twee de informatievoorziening beïnvloedt.

Het derde gedeelte van het interview wordt gekenmerkt door een meer open karakter. Het betreft hier vragen naar de mening van de respondent met betrekking tot het onderzoeksonderwerp. In dit gedeelte van het interview wordt de respondenten onder andere een aantal van de vragen voorgelegd die ten grondslag liggen aan dit onderzoek. Deze vragen zullen in willekeurige volgorde aan de respondenten worden voorgelegd. Er zal hier vooral aandacht worden besteed aan de ideeën en opvattingen van de respondent en zal er ook doorgedaan worden op interessante opmerkingen. In dit deel wordt de respondent min of meer vrijgelaten en wordt hem/haar de ruimte

geboden voor het uiten van zijn/haar gedachten. Hierdoor zullen de interviews op dit punt meer de vorm van een gesprek aannemen en niet puur bestaan uit vragen en antwoorden. Het verschil tussen de interviews onderling zal hier dan ook groot zijn.

Het is de bedoeling dat er na afloop van het interview een duidelijk beeld is gecreëerd van de respondent, zijn/haar mediagebruik en informatievoorziening en zijn/haar opvattingen over de functie van beelden en het gesproken woord en het onderscheid en de relatie tussen beeld en woord op televisie.

### 3.4 De participerende observatie

Naast het interview zal ook participerende observatie een belangrijke rol spelen in dit onderzoek. Dit houdt in dat er samen met de respondent gekeken of geluisterd zal worden naar enkele, vooraf opgenomen, fragmenten uit verschillende Nederlandstalige televisieprogramma's. Het doel hiervan is het vaststellen van de waarde en beperkingen van beeld en het gesproken woord. Welke informatie krijgen de respondenten wel mee en wat missen zij? Wanneer we de uitkomsten van de verschillende observaties samen nemen moet het mogelijk zijn uitspraken te doen over de volledigheid van het beeld dat geschapen wordt door de tekst of het beeld. Is er een verschil in de mate van informativiteit tussen beeld en gesproken woord? Bieden beide dezelfde informatie of worden zij gekenmerkt door een specifiek soort informatie? Zijn beeld en woord inwisselbaar of vullen zij elkaar aan? Dergelijke vragen zullen ook aan bod komen in het laatste gedeelte van het interview, maar zullen hier met een zekere mate van zekerheid kunnen beantwoord omdat we bij de participerende observatie niet te maken hebben met meningen maar met feitelijke vaststellingen.

Bij de participerende observatie zal er rekening gehouden worden met een mogelijk verschil tussen verschillende soorten programma's. Het is bijvoorbeeld niet onwaarschijnlijk dat bij informatieve programma's het gesproken woord een veel belangrijkere rol zal spelen dan bij humoristische programma's of dramaserieën waarbij het voor de hand ligt dat de mimiek van de cabaretier of acteur en dus het beeld belangrijker is dan de gesproken tekst. Om deze reden is ervoor gekozen fragmenten van televisieprogramma's uit drie verschillende genres aan de respondenten te tonen. Er is gekozen voor de genres actualiteit, humor en sport omdat dit drie uiteenlopende genres zijn die ieder gekenmerkt worden door een eigen stijl. Te verwachten is dat deze



verschillende stijlen van invloed zijn op de verhouding tussen het gesproken woord en het beeld en de functie die beiden vervullen. Zoals net al gezegd werd ligt het voor de hand te denken dat bij het genre actualiteit de gesproken tekst van grotere waarde zal zijn dan het daarbij vertoonde beeld terwijl bij humoristische programma's, maar ook bij sport, te verwachten is dat het beeld een belangrijkere rol speelt. Of dit werkelijk zo is en of er meer opvallende verschillen te ontdekken zijn tussen de verschillende genres zal blijken uit de participerende observatie.

De fragmenten zullen kort zijn waardoor de respondenten in staat zullen zijn het gehele fragment aandachtig te kunnen bekijken of beluisteren en er weinig kans bestaat dat de aandacht van de respondent verslapt. Ook zullen de fragmenten bekeken of beluisterd worden in een rustige omgeving zodat de kans op afleiding eveneens zeer klein is. Vantevoren zal er gewezen worden op het belang van deze observatie en zal er worden uitgelegd wat precies de bedoeling is en waarop gelet zal worden. De fragmenten zullen slechts een keer worden afgespeeld. Tijdens het afspelen zal er gelet worden op de reactie op cruciale beelden en woorden en het geheel. Na afloop van ieder fragment zullen er vragen gesteld worden aan de hand waarvan kan worden opgemaakt wat de respondent heeft opgemerkt en wat niet, waarop hij/zij met name heeft gelet, eventueel of de boodschap van het geheel tot hem/haar is doorgedrongen en welke indruk het fragment heeft gewekt.

Wanneer alle fragmenten door de respondent zijn bekeken of beluisterd zal blijken of er gesproken kan worden van een verschil tussen de verschillende genres wat betreft begrip en de indruk die wordt gewekt. Uiteraard is het ook belangrijk dat er gekeken wordt naar mogelijke overeenkomsten, tussen de verschillende genres maar ook tussen de respondenten. Wanneer respondenten met eenzelfde handicap hetzelfde opmerken of juist missen lijkt het gerechtvaardigd om te zeggen dat dit te maken heeft met de functie die het beeld of het gesproken woord vervult.

### 3.5 De deskundigen

Als laatste onderdeel van dit onderzoek zullen er bovendien nog gesprekken gevoerd worden met mensen die voor dit onderzoek beschouwd worden als deskundigen. Hoewel de nadruk in dit onderzoek toch vooral zal liggen op het gebied van media en communicatie is het behandelen van enkele psychologische aspecten in dit onderzoek

onvermijdelijk, zo bleek ook tijdens de bespreking van relevante literatuur. Wegens gebrek aan dergelijke kennis van de kant van de onderzoeker is ervoor gekozen mensen met een psychologische achtergrond en een expertise op het gebied van visuele en/of auditieve handicaps op te voeren als deskundigen. Aan hen zullen onder andere enkele belangrijke of opvallende onderzoeksresultaten worden voorgelegd. Er zal aandacht besteed worden aan zowel de antwoorden gegeven op vragen uit het interview als de resultaten van de participerende observatie. Uit de bespreking hiervan met de deskundigen zal duidelijk worden in welke mate het gedrag en de uitspraken van de respondenten typisch zijn voor mensen met een dergelijke handicap of juist erg persoonsgebonden. Ook zal gevraagd worden naar de mening van deze deskundigen met betrekking tot het onderzoeksonderwerp en eventuele interessante theorieën in dit kader. De gesprekken met de deskundigen zullen dus niet alleen verklaringen bieden maar ook inzichten waardoor verwacht wordt dat deze interviews een waardevolle toevoeging zullen zijn aan het onderzoek.

Aan de hand van de uitkomsten van deze participerende observatie en de antwoorden op de vragen die gesteld zijn tijdens de interviews met zowel de respondenten als de deskundigen zal het mogelijk zijn de deelvragen van dit onderzoek te beantwoorden. Belangrijk is wel dat daarbij wordt opgemerkt dat de antwoorden zijn gebaseerd op interviews met een groep respondenten van beperkte omvang en enkele fragmenten van Nederlandstalige televisieprogramma's uit drie verschillende genres. Doordat de beperkingen van het onderzoek in zekere mate worden ondervangen door de zorgvuldige selectie van zowel de respondenten als de gebruikte fragmenten doen deze naar mijn mening echter niets af aan de waarde van de uitkomsten van dit onderzoek.

## **4. Onderzoeksresultaten**

Na een bespreking en verantwoording van de gekozen onderzoeksmethoden is het nu tijd om aandacht te besteden aan de uitkomsten van dit onderzoek. Zoals gezegd worden er twee verschillende onderzoeksmethoden toegepast, de participerende observatie en het interview. Het interview wordt hierbij beschouwd als de belangrijkste bron voor antwoorden op de vragen die voorafgaand aan dit onderzoek zijn gesteld. Het ligt daarom ook voor de hand de uitkomsten van de verschillende interviews hier eerst te bespreken voordat we gaan kijken naar wat de participerende observatie ons aan inzichten te bieden heeft. Hierbij moet worden opgemerkt dat tijdens het onderzoek dezelfde volgorde is aangehouden, maar de participerende observatie wel direct na het interview is uitgevoerd. Als laatste zal er ook nog aandacht worden besteed aan de uitspraken die de personen hebben gedaan die in dit onderzoek als deskundigen worden opgevoerd tijdens de gesprekken die met hen zijn gevoerd nadat de uitkomsten van de interviews en de participerende observatie met de respondenten bekend waren.

### **4.1 Het interview**

Het interview bestaat uit drie delen met elk een ander thema. In het eerste gedeelte staat de respondent zelf centraal, in het tweede gedeelte wordt het mediagebruik en de informatievoorziening van de respondent behandeld en in het derde en laatste gedeelte komt de mening van de respondent met betrekking tot het onderzoeksonderwerp aan bod. De antwoorden op de gestelde vragen zullen hierna besproken worden. Bij deze bespreking zal dezelfde driedeling en dezelfde volgorde worden aangehouden als hiervoor genoemd.

#### **4.1.1 De respondenten**

Met behulp van de antwoorden die de respondenten gegeven hebben op de vragen in het eerste gedeelte van het interview is een tabel samengesteld. Deze tabel is te vinden op de volgende pagina en biedt een overzicht van de personen die in het kader van dit onderzoek zijn geïnterviewd. In deze tabel zijn de belangrijkste persoonsgegevens opgenomen: hun naam, leeftijd handicap en beroep. Aan de hand van de tabel kan het een en ander opgemerkt worden met betrekking tot de groep respondenten.

Naam	Leeftijd	Handicap	Beroep
Fons Wielemaker	20 jaar	Blind en slechthorend vanaf geboorte	Student
Albert	30 jaar	Slechtziend vanaf geboorte	Ondernemer
Harry Hoitzing	65 jaar	Blind vanaf 32 jaar	Trainingen/ vrijwilligerswerk
Rinus Huisman	19 jaar	Doof vanaf geboorte, maar kan nu weer horen dankzij implantaat	Student
Diana	51 jaar	Slechthorend	Arbeidsongeschikt/ vrijwilligerswerk
Jan van Hooven	70 jaar	Doof vanaf jonge leeftijd	Gepensioneerd

**Tabel 1: Persoonsgegevens respondenten**

In de eerste plaats zien we als we naar de namen van de respondenten kijken dat het aantal vrouwen dat heeft meegewerkt aan dit onderzoek veel kleiner is dan het aantal mannen. Onder de in totaal zes geïnterviewden bevinden zich één vrouw en vijf mannen. Deze verdeling in **sekse** is daardoor niet representatief voor de Nederlandse bevolking. Uit metingen over het jaar 2008 blijkt namelijk dat in oktober van dat jaar de Nederlandse bevolking voor 49,5% uit mannen en 50,5% uit vrouwen bestaat.<sup>1</sup> Er wordt in dit onderzoek echter niet gestreefd naar een afspiegeling van de werkelijkheid omdat dit simpelweg niet mogelijk is in een kleinschalig onderzoek als dit.

In de tweede plaats valt uit de bovenstaande tabel af te lezen dat de respondenten tot verschillende **leeftijdsgroepen** gerekend kunnen worden. Wanneer we uitgaan van een verdeling in leeftijdsgroepen van steeds tien jaar (dus 0 t/m 10, 11 t/m 20, 21 t/m 30 enzovoorts) kan er gezegd worden dat alle groepen met uitzondering van de leeftijdsgroep van 0 t/m 10 jaar, van 40 tot 50 jaar en die van 80 jaar en ouder vertegenwoordigd zijn in dit onderzoek. Dit kan interessant zijn omdat te verwachten valt dat er verschillen te zien zullen zijn tussen personen uit verschillende leeftijdsgroepen wat betreft hun mediagebruik. Wellicht kunnen ook andere verschillen tussen respondenten verklaard worden door hun leeftijd. Maar het zou natuurlijk ook zo kunnen zijn dat er ondanks de leeftijdsverschillen juist geen opmerkelijke verschillen uit het onderzoek naar voren zullen komen. Verwacht wordt in ieder geval dat de variabele leeftijd een belangrijke plaats zal innemen in de bespreking van de onderzoeksresultaten hierna.

<sup>1</sup> Bron: CBS Statline. 'Bevolking; kerncijfers naar diverse kenmerken', Gewijzigd op 8 oktober 2008. Verschijningsfrequentie: per jaar. Geraadpleegd: 21-10-2008

In de derde plaats is de **handicap** van de respondenten opgenomen in de tabel met persoonsgegevens. Zoals al eerder aangegeven zijn de respondenten zorgvuldig geselecteerd op basis van met name deze handicap. Het resultaat van deze selectie is uit de tabel af te lezen. Te zien is dat er niet alleen op gelet is dat het aantal blinde en dove respondenten gelijk is, maar er ook is gekeken naar de gradatie van de handicap. Dit wil zeggen dat er gesproken is met iemand die volledig doof is (Jan), een slechthorende (Diana) en iemand die op een groot gedeelte van zijn leven doof is geweest maar nu kan horen dankzij een cochleair implantaat (Rinus). En er zijn interviews afgenomen met een blinde (Fons), een slechtziend persoon (Albert) en iemand die op latere leeftijd ineens blind geworden is (Harry). Er is dus rekening gehouden met de mogelijkheid dat het binnen dit onderzoek uitmaakt of je volledig blind/doof bent, slechtziend/-horend of op latere leeftijd blind geworden bent of juist voor het eerst hebt kunnen horen.

In de vierde kolom van de tabel staan de **beroepen** van de respondenten weergegeven. Uit deze gegevens kunnen we niet alleen opmaken dat het grootste gedeelte van de respondenten ofwel een baan heeft of bezig is met een studie, maar ook dat zij verschillende achtergronden hebben. Het lijkt voor de hand liggend om hieruit ook het denkniveau van de respondenten af te leiden, maar dat is enigszins problematisch. Het is immers lang niet altijd zo dat het niveau van het werk overeenkomt met het denkniveau van de persoon. Dit geldt in het algemeen maar is helemaal het geval bij de mensen met een (visuele of auditieve) handicap omdat zij door deze handicap voor veel functies ongeschikt bevonden worden en zij vaak grote moeite hebben met het vinden van een geschikte baan. Hier komt bij dat uit de interviews is gebleken dat mensen met een auditieve/visuele handicap niet dezelfde opleidingsmogelijkheden hebben als mensen zonder een dergelijke handicap. In sommige gevallen is normaal basisonderwijs nog wel mogelijk, maar daarna worden blinden en doven vaak op gespecialiseerde scholen ondergebracht. Het niveau van het onderwijs wijkt af van dat van reguliere middelbare scholen en voor vervolgoopleidingen hebben blinden en doven vaak alleen de keuze uit opleidingen op MBO-niveau. Naast het beroep is dus ook het opleidingsniveau ongeschikt als indicator van het denkniveau van de respondent. Hoewel het denkniveau van de respondent een interessante variabele zou kunnen zijn omdat er uit onderzoek gebleken is dat dit van invloed is op het mediagebruik zou het onjuist zijn deze variabele mee te nemen in het onderzoek omdat het denkniveau niet vast te stellen is.

### *Variabelen*

Aan de hand van de tabel kan er dus worden vastgesteld dat niet alle variabelen die mogelijk van invloed zijn op het mediagebruik en de mening van de respondenten een rol hebben gespeeld bij de selectie. Variabelen die bij de selectie buiten beschouwing zijn gelaten, zoals geslacht, opleidingsniveau en gezinspositie zullen dan ook geen rol spelen in het onderzoek. De leeftijd, de handicap en het beroep van de respondenten zullen daarentegen wel een belangrijke plaats innemen. Evenals de mate van zelfstandigheid en de beperkingen die de handicap met zich meebrengen. Deze variabelen zijn niet in de tabel opgenomen, maar zullen hierna meer uitgebreid behandeld worden.

### *Zelfstandigheid*

Hoewel er veel factoren te bedenken zijn die een rol kunnen spelen als het gaat om informatievoorziening van mensen met een visuele of auditieve handicap verdient de mate van zelfstandigheid wel wat bijzondere aandacht. Iemand die zelfstandig is en leeft bepaalt in hoge mate zelf welke informatie hij/zij tot zich neemt en op welke manier. Wanneer iemand in een gezin of onder begeleiding woont is de kans groot dat hij/zij niet alleen wordt blootgesteld aan media en andere vormen van informatievoorziening waar hij/zij niet zelf bewust voor gekozen heeft. Andersom kan het mediagebruik en de informatievoorziening van een zelfstandig wonend persoon zeer beperkt zijn. Het gevolg hiervan kan zijn dat er een eenzijdig beeld gevormd wordt van zaken, situaties of personen terwijl de kans groot is dat iemand die niet zelfstandig woont zich juist een meer complex beeld kan vormen doordat hij/zij langs via meer kanalen informatie tot zich neemt en daarnaast ook met diverse meningen wordt geconfronteerd.

Uit de interviews is gebleken dat behalve Fons, die niet alleen volledig blind maar ook slechthorend is, alle respondenten zelfstandig wonen of zichzelf daartoe in staat achten. Desondanks zijn Diana (slechthorend) en Jan (doof) de enige twee die daadwerkelijk volledig zelfstandig leven. Rinus (doof) is nog jong en woont nog thuis bij zijn ouders, maar denkt er wel over om op zichzelf te gaan wonen. Zijn voorkeur gaat daarbij toch wel uit naar een woning in de buurt van zijn ouderlijk huis zodat zijn ouders dichtbij zijn mocht hij hulp nodig hebben. Ook Albert (slechtziend) woont nog bij zijn ouders in. Hij geeft echter aan dat dit geen noodzaak is, maar dat hij nog niet de behoefte heeft om een eigen woning te betrekken. Harry (blind) is getrouwd en woont uiteraard

samen met zijn vrouw. Maar mocht het nodig zijn dan denkt Harry ondanks zijn blindheid goed in staat te zijn om voor zichzelf te zorgen. Bij sommige dingen zal hij echter altijd hulp nodig hebben van anderen. Dat is ook de reden dat Fons aangeeft niet zelfstandig te kunnen leven. Hij zal in zekere mate altijd afhankelijk zijn van anderen en enige vorm van begeleiding nodig hebben. Op dit moment woont hij dan ook onder begeleiding in een speciale woonunit van Bartiméus, een organisatie voor blinden en slechtzienden.

### *Beperkingen*

Ook de beperkingen die de handicap met zich meebrengt zijn interessant voor dit onderzoek. Wanneer iemand het gevoel heeft dat hij/zij door zijn handicap ernstig beperkt wordt in zijn/haar handelen kan dit gevolgen hebben voor de informatievoorziening. Iemand die min of meer aan huis gekluisterd is komt naar alle waarschijnlijkheid minder in contact met andere mensen dan de mensen in zijn/haar directe omgeving en dus ook minder met andere opvattingen. Ook is de kans dan groter dat hij/zij bijvoorbeeld actualiteiten mist. Contact met anderen zijn in het algemeen van grote invloed op beeld- en meningsvorming.

Op de vraag op welke manier hun handicap hun handelen beïnvloedt antwoordden de respondenten uiteraard verschillend, maar er zijn wel overeenkomsten tussen de gegeven antwoorden te ontdekken. Fons (blind) geeft bijvoorbeeld aan dat hij erg afhankelijk is van anderen door zijn handicap en vooral problemen ervaart op het gebied van mobiliteit. Ook Albert zegt door zijn beperkt gezichtsvermogen slecht mobiel te zijn. Zo is hij door zijn handicap niet in staat zelf een voertuig te besturen. Albert kan dus niet gaan en staan waar zij zelf wil. Harry is op latere leeftijd blind geworden en ervaart zijn beperkingen iets anders dan de hiervoor genoemde personen. Harry geeft wel aan dat hij niet in staat is zelf auto te rijden, maar hij vindt dit niet zozeer een probleem. Wat hij wel vervelend vindt is dat hij zijn vrouw niet kan helpen als zij de auto bestuurt, bijvoorbeeld door haar de weg te wijzen of te waarschuwen. Hij kan niet met haar 'meerijden'. Zijn blindheid zorgt ervoor dat hij veel van de dingen die hij vroeger deed niet meer kan doen. Volgens Harry is dat de grootste beperking van zijn handicap.

Niet alleen de respondenten met een visuele handicap voelen zich beperkt in hun mobiliteit. Ook Rinus (doof) en Diana (slechthorend) wijzen erop dat zij door hun handicap minder mobiel zijn dan mensen zonder een gehoorbeperking. Rinus geeft

tijdens het gesprek bijvoorbeeld aan dat hij zich door zijn doofheid slecht kan oriënteren in het donker. Iemand die geen auditieve handicap heeft staat er waarschijnlijk nooit bij stil, maar wanneer het zicht bemoeilijkt wordt door duisternis of mist verkent hij zijn omgeving met behulp van zijn gehoor. Ook is het moeilijker om je evenwicht te bewaren zonder het gehoor zegt Rinus. Diana wijst er daarnaast ook op dat iemand met een gehoorbeperking niet kan horen dat er iemand achter hem loopt of rijdt. Hierdoor kan zijzelf er erg van schrikken wanneer er ineens iemand naast haar opduikt. Vooral op de fiets kan dit erg gevaarlijk zijn. Daardoor gaat zij tegenwoordig minder vaak de straat op.

Een auditieve handicap levert volgens zowel Rinus als Diana als Jan toch vooral problemen op wat betreft communicatie. Een dergelijke handicap zorgt ervoor dat het moeilijk is om een gesprek met iemand aan te gaan en vooral ook om te volgen wat iemand zegt. Liplezen is in veel gevallen niet mogelijk omdat mensen soms hun hoofd kort wegdraaien. Het proberen te verstaan wat iemand zegt vereist veel concentratie en is eigenlijk alleen mogelijk in één op één situaties. Zodra gesprekken plaatsvinden in grotere groepen of openbare ruimten is het eigenlijk onmogelijk voor iemand met een auditieve handicap om een gesprek te volgen. Het leggen en onderhouden van sociale contacten wordt door een auditieve handicap ernstig bemoeilijkt. Daar komt bij dat doven/slechthorenden naar eigen zeggen gemeden worden door mensen zonder een auditieve beperking.

### *Conclusie*

Wat betreft de persoonlijke achtergronden van de respondenten die hebben meegewerkt aan dit onderzoek kan dus het volgende worden opgemerkt:

1. De respondenten zijn als groep niet representatief voor de Nederlandse bevolking;
2. De respondenten vertegenwoordigen verschillende leeftijdsgroepen. Alleen de leeftijdsgroepen van 0 tot 10, van 40 tot 50 en van 80 jaar en ouder worden niet vertegenwoordigd;
3. De verdeling auditieve handicap/visuele handicap is 50/50. De gradatie van de handicap van de respondenten is verschillend;



4. De respondenten hebben verschillende achtergronden wat betreft opleiding en werk. Het denkniveau van de respondenten valt niet af te leiden uit de gevolgde opleiding of het werk dat de respondenten doen of gedaan hebben;
5. De mate van afhankelijkheid van de respondenten verschilt. Vijf van de zes respondenten denken zelfstandig te kunnen wonen en twee van die vijf doen dit ook op het moment van ondervraging;
6. Een visuele handicap heeft vooral en een auditieve handicap tot op zekere hoogte ook beperkingen op het gebied van mobiliteit tot gevolg. Een auditieve handicap bemoeilijkt daarnaast de communicatie en het leggen en onderhouden van sociale contacten.

#### **4.1.2 Mediagebruik en informatievoorziening**

Het tweede gedeelte van het interview bestaat uit vragen over het mediagebruik in het algemeen en het gebruik van media ten behoeve van de informatievoorziening in het bijzonder. De antwoorden op deze vragen zullen in twee delen behandeld worden.

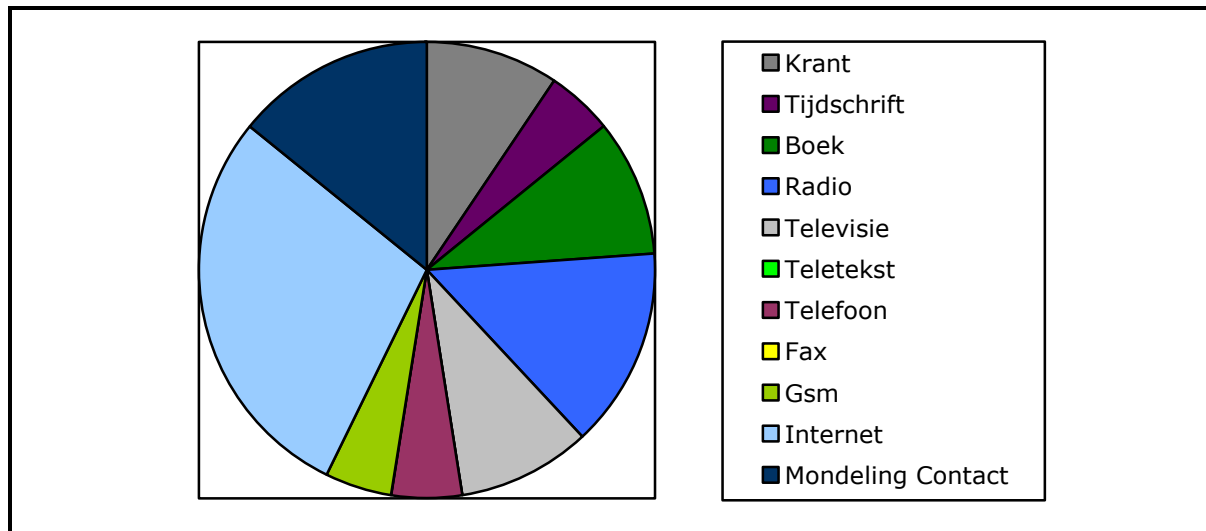
##### ***Mediagebruik***

Door de respondenten te vragen hoe vaak zij een bepaald medium gebruiken, waarbij een keuze gemaakt kan worden uit: nooit, bijna nooit, soms, vaak en dagelijks, kan een beeld gevormd worden van het mediagebruik van de respondenten als groep. Hierbij zijn vooral de gegevens over de media die dagelijks gebruikt worden interessant omdat er vanuit gegaan kan worden dat deze media ook de belangrijkste informatiebronnen zullen zijn. Hierop zal, zoals al aangegeven, later in deze paragraaf worden ingegaan. Hier zal eerst het dagelijks gebruik in kaart worden gebracht waarbij ook een poging zal worden gedaan dit mediagebruik te verklaren.

##### ***Dagelijks gebruik***

Wanneer er gekeken wordt naar de antwoorden die de respondenten hebben gegeven op de vragen waarin hun mediagebruik centraal staat valt meteen de populariteit van het medium internet op. Het internet blijkt het enige medium te zijn dat door zowel de respondenten met een visuele handicap als de mensen met een auditieve handicap die hebben meegewerkt aan dit onderzoek veelvuldig wordt gebruikt. Uit de figuur op de volgende pagina valt af te lezen dat het internet door twee keer zoveel respondenten dagelijks gebruikt wordt dan de radio en het mondeling contact. Laatstgenoemde media

worden door meer respondenten dagelijks gebruikt dan de krant, het boek en de televisie. Ten aanzien van het tijdschrift, de gsm of de vaste telefoon was er steeds slechts een respondent die aangaf hier dagelijks gebruik van te maken. De fax en Teletekst komen helemaal niet in de figuur voor wat dus betekent dat geen van de respondenten deze dagelijks gebruikt.



**Figuur 1: Relatieve verdeling dagelijks gebruikte media**

### *Handicap*

Dat bepaalde media veel of juist weinig dagelijks worden gebruikt door de groep respondenten hangt voor een deel samen met hun visuele of auditieve handicap. Het ligt voor de hand dat mensen met een visuele handicap niet of nauwelijks gebruik maken van media als de krant, het tijdschrift, de fax en Teletekst terwijl deze media wel een belangrijke rol kunnen spelen in het leven van doven/slechthorenden. Andersom is het vanzelfsprekend dat de radio, de telefoon en wellicht ook het mondeling contact wel veel gebruikt worden door blinden en slechtzienden maar weinig populair zijn bij mensen met een auditieve handicap. Het is daarom niet verwonderlijk dat deze media samen minder dan de helft van de figuur in beslag nemen.

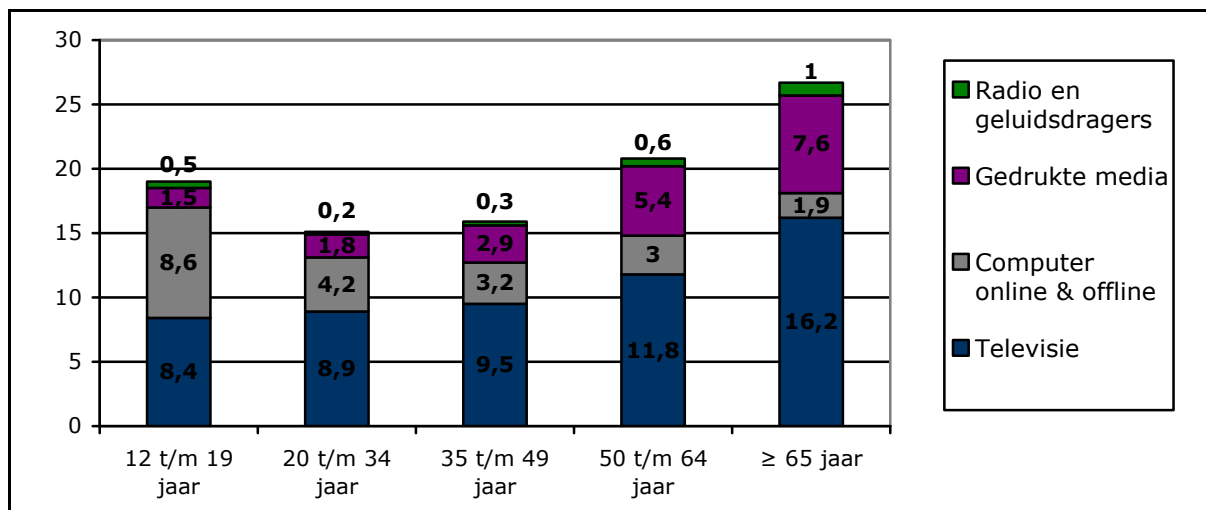
Maar boeken zijn tegenwoordig ook vaak in luistervorm te verkrijgen, de televisie is het medium dat het auditieve met het visuele combineert en met de mobiele telefoon kun je zowel bellen als tekstberichten versturen. Je zou daarom kunnen verwachten dat deze media een groot gedeelte van cirkel in de bovenstaande figuur in beslag nemen. Toch worden (luister)boeken niet veel gebruikt door de respondenten met een visuele handicap. Albert (slechtziend) geeft aan eigenlijk nooit boeken te lezen en Fons (blind)

doet dit maar af en toe. Harry (ook blind) daarentegen luistert dagelijks naar boeken. Ook wat betreft het gebruik van het medium televisie wijkt Harry af van Fons en Albert. Terwijl de twee laatstgenoemden bij hoge uitzondering de televisie aanzetten maakt Harry dagelijks gebruik van dit medium. Iemand anders die aangeeft dagelijks naar de televisie te kijken is Jan (doof). De andere twee respondenten met een gehoorbeperking, Rinus en Diana, zeggen niet dagelijks maar wel zeer regelmatig gebruik te maken van het medium. Van alle respondenten gebruikt alleen Diana (slechthorend) haar gsm dagelijks. Media die geschikt lijken voor zowel mensen met een visuele handicap als mensen met een auditieve handicap blijken dus in de praktijk weinig door beiden te worden gebruikt.

Er kan niet ontkend worden dat een visuele of auditieve handicap het mediagebruik van een persoon beïnvloedt. Dat we hier te maken hebben met een groep respondenten die allen in enige mate beperkt zijn op ofwel visueel of auditief gebied verklaart daarom bijvoorbeeld waarom niet iedereen dagelijks de radio of de telefoon of Teletekst gebruikt. Dat niet alle respondenten volledig blind of doof zijn en zij ook niet allemaal een leven lang te maken hebben met een auditieve of visuele beperking verklaart daarnaast mogelijk verschillen tussen de respondenten. Zo is het waarschijnlijk dat het mediagebruik van Harry sterk afwijkt van Fons (blind) en Albert (slechtziend) omdat hij in tegenstelling tot hen pas op latere leeftijd blind geworden is. Gelijkerwijs zal Diana in tegenstelling tot Rinus en Jan wel naar de radio luisteren omdat zij haar hele leven, weinig maar, iets hoort en dus niet gewend is aan stilte zoals Rinus en Jan dit wel zijn omdat zij al sinds hun geboorte volledig doof zijn. Rekeninghoudend met de handicap van de respondent en verschillen tussen de respondenten op dit punt kan echter niet worden verklaard waarom media die zowel voor mensen met een visuele als mensen met een auditieve handicap bruikbaar zijn maar weinig gebruikt blijken te worden door de respondenten.

### *Leeftijd*

Wat hierbij een belangrijke rol zou kunnen spelen is de leeftijd van de respondenten. Het is niet onbekend dat er verschillen bestaan tussen leeftijdsgroepen op het gebied van mediagebruik. Zo wordt er vaak gezegd dat ouderen vooral veel tijd besteden aan het kijken naar televisie terwijl jongeren meer tijd doorbrengen achter de computer.



Figuur 2: Tijdsbesteding aan media per leeftijdsgroep in uren per week <sup>2</sup>

Figuur 2 bevestigt niet alleen de uitspraken op de vorige pagina maar laat bijvoorbeeld ook grote verschillen zien in het gebruik van gedrukte media en de totale tijd die besteed wordt aan mediagebruik. Zo kan uit de figuur worden afgelezen dat mensen met een leeftijd boven de 65 jaar per week gemiddeld de meeste tijd besteden aan het gebruik van media. Daarna komt de groep mensen met een leeftijd tussen de 50 en de 65, gevolgd door 12 tot 20 jarigen. Het verschil tussen de leeftijdsgroepen van 20 t/m 34 en 35 t/m 49 is erg klein. We zien verder dat naarmate de leeftijd stijgt de **televisie** steeds populairder wordt. De tijd die wordt besteed aan het kijken naar de televisie neemt in de eerste instantie licht toe, maar stijgt sterk bij de leeftijdsgroepen van 50 t/m 64 jaar en boven de 65 jaar. Mensen boven de 65 zitten bijna twee keer zo lang voor de televisie als jongeren. Ook de tijd die besteed wordt aan **gedrukte media** is het laagst bij jongeren en het hoogst bij ouderen boven de 65 jaar. Tussen deze groepen zit een verschil 6,1 uur per week. Ook hier zien we dat de tijd die aan het lezen van gedrukte media besteed wordt vooral bij een leeftijd van boven de 50 jaar toeneemt. Maar het verschil tussen de leeftijdsgroepen van 20 t/m 34 en van 35 t/m 49 is hier groter dan bij de tijdsbesteding aan de televisie. Het gebruik van de **computer** maakt een tegenovergestelde beweging. Hieraan wordt juist de meeste tijd besteed door jongeren tussen de 12 en 20 jaar, gemiddeld 8,6 uur per week. Mensen in de leeftijdsgroep daarna, van 20 t/m 34 jaar, brengen ongeveer half zoveel tijd door achter de computer. Bij de volgende leeftijdsgroepen daalt het gebruik van de computer nog verder. Mensen in de leeftijdsgroep van 65 jaar en ouder besteden gemiddeld slecht 1,9

<sup>2</sup> Bron: [http://www.scp.nl/publicaties/boeken/903770283x/De\\_tijd\\_als\\_spiegel.pdf](http://www.scp.nl/publicaties/boeken/903770283x/De_tijd_als_spiegel.pdf), geraadpleegd op 14/11/08

uur per week aan online en offline activiteiten op de computer. De tijdsbesteding aan **radio** en geluidsdragers is de enige die niet continu stijgt of daalt. De figuur laat zien dat de minste tijd aan het luisteren naar radio wordt besteed door 20 t/m 34 jarigen en 35 t/m 49 jarigen, respectievelijk 0,2 en 0,3 uur per week. Daarna volgt de leeftijdsgroep van 12 t/m 19 jaar met gemiddeld 0,5 uur per week. Mensen met een leeftijd hoger dan 65 luisteren per week gemiddeld twee keer zo lang naar de radio.

### *Vergelijking*

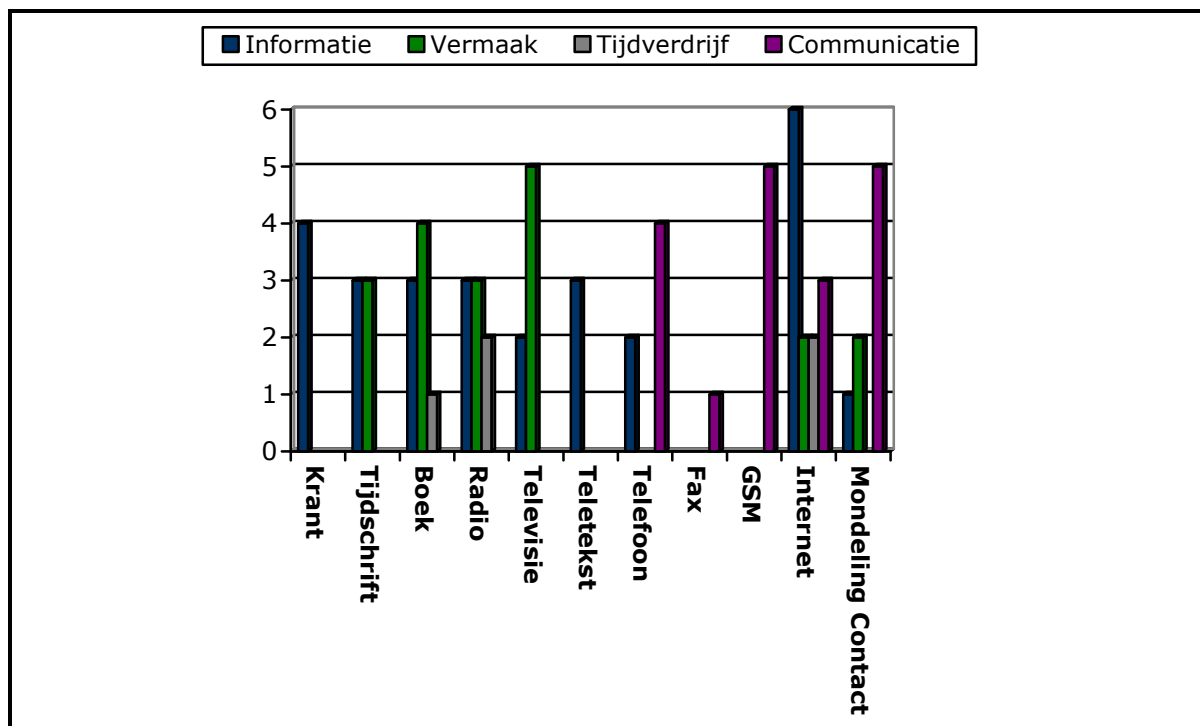
Wat deze figuur laat zien komt in zekere mate overeen met de gegevens die tijdens het interview zijn verzameld over het mediagebruik van de respondenten. Wanneer we niet alleen kijken naar welke media er dagelijks worden gebruikt maar ook naar wie welk medium dagelijks gebruikt zien we namelijk dat Harry (blind) en Jan (doof) aangeven dagelijks naar de televisie te kijken. Beiden vallen zij in de categorie 65 jaar en ouder. Samen met Diana (slechthorend), 51 jaar oud, zijn zij ook degenen die zeggen dagelijks een boek, tijdschrift en/of krant te lezen. En hoewel Fons (blind) met zijn leeftijd van 20 net buiten de eerste leeftijdsgroep in figuur 2 valt komt het gegeven dat hij net als Diana en Harry, die samen tot de twee laatste leeftijdsgroepen gerekend worden, dagelijks naar de radio luistert redelijk overeen met wat er uit de figuur af te lezen valt over het gebruik van dit medium door de verschillende leeftijdsgroepen. Alleen het gebruik van internet lijkt iets af te wijken van het landelijk gemiddelde. Alle respondenten geven aan dit medium dagelijks te gebruiken terwijl uit de figuur duidelijk blijkt dat jongeren tot 20 jaar hier wekelijks gemiddeld veel meer tijd aan besteden dan mensen uit andere leeftijdsgroepen. Wat wel weer in overeenstemming lijkt met de gegevens uit de figuur is dat Albert (slechtziend) en Rinus (doof) aangeven dat naast mondeling contact het internet het enige medium is dat zij dagelijks gebruiken. Voor Fons geldt dat hij hiernaast ook nog dagelijks naar de radio luistert. Deze respondenten zijn alledrie jonger dan 34 jaar en het feit dat zij relatief veel tijd doorbrengen achter hun computer en op het internet sluit aan bij wat er uit de figuur kan worden afgelezen.

### *Functies verschillende media*

Voor zover het mediagebruik van de respondenten niet kan worden verklaard door hun handicap of hun leeftijd kan het kijken naar de functie die de verschillende media die zij gebruiken voor hen vervullen zinvol zijn. Tijdens het interview is de respondenten

gevraagd per medium aan te geven welke functie dit medium voor hem of haar vervult. De respondenten konden bij het beantwoorden van deze vraag kiezen uit: informatie, vermaak, tijdverdrijf en communicatie. Het noemen van meerdere functies per medium was hierbij toegestaan maar er moest wel worden aangegeven welk van de genoemde functies de belangrijkste functie is. De antwoorden op deze vraag zijn wellicht weinig verrassend maar bieden wel inzicht in het gebruik van deze media door de respondenten en verklaren tot op zekere hoogte waarom zij bepaalde media intensiever gebruiken dan andere.

De krant wordt door de gebruikers onder de respondenten uitsluitend als informatief gezien. Boeken en tijdschriften kunnen volgens Rinus (doof), Albert (slechtziend), Harry (blind) en Diana (slechthorend) dienen als bron van informatie maar ook als bron van vermaak. Dit is uiteraard afhankelijk van het soort boek of tijdschrift. Ook de radio heeft voor Fons (blind), Albert en Diana meerdere functies. Fons en Diana noemen het vermaak als belangrijkste functie terwijl Harry en Albert de radio vooral als informatief medium beschouwen. Van de televisie wordt door de meeste respondenten gedacht dat dit medium vooral dient als vorm van vermaak. Alleen Harry ziet de televisie als een puur informatief medium. Rinus denkt dat de televisie ook een informatieve functie kan hebben maar vooral gebruikt wordt voor het vermaak. Teletekst daarentegen, een onderdeel van het medium televisie maar in dit onderzoek beschouwd als een medium op zich, wordt wel door iedereen als informatief medium aangemerkt. De telefoon wordt vanzelfsprekend door de gebruikers in de eerste plaats gezien als communicatiemiddel. Voor zowel Harry als Fons kan de telefoon echter ook een bron van informatie zijn. De mobiele telefoon wordt uitsluitend gebruikt voor communicatie. Ook het mondeling contact heeft als belangrijkste functie communicatie. Daarnaast wordt het ook wel gezien als een vorm van vermaak. Alleen Harry geeft aan dat mondeling contact voor hem ook informatief kan zijn. Het internet kan uiteraard meerdere functies vervullen. Opvallend is dat alleen Rinus, Albert en Fons dit tijdens het interview aangeven. Wat daarnaast opvalt is dat alleen Fons zegt dat hij het internet vooral gebruikt als communicatiemiddel terwijl dit medium bij de andere respondenten met name een belangrijke rol speelt als het gaat om informatievoorziening. Jan is de enige respondent die in het bezit is van een fax dus over het gebruik van dit medium valt weinig te zeggen. In de figuur op de volgende pagina is hetgeen hierboven besproken is ter verduidelijking nog eens grafisch weergegeven.



**Figuur 3: Functies per medium**

Wanneer we de gegevens uit figuur 3 naast de gegevens uit figuur 1 leggen kunnen we enkele interessante uitspraken doen. Zo hebben we bijvoorbeeld gezien dat Albert (slechtziend), Fons (blind) en Rinus (doof) maar weinig media dagelijks gebruiken en dat het internet er daar een van is, misschien wel de belangrijkste. We hebben ook gezien dat zij de enigen zijn die aangegeven dat het internet voor hen meer functies vervult dan alleen informatievoorziening. Albert, Fons en Rinus gebruiken het internet dus voor diverse doeleinden terwijl de andere respondenten het internet alleen als bron van informatie zien en daarom verschillende andere media gebruiken voor vermaak, tijdverdrijf en communicatie. Uit bovenstaande figuur kan worden afgelezen dat de respondenten van mening zijn dat de televisie vooral een vorm van vermaak is. De verklaring voor het feit dat alleen Jan (doof) en Harry (blind) dagelijks naar de televisie kijken hoeft dus niet alleen gezocht te worden in de handicap en de leeftijd van de andere respondenten maar kan ook betekenen dat de overige respondenten andere media gebruiken ter vermaak gebruiken. Op dezelfde manier kan worden verklaard waarom de telefoon, fax en gsm niet dagelijks door alle respondenten worden gebruikt. Kennelijk vervullen andere media zoals het mondeling contact en het internet de belangrijkste functie van de telefoon, fax en gsm (communicatie) voor de respondenten. Hetzelfde lijkt ook te gelden voor Teletekst dat als enige functie informatievoorziening heeft, maar door niemand dagelijks gebruikt wordt terwijl andere media met een

voornamelijk informatieve functie zoals het internet, de krant en de radio wel door meerdere respondenten dagelijks gebruikt worden.

### *Deelconclusie*

De belangrijkste conclusie die hier getrokken kan worden is dus dat sommige media meerdere functies kunnen vervullen en ook dat meerdere media dezelfde functie vervullen. De respondenten maken een keuze uit het grote aanbod aan media. Hierbij speelt zowel hun handicap als hun leeftijd een belangrijke rol.

### ***Informatievoorziening***

Nu we meer inzicht hebben gekregen in het mediagebruik van de respondenten en de motieven hierachter is het belangrijk om verder in te gaan op hun informatievoorziening om te achterhalen welke informatie de verschillende media bieden. Uit de bespreking van de antwoorden die de respondenten gegeven hebben op verschillende vragen over hun informatievoorziening zal duidelijk worden hoe breed hun interesse is, hoe zij aan hun informatie komen en op welke manier hun handicap hen belemmert bij het verkrijgen van informatie. Hieruit zal indirect ook blijken hoe belangrijk gesproken woorden en beelden op zich zijn op het gebied van informatievoorziening omdat de respondenten bij deze vragen aan konden geven wat je mist op het moment dat je slechts via een kanaal, het auditieve of visuele, informatie binnenkrijgt.

### *Informatiebronnen*

Uit de figuur op de vorige pagina is duidelijk geworden dat met name het internet maar ook de krant, het tijdschrift, het boek, de radio, Teletekst en in mindere mate de televisie, de telefoon en mondeling contact een informatieve functie vervullen in de ogen van de respondenten. Al deze media spelen een rol binnen de informatievoorziening. Hoe groot die rol is en in welk soort informatie die verschillende media voorzien blijkt uit de antwoorden die de respondenten gegeven hebben op de vraag: *Geef bij de volgende soorten van informatie aan welk medium/welke media u gebruikt: (persoonlijke informatie, algemene informatie, informatie voor studie/werk, lokale informatie, (inter) nationale informatie).*

Wat direct opvalt maar niet echt opmerkelijk is in het licht van het voorgaande is dat uit de antwoorden op deze vraag wederom blijkt dat het internet een belangrijke



bron van informatie is voor de respondenten. Wel enigszins opmerkelijk is dat het internet als informatiebron dient voor alle hier onderscheiden categorieën informatie. Bij elke categorie is er ten minste een respondent die aangeeft dat hij/zij gebruik maakt van dit medium om aan informatie te komen die tot deze categorie gerekend wordt. Het ligt voor de hand dat (inter)nationale informatie en algemene informatie op het internet wordt opgezocht, maar ook bij de vergaring van informatie over persoonlijke onderwerpen bijvoorbeeld familie, vrienden etcetera speelt, naast mondeling contact en de telefoon, het internet een belangrijke rol. Ook lokale informatie wordt door sommigen van het internet, maar vooral uit lokale kranten gehaald. Fons (blind) geeft bij deze categorie aan zich niet te interesseren voor wat er in zijn woonomgeving gebeurt. Om aan (inter)nationale informatie, en dan met name nieuws, te komen gebruiken alleen Rinus en Jan (beiden doof) landelijke kranten. In deze categorie wordt ook de radio meerdere malen genoemd. Harry (blind) en Jan zeggen ook via het medium televisie aan dergelijke informatie te komen. Informatie over hun studie of werk ontvangen de respondenten, met uitzondering van Albert (slechtziend), allen via mondeling contact met collega's, medestudenten, leraren etcetera. Ook specialistisch drukwerk (boeken en tijdschriften) biedt relevante informatie.

Er kan dus niet gezegd worden dat de verschillende media ieder een andere vorm van informatie bieden. In alle gevallen is het juist zo dat meerdere media gebruikt worden om aan informatie binnen een bepaalde categorie te komen. Ook worden veel media in meerdere categorieën als bron aangewezen. Veel informatie beperkt zich niet tot een bron en veel bronnen (media) beperken zich niet tot een soort informatie. Wel is het zo dat niet alle media geschikt zijn voor elke categorie. Zo wordt de telefoon alleen genoemd als bron van persoonlijke informatie en speelt mondeling contact geen rol bij het verkrijgen van algemene en (inter)nationale informatie. Radio en televisie worden juist alleen gebruikt om dergelijke informatie te vergaren. Alleen het internet wordt in alle categorieën genoemd en domineert allen, behalve de categorie informatie over studie/werk.

### *Vergelijking*

Naast het internet zijn ook de radio en het mondelinge contact veel genoemde bronnen van informatie. Kranten, boeken, tijdschriften, de televisie en de telefoon worden relatief weinig genoemd. En hoewel de respondenten bij de voorgaande vraag aangegeven

hebben dat de voornaamste functie van Teletekst informeren is, werd dit medium slechts een keer genoemd als bron van (algemene) informatie. Wanneer we deze uitkomst vergelijken met cijfers over het gebruik van informatiebronnen door de Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder in 1995 en 2005 kunnen we bepalen of er hier sprake is van een ander gebruik of wellicht een verandering in gebruik. De cijfers van het tijdsbestedingsonderzoek van het SCP zijn af te lezen uit de onderstaande tabel.

	Bron voor ten minste één van de zeventien onderwerpen (% van bevolking)		Gem. aantal onderwerpen per informatiebron (onder gebruikers van het betreffende medium)	
	1995	2005	1995	2005
dagblad	87	77	8,4	7,7
opinieblad	18	15	3,3	2,9
overige bladen/tijdschriften	63	52	2,7	2,5
radio	53	47	4,4	4,1
televisie	96	92	7,6	7,7
teletekst/kabelkrant	32	23	2,5	2,7
internet*	23	38	2,6	3,9

\*in 2000

**Tabel 2: Gebruik van informatiebronnen Nederlandse bevolking<sup>3</sup>**

Voordat we deze cijfers kunnen vergelijken met de uitkomsten van het onderzoek dient eerst de betekenis van deze cijfers duidelijk te zijn. In de eerste twee kolommen met cijfers zien we het percentage van de Nederlandse bevolking dat aangeeft dat het medium genoemd in de meest linkse kolom een bron van informatie is voor ten minste een van de 17 onderwerpen voor respectievelijk 1995 en 2005. De 17 onderwerpen zijn onderwerpen als nieuws en politiek over binnenland of buitenland, gemeentepolitiek, informatie over het milieu, financieel nieuws, sportnieuws, verkeersproblemen etc. Binnen dit onderzoek zijn deze onderwerpen verdeeld over de vier categorieën algemene informatie, informatie voor studie/werk, lokale informatie en (inter)nationale informatie. De categorie persoonlijke informatie is dus de enige die niet terug te vinden is in de tabel met cijfers van het SCP. Wanneer we deze categorie weglaten en voor de overige categorieën berekenen welk percentage van de respondenten een medium voor tenminste één categorie informatie gebruikt en wat het gemiddelde aantal categorieën per informatiebron is kunnen deze cijfers worden vergeleken met de cijfers uit tabel 2.

<sup>3</sup> Bron cijfers: SCP TBO '05 Uit: Jan Steyaert en Jos de Haan (red.). 2007. *Jaarboek ict en samenleving 2007. Gewoon digitaal*. Amsterdam; Boom. 79

Vooral de absolute getallen in de rechter kolommen hebben dan niet zoveel betekenis, maar er kan wel gekeken worden naar verhoudingen en verschillen of veranderingen hierin. Het resultaat van de berekeningen over de respondenten zijn te vinden in de tabel hieronder.

	<b>Bron voor ten minste één van de vier categorieën (% van de respondenten)</b>	<b>Gemiddeld aantal categorieën per informatiebron (onder gebruikers van het betreffende medium)</b>
	<i>2008</i>	<i>2008</i>
dagblad	33	1
opinieblad	-	-
overige bladen/tijdschriften	67	1
radio	50	1,7
televisie	33	1,5
teletekst/kabelkrant	17	1
internet	67	2,3

**Tabel 3: Gebruik van informatiebronnen respondenten**

Nu de cijfers vergelijkbaar zijn kan worden opgemerkt dat de media die door een groot gedeelte van de Nederlandse bevolking als belangrijke informatiebron worden aangewezen, het dagblad en de televisie, aanzienlijk minder populair zijn onder de auditief en visueel gehandicapten die hebben meegewerkt aan dit onderzoek. Het omgekeerde geldt voor het medium internet. Het is al eerder geconstateerd maar ook uit deze tabel blijkt dat het internet een veelgebruikte bron van informatie is voor de respondenten terwijl het percentage van de Nederlandse bevolking dat dit medium als bron voor tenminste een onderwerp gebruikt veel lager is. Verder kan afgelezen worden dat het verschil tussen de twee tabellen wanneer gekeken wordt naar de percentages achter overige bladen/ tijdschriften, radio en teletekst/kabelkrant vrij klein is.

Hetzelfde kan gezegd worden over het gemiddelde aantal onderwerpen/categorieën per medium. De verhoudingen op dit punt tussen de radio enerzijds en overige bladen/tijdschriften en teletekst/kabelkrant anderzijds is in de drie jaartallen ongeveer gelijk. De radio wordt gemiddeld voor 66% meer onderwerpen/categorieën als informatiebron gebruikt dan de andere twee media. Daarnaast valt af te lezen dat de respondenten het internet in verhouding tot de andere media voor veel meer onderwerpen/categorieën gebruiken dan de Nederlandse bevolking. Andersom valt uit de rechter kolommen van de tabellen af te lezen dat de televisie en het dagblad door de Nederlandse bevolking voor het hoogste gemiddelde aantal onderwerpen als informatiebron wordt gebruikt. In de tweede tabel, die van de respondenten, zien we dit niet terug.

Op het gebied van dagblad, televisie en internet kan er dus gesproken worden van een groot verschil, terwijl de verschillen voor radio, overige bladen/tijdschriften en teletekst/kabelkrant juist klein zijn. Echter, wanneer de gegevens uit de twee tabellen niet tegenover elkaar gezet worden maar beschouwd worden als een ontwikkeling door de jaren heen in het gebruik van verschillende media als informatiebronnen wordt duidelijk dat er sprake is van een tendens waarbij de meer traditionele informatieve media het afleggen tegen het internet. Niet alleen is zichtbaar dat alle media behalve het internet steeds minder populair worden als informatiebron, ook neemt het aantal onderwerpen waarvoor zij worden geraadpleegd af. Dit alles in het voordeel van het medium internet. Wat hieruit opgemaakt kan worden is dat het gebruik van de verschillende media als informatiebron door de groep respondenten op enkele punten nauwelijks, maar op andere juist sterk afwijkt van de Nederlandse bevolking. Met haar veelvuldig gebruik van het medium internet lijkt de groep haar tijd vooruit te zijn.

### *Interesses*

Afgezien van het frequent gebruik van het medium internet is er toch de nodige variatie te ontdekken in het gebruik van de verschillende media als informatiebron. Dat de respondenten meerdere media gebruiken om aan bepaalde informatie te komen en niet allemaal dezelfde media gebruiken om aan informatie binnen een categorie te komen kan, zo werd eerder duidelijk, samenhangen met de handicap en de leeftijd van de respondent maar kan daarnaast ook betekenen dat de sommige media beter aansluiten bij zijn/haar interesses. Zo is het denkbaar dat iemand met een brede interesse bijvoorbeeld minder gebruik maakt van gedrukte media zoals tijdschriften en boeken omdat deze specifiek thema hebben maar juist veel televisie kijken en op het internet surfen omdat deze een variëteit aan onderwerpen bieden. Andersom zal iemand met een specifieke interesse sneller zijn toevlucht zoeken tot gespecialiseerde tijdschriften en naar een beperkt aantal radiozenders luisteren of televisieprogramma's kijken en gericht naar informatie zoeken op het internet. Door te vragen naar de interesses van de respondenten kan worden achterhaald of deze van invloed zijn op de keuze voor een bepaald medium.

In dit kader is de respondenten gevraagd of zij geïnteresseerd zijn in wat er in de wereld gebeurt en hoe zij zich hierover informeren. In hun antwoord hebben alleen Harry (blind) en Albert (slechtziend) aangeven dat zij sterk geïnteresseerd zijn. Rinus

(doof) en Fons (blind) zeggen wel geïnteresseerd te zijn, maar tot op een bepaalde hoogte. Diana (slechthorend) en Jan (doof) houden zich vooral bezig met wat er zich dichterbij huis afspeelt. Diana voelt zich vooral erg betrokken bij de Nederlandse samenleving en de interesse van Jan reikt niet verder dan de grenzen van de Benelux. Alle informatie die Jan op dit gebied binnenkrijgt ontvangt hij via de televisie, het internet en de krant. Harry kijkt ook veel televisie om de gebeurtenissen te volgen en luistert daarnaast naar de radio. Albert en Diana baseren zich vooral op informatie die hen via het internet bereikt. Fons gebruikt de radio en het internet als bronnen en Rinus het internet en de krant. Respondenten met een gelijke mate van interesse gebruiken dus verschillende media en zij die dezelfde media gebruiken zijn niet in gelijke mate geïnteresseerd. Hieruit blijkt dat er geen verband bestaat tussen de keuze voor een bepaald medium als bron en de mate van interesse in ontwikkelingen en gebeurtenissen op wereldniveau.

Wanneer we kijken naar de overige interesses van de respondenten kijken zien we weer de populariteit van het medium internet terug. Onderwerpen die genoemd worden zijn: reizen, cultuur, geschiedenis, het klimaat, sport, mobiliteit, media en muziek. Hoewel de respondenten in uiteenlopende onderwerpen geïnteresseerd zijn geven zij allen aan dat het medium internet de meest belangrijke bron van informatie voor hen is. Eventueel is er sprake van een combinatie van het internet met boeken of mondeling contact. Hieruit kan worden afgeleid dat bij het vergaren van informatie over onderwerpen die de interesse van de respondenten wekken de mogelijkheid tot gericht zoeken op elk gewenst tijdstip waarschijnlijk een grote rol speelt. Ook de verscheidenheid aan onderwerpen die behandeld worden in boeken en op het internet is mogelijk een reden waarom aan deze media de voorkeur wordt gegeven boven media als de televisie en de radio die weer een belangrijke rol spelen als het gaat om actuele en meer algemene informatie.

### *Handicap*

De laatste vraag in dit gedeelte betreft de eventuele belemmering die de handicap van de respondenten vormt op het gebied van informatievergaring en -voorziening. Er is gevraagd of de respondenten naar hun mening bij het verkrijgen of vinden van informatie belemmerd werden door hun handicap en indien het antwoord ja luidde op

welke manier. Met het antwoord op deze vraag geven de respondenten in zekere zin aan hoe volledig puur visuele of auditieve informatie is.

Van de mensen met een visuele handicap heeft alleen Harry bevestigend geantwoord. Wat hij mist door zijn handicap is met name wat hij noemt 'waarneembare informatie'. Hij noemt hierbij als voorbeeld een situatie op het perron waarbij hij tevergeefs op een trein staat te wachten omdat niet omgeroepen is dat deze vanaf een ander spoor zal vertrekken. Alle visuele informatie die niet wordt vertaald naar auditieve informatie wordt niet opgevangen door Harry of andere mensen met een visuele handicap. Dit geldt uiteraard ook voor Fons en Albert, maar zij geven dit niet als antwoord op de gestelde vraag. Wellicht zijn zij zich hier minder van bewust omdat zij in tegenstelling tot Harry al vanaf hun geboorte blind of slechtziend zijn. Ze weten eenvoudigweg niet wat zij missen.

Dit lijkt ook het geval te zijn bij de respondenten met een auditieve handicap. Jan is de enige die niets hoort en nooit heeft gehoord en ook de enige die aangeeft niet belemmerd te worden door zijn handicap op het gebied van informatievergaring en -voorziening. Diana, die slechthorend is, en Rinus, die sinds kort kan horen door een implantaat, zeggen beiden wel problemen te ervaren op dit gebied. Zo wijst Diana erop dat het lastig is om iemand te volgen die er geen rekening mee houdt dat zij slechthorend is omdat deze mensen vaak te zacht praten of af en toe hun hoofd wegdraaien waardoor zij slecht te verstaan zijn en liplezen onmogelijk wordt. Ditzelfde geldt voor de televisie omdat ook daar niet altijd de mond te zien is van degene die praat. Geluiden op de achtergrond kunnen ook heel storend zijn. Om er zeker van te zijn dat zij iets goed begrepen heeft vraagt Diana het vaak na bij een horend persoon of zoekt zij naar meer informatie op teletekst of internet. Rinus zegt ook veel belangrijke informatie te missen doordat hij in veel gevallen niet kan volgen wat er gezegd wordt. Bij de televisie moet hij wachten tot gesproken tekst wordt vertaald naar geschreven tekst of beeld of tot iemand die wel kan horen hem op een duidelijke manier vertelt wat er gezegd wordt. Rinus geeft aan langer te moeten wachten op informatie en is er dan nog niet zeker van dat alle informatie hem bereikt en hij het goed begrepen heeft. Een auditieve handicap lijkt dus in sterkere mate een belemmering te zijn op het gebied van informatievergaring en -voorziening dan een visuele handicap. De grootste belemmering bestaat eruit dat het voor iemand met een auditieve handicap moeilijker is op korte termijn alle relevante informatie te verzamelen.

### *Deelconclusie*

Uit het voorgaande is gebleken dat het internet, maar ook de radio en het mondelinge contact de belangrijkste bronnen van informatie zijn voor de respondenten als groep. Uit een vergelijking met cijfers uit 1995 en 2005 over het gebruik van media als informatiebronnen door de Nederlandse bevolking werd vervolgens duidelijk dat het gebruik van de respondenten alleen wat betreft het gebruik van dagblad, televisie en internet sterk afwijkt. Er lijkt hier niet alleen sprake te zijn van een ander gebruik van media als informatiebronnen, maar daarnaast ook van een verandering in dit gebruik die ook waar te nemen is bij de Nederlandse bevolking. Wat ook duidelijk werd was dat voor elke categorie informatie meerdere media bruikbaar zijn. Ook blijkt vrijwel ieder medium als bron te kunnen dienen voor meerdere categorieën informatie, maar alleen het medium internet blijkt alle hier onderscheiden soorten informatie te bieden.

De mate van interesse in ontwikkelingen en gebeurtenissen op wereldniveau lijkt geen invloed te hebben op de keuze van een respondent voor een bepaald medium om zich hierover te informeren. Er kan dus bijvoorbeeld niet gezegd worden dat de televisie gebruikt wordt om een diepgaande interesse te voeden of iets dergelijks. Wel moet gerealiseerd worden dat er op de radio doorgaans geen aandacht besteed wordt aan bijvoorbeeld achtergronden en historische ontwikkelingen. Dit terwijl dergelijke informatie wel vaak op het internet, in de krant en ook op de televisie te vinden is. Er is dus wel degelijk sprake van een verschil tussen verschillende media wat betreft het soort informatie dat geboden wordt. Radio en ook televisie bieden voornamelijk actuele informatie terwijl gedrukte media veel meer achtergronden, diepgang en verscheidenheid te bieden hebben. Het medium internet is zo omvangrijk en veelzijdig dat het beide biedt. Dit is ook terug te zien in de antwoorden die de respondenten gegeven hebben op de vraag in welke onderwerpen zij bijzonder geïnteresseerd zijn en hoe zij zich hierover informeren. Hieruit blijkt namelijk dat het internet en gedrukte media domineren als bronnen van informatie.

Als het gaat om vinden en verkrijgen van informatie voelt de helft van de respondenten zich niet gehinderd door zijn/haar visuele of auditieve handicap. Wat opvalt is dat deze helft bestaat uit de mensen die sinds hun geboorte blind, slechtziend of doof zijn. Hierdoor wordt de indruk gewekt dat zij zich niet bewust zijn van wat zij door hun handicap missen. Ook lijkt een auditieve handicap een grotere belemmering te zijn dan een visuele handicap. Deze belemmering houdt in dat het voor mensen met een

auditieve handicap erg lastig is om op korte termijn alle relevante informatie te verzamelen die nodig is om een goed beeld te kunnen vormen doordat auditieve informatie eerst moet worden vertaald naar visuele informatie. Uit dit alles zou dan weer geconcludeerd kunnen worden dat het gesproken woord meer essentiële en misschien ook actuele informatie bevat dan het visuele, het beeld.

#### **4.1.3 Uitspraken en meningen met betrekking tot onderzoeksonderwerp**

De voorzichtige conclusie hierboven dat het woord essentiëler lijkt te zijn dan het beeld als het gaat om informatievergarig en -voorziening sluit aan bij de stelling die is ingenomen aan het begin van het onderzoek. Het is nog te vroeg in het onderzoek om te kunnen zeggen dat hiermee de stelling bewezen is. Deze conclusie is bovendien gebaseerd op antwoorden op vragen die niet geheel de essentie van dit onderzoek zijn. Het volgende gedeelte waarin de meningen en uitspraken van de respondenten met betrekking tot de stelling: *woorden zijn belangrijker dan beelden* en het onderzoeks- onderwerp in het algemeen besproken worden is minstens zo belangrijk en dient daarom zeker te worden meegenomen in de conclusie.

##### *Opzet*

In tegenstelling tot de vorige twee gedeelten van het interview is er bij het derde en laatste gedeelte geen gebruik gemaakt van een vaste vragenlijst met een bepaalde volgorde. Ter voorbereiding op dit gedeelte van het interview zijn er aan de hand van de antwoorden die de respondenten gegeven hebben op enkele oriënterende vragen in de beginfase van het onderzoek en overdenkingen van de kant van de onderzoeker wel persoonsgebonden vragen bedacht. De opzet was echter om de respondenten aan te zetten tot een gesprek waarin de respondent voornamelijk aan het woord zou zijn, maar waarin ook plaats zou zijn voor een uitwisseling van gedachten tussen onderzoeker en respondent. Door het karakter van dit gesprek is het voorgekomen dat respondenten tijdens dit deel van het interview hun mening hebben aangepast. Het open karakter heeft er bovendien toe geleid dat de gesprekken onderling zo sterk van elkaar verschillen dat er geen directe vergelijking kan worden gemaakt. Om die reden zullen hieronder de meest interessante uitspraken en meningen van de verschillende respondenten die tijdens dit gesprek zijn uitgesproken niet alleen worden gepresenteerd maar ook worden geïnterpreteerd.



Hoewel er geen vragenlijst is opgesteld en de gesprekken met de respondenten qua inhoud soms sterk van elkaar verschillen zijn sommige onderwerpen wel in meerdere gesprekken aan bod gekomen. Zo is er in meerdere gesprekken gesproken over de kenmerken, functie en waarde van beelden, het verschil en de verhouding tussen beeld en het gesproken woord, de betrouwbaarheid van beelden en het gesproken woord, (het overbrengen van) emoties en meningsvorming. Op deze punten kunnen de verschillende gesprekken uiteraard wel met elkaar vergeleken en gecombineerd worden. In het nu volgende zal het resultaat hiervan worden gepresenteerd.

### *Beeld & het gesproken woord*

Over beelden zegt Fons (blind) te denken dat deze directer zijn dan woorden. Albert (slechtziend) doet een uitspraak die min of meer op hetzelfde neerkomt. Hij zegt namelijk dat beelden meteen duidelijk zijn terwijl er veel woorden nodig zijn om iets te beschrijven. Vier van de zes respondenten geven aan dat de belangrijkste functie van beelden informeren is. Daarnaast kunnen beelden ook bedoeld zijn om iets aantrekkelijker te maken geeft Rinus (doof) aan. Wanneer je geen beelden ziet mis je de spanning, de sensatie zegt Harry (blind).

Harry: „Je mist de lijnen, je mist het beeld van het doel, nouja laat maar zeggen dat hij net naast gaat... dat beeld dat die, dat die bal net naast dat doel gaat ofzo.“

Beelden in combinatie met tekst leiden tot een beter begrip zeggen meerdere respondenten. Volgens Rinus is dit vooral het geval wanneer er sprake is van weinig voorkennis of inzicht. De meningen zijn erover verdeeld of woorden en beelden ieder een ander soort informatie bieden. Zo denkt Diana (slechthorend) dat beelden hetzelfde uit kunnen drukken als woorden en andersom terwijl Albert ervan overtuigd is dat woord en beeld twee verschillende soorten informatie bieden die beiden nodig zijn voor een goede beeldvorming.

Albert: „Eigenlijk zijn er twee verschillende informatie nodig. En als ik dan zou moeten kiezen... Ik zou echt niet weten waar ik dan zonder zou kunnen.“

Op dit laatste punt heerst wel een grote mate van overeenstemming. Veel respondenten hebben het idee dat beeld en tekst elkaar aanvullen en gecombineerd leiden tot een completer beeld. Beeld en woord kunnen wel los van elkaar gezien

worden, maar hebben dan minder waarde denkt Harry. Toch wordt vaak gedacht dat woorden wel zonder beelden kunnen, maar beelden niet zonder woorden. Albert denkt in de eerste instantie dat beelden op zich voldoende informatie bieden maar komt hier later in het gesprek op terug door te zeggen dat je tot op zekere hoogte altijd tekst nodig hebt. Ook Diana heeft niet het idee dat beelden alleen als informatiebron kunnen volstaan, terwijl woorden alleen wel voldoende informatie kunnen bieden volgens haar. Toch zijn er volgens Rinus en Harry ook dingen die je wel uit beelden af kunt lezen, maar niet in woorden over kunt brengen. Zij denken hierbij vooral aan emoties zoals angst. Rinus meent dat woorden koel zijn terwijl beelden een emotionele lading hebben.

Rinus: „*Er zijn dingen die je wel begrijpt wanneer ze in woorden uitgedrukt worden maar waarbij je je geen voorstelling kunt maken, je kunt je niet inleven.*”

Op dit punt speelt de stem een belangrijke rol meent Harry. Uit een stem kun je heel veel afleiden, dit merken ook Fons en Albert tijdens het gesprek op. Op deze manier kunnen emoties dan wel weer overgebracht worden met gesproken tekst zegt Albert, de manier waarop iets gezegd wordt speelt een belangrijke rol bij het overbrengen van emoties. De belangrijkste waarde van beelden moet volgens Fons, Albert en Rinus gezocht worden in de bevestiging die inherent is aan beelden.

### *Betrouwbaarheid*

De meeste respondenten zijn zich er echter wel van bewust dat beelden niet altijd even betrouwbaar zijn. Zowel Harry (blind) als Albert (slechthorend) als ook Rinus (doof) wijzen op de vele mogelijkheden tot manipulatie van beelden. Albert is ervan overtuigd dat de maanlanding is geësceneerd en staat mede daarom wantrouwend tegenover gebruik van beelden. Ook Harry wijst op trucagemogelijkheden met beelden. Bovendien is hij er zich erg sterk van bewust dat er sprake is van selectie. In veel gevallen wordt er vooraf bepaald door personen of instanties wat wij als kijker wel en niet te zien krijgen.

Harry: „*Tegenwoordig met die digitale camera's... je kunt alles doen. Wat is dan... Wat is dan waarheid? ... En als je nou kijkt wat in Afghanistan gebeurt, de Nederlandse Defensie zegt: dat mag je zien. Nou dan is dat toch niet het complete beeld wat je ziet?*”

Rinus spreekt in dit verband over propaganda. In zijn optiek worden beelden vaak gebruikt om een bepaald idee of een zekere visie op te dringen aan het publiek. Daarnaast kunnen beelden ook nog eens misleidend zijn in relatie tot de tekst geeft

Rinus aan. Dit hoeft echter niet altijd bewust te zijn gedaan. Ook gesproken woorden zijn niet altijd even betrouwbaar zegt hij verder. Hoewel we al zagen dat de stem de waarheid kan verraden, kunnen woorden gelogen zijn, uit hun verband gehaald worden of verkeerd geïnterpreteerd worden. Fons (blind) laat zich tijdens het gesprek ontvallen dat het zeer moeilijk is om te bepalen of wat hij hoort betrouwbare informatie is. Diana (slechthorend) geeft bovendien aan dat ook geschreven tekst en dan met name op het internet lang niet altijd even betrouwbaar is. Eigenlijk gelooft geen van de respondenten onmiddellijk alles wat zij zien of wat hem/haar verteld wordt. Een van de respondenten spreekt in dit verband van een 'gezond wantrouwen'.

### *Beeldvorming & meningsvorming*

Wanneer we ervan uit gaan dat het inderdaad zo is dat beeld en (gesproken) woord elkaar aanvullen en gecombineerd het meest waardevol zijn voor de beeldvorming zouden we moeten stellen dat het voor iemand met een auditieve of visuele handicap zeer moeilijk, zo niet onmogelijk, is om een goed beeld van een persoon, zaak of situatie te vormen. Iemand met een dergelijke handicap is hierdoor immers slecht in staat te bepalen of de informatie objectief, betrouwbaar en/of volledig is. Iemand met een visuele handicap krijgt daarnaast minder bevestiging en zou dus meer onzeker zijn dan iemand zonder een dergelijke handicap. Daar staat tegenover dat er wel gedacht wordt dat zij de meest volledige informatie krijgen terwijl mensen met een auditieve handicap de context, achtergrond en andere nuttige informatie missen wanneer zij alleen beelden te zien krijgen.

Voor de respondenten met een visuele handicap zeggen dat zij een vrij lange tijd nodig hebben om volledig te begrijpen wat er gebeurt, gezegd wordt of aan de hand is met name wanneer het gaat om actuele gebeurtenissen die live uitgezonden worden. Fons en Harry geven aan afhankelijk te zijn van wat er op radio en tv gezegd wordt. In zeker mate wordt er een bepaalde voorkennis verwacht, zegt Harry. Ook Fons merkt op dat er vaak niet duidelijk gezegd wordt wat er aan de hand is waardoor hij langer moet luisteren om te beseffen wat er gebeurt en wat de ernst daarvan is. In zulke gevallen vraagt hij weleens aan ziende mensen in zijn omgeving of ze hem wat meer duidelijkheid kunnen geven. Aan een beschrijving van wat er te zien is op beelden heeft hij meestal, en zeker in extreme gevallen als de aanslagen op de WTC en de moorden op Pim Fortuyn en

Theo van Gogh, totaal geen behoefte. Albert sluit zich hierbij aan en noemt een voorbeeld.

Albert (over Pim Fortuyn): „ *Ik hoorde het op de radio en ik kon me al direct voorstellen hoe hij erbij lag.*”

Harry wijst er tijdens het gesprek ook op dat niet iedereen goed beeldend kan vertellen wat volgens hem voor een goede beeldvorming wel noodzakelijk is. Ook Rinus (doof) en Diana (slechthorend) vertellen dat zij regelmatig bij iemand zonder auditieve handicap navragen of wat zij denken of begrepen hebben juist is. Wanneer er niemand in de buurt is zoekt Diana op teletekst of het internet naar meer informatie. Bij beide groepen is er dus sprake van een mate van onzekerheid waaruit geconcludeerd kan worden dat zowel woorden als beelden op zich in veel gevallen niet volstaan als bron van informatie.

Ondanks deze onzekerheid of beter gezegd enigszins moeizame informatievoorziening geven alle respondenten aan dat zij in staat zijn om uiteindelijk voldoende informatie te verzamelen om zich een goed beeld of een goed onderbouwde mening te vormen over een onderwerp, mits dit hem of haar interesseert. De respondenten denken allen niet beperkt te worden op dit gebied door hun handicap en de invloed van deze handicap op hun mediagebruik en informatievoorziening. De respondenten met een visuele handicap realiseren zich dat zij hun beeld en mening grotendeels moeten baseren op indirecte informatie en vaak ook het oordeel van anderen, maar hebben hier niet echt problemen mee.

Fons: „*En ja, goh ja, ik geloof best dat er af en toe iets gezegd wordt wat niet helemaal klopt ofzo. Maarja. Nee ik vind het verder niet echt vervelend... nee.*”

Zij geven aan hierbij te vertrouwen op hun gevoel en intuïtie. Geen van de respondenten denkt er vaker dan mensen zonder een auditieve of visuele handicap ‘naast’ te zitten met zijn of haar beeld of mening.

Uiteraard moet beseft worden dat het hier gaat om persoonlijke opvattingen en niet om een constatering, maar er mag wel voorzichtig aangenomen worden dat de respondenten zelf kunnen bepalen of zij zich een goed beeld of een juiste eigen mening kunnen vormen. Zeker wanneer bedacht wordt dat vier van de zes respondenten niet zelfstandig wonen en dus dagelijks in contact komen met anderen en daardoor waarschijnlijk vaak geconfronteerd worden met andere meningen en wellicht ook discussies voeren. Ook de anderen twee geven aan regelmatig contact te hebben met anderen. Daarnaast moet rekening gehouden worden met het feit dat zowel auditief als

visueel gehandicapten, zeker op langere termijn, naast beelden ook over geschreven tekst beschikken op basis waarvan zij hun beeld of mening kunnen vormen of aanpassen. Het grote verschil tussen doven/slechthorenden en blinden/slechtzienden op dit punt is dus in feite alleen te vinden in de mogelijkheid iets zelf waar te nemen via het visuele dan wel het auditieve kanaal. Voor zover hier kan worden vastgesteld kan er niet gezegd worden dat een van beide kanalen een grotere rol speelt op het gebied van beeld- en/of meningsvorming dan de ander.

### *Zintuiglijkheid*

Naast deze meningen en uitspraken van de verschillende respondenten die op enige manier met elkaar in verband kunnen worden gebracht hebben de respondenten ook uitspraken gedaan die door geen enkele andere respondent worden bevestigd noch ontkracht waardoor deze dus volledig op zichzelf staan en niet van grote waarde, maar wel interessant, zijn voor dit onderzoek. Zo zegt Fons, die al zijn gehele leven visueel gehandicapt is, dat hij zich voor kan stellen dat mensen die wel kunnen zien beelden nodig hebben om ergens van onder de indruk te kunnen zijn. Ook zegt hij tijdens het gesprek dat hij denkt dat zien vergeleken kan worden met voelen oftewel het zintuig tast. Hierbij geeft hij ook aan dat hij het liefst iets zelf waarneemt maar er geen problemen mee heeft als hij het moet doen met 'van horen zeggen'. Albert (slechtziend) denkt dat je bepaalde details mist als je geen beelden ziet maar betwijfelt of deze details van groot belang zijn voor de beeldvorming. Uit het gesprek met Harry (blind) kan worden opgemaakt dat hij van mening is dat het niet zozeer de beelden zijn die iets met de kijker doen maar het vooral de kijker is die iets met de beelden doet. Hij weet daarom niet of beelden bedoeld zijn om kijkers te raken. Rinus (doof) is er van overtuigd dat het zicht het belangrijkste zintuig van de mens is, de mens is volgens hem sterk gericht op het visuele. Hij geeft hierbij wel aan te denken dat dit een moderne ontwikkeling is. Voor de uitvinding van audiovisuele media, maar ook voor het zogenaamde kleiner worden van de wereld, speelde het woord en dus het zintuig spraak een belangrijkere rol. Uit de opmerking van Diana (slechthorend) dat mensen je gaan mijden wanneer je te maken krijgt met een auditieve handicap en een vergelijkbare uitspraak van Jan (doof) kan geconcludeerd worden dat het gesproken woord ook in deze tijd nog een heel grote rol speelt in de maatschappij.

Jan: *Ik weet niet hoe ik met de dove mens praten kan, zo denkt de horend mens, en dan loopt hij gewoon weg zonder iets te zeggen.*

We zien bij de respondenten dus iets terug wat we al eerder in de inleiding en het theoretisch kader hebben behandeld namelijk dat beelden steeds belangrijker gevonden worden. Er wordt gedacht dat de maatschappij tegenwoordig heel visueel ingesteld is, zo visueel dat zelfs dat een blinde zich voor kan stellen dat alleen beelden een grote indruk kunnen maken op de kijker. Dit beeld wordt genuanceerd doordat er door de andere respondenten met een visuele handicap op gewezen wordt dat beelden op zich niet zoveel meerwaarde hebben boven tekst en bovendien niets met de kijker doen, maar dat het vooral de kijker is die wat met de beelden doet. Ondanks deze aantekening van mensen die zelf niet of slecht kunnen zien en het daarom in het dagelijks leven zonder beelden moeten doen klinkt in de gesprekken wel degelijk door dat er gedacht wordt dat de samenleving als geheel visueel ingesteld is. Toch blijkt vooral uit de opmerking van Diana dat er ook in de huidige maatschappij veel belang gehecht wordt aan het gesproken woord.

#### **4.1.4 Conclusie**

In de bovenstaande bespreking van de drie afzonderlijke delen van het interview zijn verschillende constatering gedaan. Deze constatering ten aanzien van de respondenten zelf, hun mediagebruik en informatievoorziening en hun uitspraken en meningen met betrekking tot het onderzoeksonderwerp zijn vrij algemeen en niet direct relevant voor de vragen die centraal staan in dit onderzoek. Wanneer het geconstateerde echter verder toegespitst wordt op het medium televisie kunnen deze bevindingen worden gebruikt om de deelvragen en uiteindelijk de hoofdvraag te beantwoorden. In het nu volgende zal duidelijk worden waarom de constatering wel degelijk relevant zijn voor dit onderzoek en in hoeverre zij antwoord geven op de gestelde vragen.

In de eerste plaats is uit het voorgaande gebleken dat de televisie niet populair is onder de groep respondenten. Zowel de visueel als de auditief gehandicapten geven aan niet dagelijks of zelfs helemaal geen gebruik te maken van dit medium. In tegenstelling tot andere media zal in dit geval de handicap van de respondenten geen belangrijke rol spelen omdat dit een audiovisueel medium is. Wat wel van invloed zal zijn is de leeftijd van de respondenten. Getoond is dat de televisie vooral erg populair is bij hogere leeftijdsgroepen onder de Nederlandse bevolking en veel minder bij jongeren. Ditzelfde

lijkt ook te gelden voor de respondenten. Ook hier zijn het de personen met een leeftijd hoger dan 65 jaar die aangeven veel televisie te kijken terwijl de jongere respondenten liever plaatsnemen achter de computer. Daarnaast bleek dat de respondenten de televisie vooral zien als een middel ter vermaak en niet zozeer als een bron van informatie. Kennelijk prefereren de respondenten andere media boven de televisie voor deze doeleinden. We zagen wel dat een zeven van de elf media meerdere functies vervullen en verschillende media gebruikt worden om een functie te vervullen. Hetzelfde werd geconstateerd voor het gebruik van media als informatiebron. Vaak worden verschillende media samen gebruikt als bron voor een categorie en een medium wordt gebruikt als bron voor meerdere categorieën informatie. Maar waar de Nederlandse bevolking als geheel juist heel veel gebruik maakt van de televisie als informatiebron en voor veel verschillende onderwerpen, gebruiken de respondenten hiervoor liever het internet. Kennelijk is de televisie toch minder interessant voor mensen met een auditieve of visuele handicap. Dit zou kunnen samenhangen met de interesses van de respondenten, maar dit lijkt niet het geval.

Wat betreft informatievoorziening hebben de respondenten niet het gevoel dat hun handicap hierbij een belemmering is. Hoewel zij gedeeltelijk dus andere media als informatiebronnen gebruiken dan de Nederlandse bevolking als geheel achten zij zichzelf wel in staat een goed beeld en een onderbouwde mening te vormen. Wel geven de auditief gehandicapten aan dat het voor hen met name bij actuele gebeurtenissen vaak lastig is om op korte termijn een volledig beeld te vormen omdat veel informatie auditief is en niet direct vertaald wordt naar visuele informatie. Aan de andere kant hebben de respondenten met een visuele handicap het idee dat het bij hen vaak langer duurt dan bij iemand zonder een dergelijke handicap voordat zij iets kunnen begrijpen/plaatsen vooral wanneer er een bepaalde voorkennis wordt voorondersteld.

Wat hieruit blijkt is dus dat gesproken tekst vooral volledige en actuele informatie biedt terwijl beelden directer en duidelijker zijn en daardoor in zekere zin ook bevestigend. De respondenten denken dat beelden op de televisie, net als de gesproken tekst, in het algemeen vooral informatief zijn, maar is sommige gevallen worden zij ook gebruikt om iets aantrekkelijker te maken. Of woord en beeld dezelfde informatie bieden kunnen de respondenten niet zeggen, maar ze denken wel dat beelden niet zonder woorden kunnen terwijl alleen het gesproken woord wel als informatiebron kan volstaan. Ook wordt gedacht dat beelden op televisie iets overbrengen dat niet in

woorden uitgedrukt kan worden. Hierbij wordt vooral gedacht aan emoties. Die kunnen inderdaad niet zozeer in woorden op zich overgebracht worden maar wel door een stem, menen de respondenten met een visuele handicap. De algemene opvatting luidt dat beeld en gesproken tekst samen meer waarde hebben dan separaat. Wanneer deze twee met elkaar corresponderen vullen zij elkaar dus als het ware aan en leiden zij tot het meest complete beeld.



## 4.2 De participerende observatie

De bevindingen van de verschillende gedeelten van het interview zoals hierboven gepresenteerd zijn gebaseerd op opvattingen en meningen. Om na te gaan of wat de respondenten denken en menen overeenkomt met de werkelijkheid is er na afloop van de interviews samen met de respondenten gekeken naar een aantal vooraf geselecteerde en opgenomen fragmenten van Nederlandse televisieprogramma's.

### 4.2.1 De selectie van de fragmenten

De selectie van de verschillende fragmenten die gebruikt zijn voor de participerende observatie is verricht aan de hand van verschillende selectiecriteria die hieronder toegelicht zullen worden.

#### *Genre*

Het belangrijkste selectie criterium voor de fragmenten is het genre omdat verwacht werd dat dit van grote invloed is op het gebruik van en de waarde die gehecht wordt aan het gesproken woord en beelden. Omdat er voor aanvang van het onderzoek wel een vermoeden bestond over de functie van het gesproken woord en beelden op televisie, maar er uiteraard nog niets was vastgesteld werd er aangenomen dat er een verband bestaat tussen deze functies en het genre waartoe het programma gerekend wordt. Zoals al eerder werd aangegeven is het voor de hand liggend om te denken dat bij de genres soap, humor, drama en actie mimiek en lichaamstaal een veel grotere rol spelen dan bij informatieve of educatieve programma's. In dit laatste type programma's zal er hoogstwaarschijnlijk naar verhouding meer gesproken worden dan in eerstgenoemde programma's. Daarbij moet dan vooral gedacht worden aan monologen en interviews terwijl er in series vooral in dialogen gesproken zal worden. Sport en nieuws kunnen ook tegenover elkaar gesteld worden. Het grote verschil hiertussen is niet alleen te vinden in het feit dat sportverslaggevers andere onderwerpen behandelen dan andere verslaggevers, ook zal de informatie die sportverslaggevers bieden minder volledig zijn omdat er een zekere mate van voorkennis verondersteld wordt en de verslaggever als het ware alleen de beelden van commentaar voorziet. Of er daadwerkelijk verschillen zijn tussen de verschillende genres wat betreft de functie van beeld en het gesproken woord kan hier onmogelijk worden onderzocht, maar er wordt wel rekening gehouden

met de mogelijkheid hiervan door fragmenten van Nederlandse televisieprogramma's uit uiteenlopende genres te gebruiken.

De keuze voor de verschillende genres en de programma's is niet geheel willekeurig geweest. In de figuur hieronder is een opsomming te vinden van verschillende televisiegenres. Deze opsomming is niet volledig, vooral omdat er steeds nieuwe programma's op de markt gebracht worden en de grenzen tussen verschillende genres bovendien vervagen, maar laat wel zien dat er een groot aantal genres onderscheiden kan worden.

• Nieuws;	• Detective	• Quiz/spelshow
• Documentaire;	• Misdaad;	• Tekenfilm/animatie;
• Actualiteit;	• Humor;	• Kinderprogramma;
• Sport;	• Sitcom	• Muziek;
• Drama;	(situation comedy);	• Magazine;
• Soapserie;	• Realityprogramma;	• Talentenshow en
• Politieserie;	• Real-life soap;	• Talkshow.

**Figuur 4: Televisiegenres**

Een aantal genres uit de tabel is niet of minder geschikt bevonden voor dit onderzoek omdat hiervan bekend is dat de verhouding tussen beeld en het gesproken woord erg ongelijk is. Voorbeelden hiervan zijn de talkshow en de quiz/spelshow waarin voornamelijk veel gesproken wordt. Hierbij moet gedacht worden aan het voorstellen van de kandidaten/gasten, de inleiding van een vraag, het stellen van de vragen, het (hardop) nadenken over een antwoord, het geven van het antwoord enzovoorts. Natuurlijk kan uit de beelden wel afgelezen worden wat er gebeurt, of een antwoord goed of fout is, of iemand boos, teleurgesteld of blij is en hoe het publiek reageert, maar waarover gesproken wordt, wat de vraag en wat het antwoord is blijft onduidelijk. Tenzij dit natuurlijk als tekst in beeld verschijnt, maar dan hebben we het niet langer over beelden maar over het geschreven woord. Muziekprogramma's zijn evenmin geschikt omdat, hoewel er tegenwoordig veel tijd, geld en aandacht gestoken wordt in videoclips, muziek in de eerste plaats natuurlijk auditief is. Wat de beelden in videoclips laten zien correspondeert in veel gevallen niet met de inhoud van een liedje. Het zou interessant zijn om te onderzoeken welk verhaal een clip vertelt, in hoeverre dit aansluit bij de songtekst en of en zoja op welke manier de videoclip de waardering voor het liedje beïnvloedt. Dit zou echter een onderzoek op zich zijn en ligt te ver af van wat er hier onderzocht wordt.

Voor de overige genres zijn allerlei voors en tegens te bedenken om ze wel of niet te gebruiken voor dit onderzoek en eigenlijk is het onmogelijk om te zeggen welke genres het meest geschikt zijn. Televisie is een audiovisueel medium en dus zijn ook alle programma's een combinatie van geluid (het auditieve) en beeld (het visuele). Toch is er een weloverwogen selectie gemaakt waarbij de verschillende genres zijn ingedeeld in vier categorieën: informatie/educatie, series, entertainment en sport. Tot de eerste categorie worden het nieuws, de actualiteit, de documentaire en het magazine gerekend. De politiserie, de soap, de detective, de misdaadserie en de sitcom vormen samen de categorie series. De categorie sport spreekt voor zich en al het overige wordt beschouwd als entertainment.

Binnen dit onderzoek is er bewust voor gekozen de categorie series buiten beschouwing te laten omdat hierbij voor een goed begrip een zekere mate van voorkennis vereist is. Hoewel er vaak sprake is van op zichzelf staande afleveringen met een eigen plot vallen sommige zaken niet uit korte fragmenten af te leiden waardoor het geheel niet (goed) begrepen wordt. Voorbeelden hiervan zijn onderlinge relaties tussen karakters, karaktereigenschappen en woon-, leef- en werksituaties. Wanneer er wel een serie zou worden gebruikt en een of meerdere respondenten heeft deze nog nooit gezien terwijl anderen trouwe kijkers zijn zou dit daardoor een vertekend beeld op kunnen leveren. Voor de overgebleven categorieën is geen voorkennis vereist waardoor er vanuit gegaan kan worden dat fragmenten van programma's die tot deze categorieën gerekend worden voor alle respondenten in gelijke mate begrijpelijk zijn.

#### *Overige selectiecriteria*

Om de voorkennis van de respondenten zelfs te beperken tot een minimum is ervoor gekozen fragmenten op te nemen van programma's die kort voordat de interviews werden afgenomen uitgezonden werden. Hierdoor is de kans klein dat onderwerpen en gebeurtenissen besproken in de fragmenten uitvoerig door diverse media behandeld zijn. Ook wordt verwacht dat de respondenten zich (nog) niet diepgaand verdiept hebben in de behandelde onderwerpen en gebeurtenissen. Er wordt dus vanuit gegaan dat de respondenten nog geen sterk ontwikkelde visie en mening hebben doordat zij nog niet veel of helemaal niets over de betreffende onderwerpen en gebeurtenissen gehoord of gezien hebben. Als zij hierover al wel iets vernomen hebben kan er meteen nagegaan

worden hoe goed de informatie die zijn ofwel via het auditieve of via het visuele kanaal hebben binnengekregen is 'blijven hangen'.

Door het veronderstelde gebrek aan voorkennis bij de respondenten werd het noodzakelijk geacht dat de fragmenten kort moesten duren. Om een grote hoeveelheid informatie te kunnen halen uit een fragment dient dit immers aandachtig te worden bekeken en het is algemeen bekend dat de aandacht van een persoon na verloop van tijd verslapt. Om te voorkomen dat de concentratie van de respondenten tijdens bekijken van het fragment zou afnemen werd de maximale lengte van de fragmenten vastgesteld op enkele minuten. Hierdoor zou het voor de respondenten mogelijk moeten zijn om in één keer zoveel mogelijk informatie uit de beelden of de gesproken tekst te halen.

De informatie die uit dat korte fragment gehaald kan worden door de respondenten moet wel zo volledig zijn dat hij of zij zich in principe een beeld of een mening zou moeten kunnen vormen of in ieder geval in staat moet zijn te begrijpen en te verwoorden wat hij of zij heeft gezien of gehoord. Wanneer het fragment geen afgerond geheel aan informatie bevat is het onmogelijk om na te gaan of de respondent het getoonde heeft kunnen volgen, welke indruk dit heeft gemaakt en uiteindelijk welke informatie het meest waardevol blijkt te zijn, die uit het beeld of uit het gesproken woord. Voor het onderzoek was het dus van groot belang dat er aan de respondenten fragmenten getoond zouden worden die gemakkelijk uit een programma gehaald konden worden zonder dat hierbij een belangrijke context verloren zou gaan en daarmee een goed begrip onmogelijk zou worden gemaakt.

### *Selectie*

Er moest dus gezocht worden naar fragmenten van televisieprogramma's uit een van de genres die gerekend worden tot de categorieën informatie/educatie, sport en entertainment die uitgezonden werden in de dagen voor het eerste interview en uit programma's die gemakkelijk in te delen zijn in korte fragmenten die genoeg informatie bieden om goed begrepen te kunnen worden. Al deze criteria in acht nemend is er gekozen voor fragmenten uit programma's uit de genres actualiteit, humor en sport. De fragmenten die uiteindelijk aan de respondenten zijn getoond zijn een item van het actualiteitenprogramma van de NPS, de VARA en de NOS, *Nova*. In het genre humor is gekozen voor drie filmpjes uit het programma *Draadstaal* dat wordt uitgezonden door de VPRO. En in de categorie sport enkele momentopnamen uit de live-uitzending door

*Tele2 Voetbal* van de wedstrijd FC Twente – Ajax. Door de zorgvuldige selectie van de verschillende fragmenten wordt het mogelijk geacht uitspraken te kunnen doen over de functie van het gesproken woord en beeld in relatie tot elkaar in Nederlandse televisieprogramma's in het algemeen.

#### 4.2.2 De fragmenten

Voordat de reacties van de respondenten op de verschillende geselecteerde fragmenten besproken kunnen worden dient eerst de inhoud van de fragmenten kort besproken te worden. Hieronder zal per fragment een korte samenvatting van de gesproken tekst en een beknopte beschrijving van de beelden gegeven worden.<sup>4</sup>

##### *Nova*

Het eerste onderwerp van de uitzending van dinsdag 13 mei 2008 is de brand die in die ochtend is uitgebroken in het gebouw van de faculteit bouwkunde van de Technische Universiteit in Delft. Het item over deze brand is geselecteerd als fragment om aan de respondenten te tonen.

**Fragment:** Het item begint met een aantal beelden van het brandende gebouw begeleid door een verslag van de uitbraak van de brand en het optreden van de brandweer, twee korte gesprekken waarvan één met een decaan van de faculteit en één met een woordvoerder van de brandweer. Op twee mediumshots van de decaan en de woordvoerder na worden eigenlijk alleen beelden van het brandende, rokende en later instortende gebouw getoond. Na de beelden praten in de studio de presentatrice, Clairry Polak, en haar gast Mels Crouwel na over de brand. Hierbij is de gast voornamelijk in beeld en aan het woord. Hij vertelt over het gebouw, speculeert over de oorzaak van de snelle verspreiding van de brand en wijst erop wat er allemaal verloren is gegaan in die brand.

Er worden in dit item niet zozeer feiten met betrekking tot en een beschrijving van de brand gegeven, maar er wordt vooral een emotionele lading meegegeven aan deze gebeurtenis. De nadruk in dit fragment ligt sterk op wat er door deze brand verwoest is waarvan veel mensen zich niet bewust zijn.

---

<sup>4</sup> Een meer uitgebreide beschrijving van de fragmenten is te vinden in bijlage 3.

## *Tele2 Voetbal*

Uit de uitzending door Tele2 van de eerste helft van de voetbalwedstrijd tussen FC Twente en Ajax op zaterdag 10 mei 2008 zijn enkele cruciale momenten geselecteerd. In totaal zijn vier fragmenten aan de respondenten getoond.

**Fragment 1:** Een aanval van Ajax waarbij de bal in het strafschopgebied wordt weggespeeld door een speler van FC Twente waarna twee spelers van Ajax hun handen in de lucht steken om aan te geven dat er een overtreding is gemaakt. Dit wordt genegeerd door de scheidsrechter. In beeld is duidelijk te zien dat de spits van Ajax zich hierover opwindt. Over die opwinding en de mogelijke overtreding wordt door de commentatoren van het televisieprogramma overigens niets gezegd.

**Fragment 2:** Een overtreding van een speler van Ajax op een speler van FC Twente. Te zien is hoe de speler van Ajax afloopt op de speler van FC Twente die op dat moment aan de bal is en hem met twee handen een flinke duw geeft waardoor hij uit balans raakt. Ook is de speler van Ajax die de overtreding maakt goed in beeld terwijl hij wegloopt. Te horen is alleen het fluitsignaal en de commentator die zegt dat Vertonghen een overtreding maakt op Romano Denneboom. Voordat er te zien is hoe de vrije trap wordt genomen zijn er kort twee mannen, waarschijnlijk de trainers, in beeld waarvan één zich op lijkt te winden. Hierover wordt niets gezegd.

**Fragment 3:** Een korte periode in het spel waarin beide teams volgens de commentator snel na elkaar een kans krijgen om op het doel te schieten. Er is te zien dat vooral het schot van FC Twente op het doel gemakkelijk te houden is door de keeper van Ajax. De commentator noemt dit schot ongevaarlijk. De kopbal van de spits van Ajax even later op het doel aan de overkant wordt geen honderd procent kans en een bal vanuit een moeilijke hoek genoemd.

**Fragment 4:** Een aanval van Ajax waarbij een aanvaller van dit team ten val komt in het strafschopgebied. Er wordt hierover gezegd dat de speler wordt vastgehouden en dat de scheidsrechter na kort twijfelen door laat spelen en dus geen strafschop toekent aan Ajax. In de herhaling van de overtreding is te zien dat de speler werd vastgehouden maar nog lang door blijft lopen. De commentator zegt hierover dat hij inderdaad werd vastgehouden maar zich pas laat vallen als hij alweer losgelaten is.

*Draadstaal* - zondag 11 mei 2008

Uit het grote aantal korte grappen waaruit dit programma is gebouwd is gekozen voor drie grappen met uiteenlopende onderwerpen en grote verschillen in mise-en-scene.

**Fragment 1: Verdacht pakketje II**

In dit filmpje is te zien hoe een man zich vermomd als moslim, een wachtruimte inloopt, zijn trolley neerzet in het midden van de ruimte en vervolgens hard wegrent. Als reactie hierop ontvluchten alle aanwezigen de wachtruimte waarna de man terugkeert en plaatsneemt op een van de vele lege stoelen. Vrijwel gelijk roept een vrouw: „Volgende” en staat de man op om in de richting van de vrouwenstem te lopen. Het gehele filmpje is er een jazzy muziekje met een zware beat te horen. Wanneer de man met de trolley binnenkomt klinkt daarnaast een tikkend geluid en de mensen in de wachtruimte schrikken hoorbaar waarna er snelle voetstappen te horen zijn.

**Fragment 2: Pa Niek - Geloof**

Een nerveus ogende man met een ietwat sukkelig voorkomen die zich voorstelt als Niek Boogaards, ookwel Pa Niek genoemd, praat over de strijd tussen de religies die volgens hem gaande is. Hij omschrijft de keuze tussen moslim of katholiek worden als een keuze tussen de dood of sexueel misbruik. Dat laatste lijkt de beste keuze maar leidt wel tot een trauma en daardoor raak je je vrienden kwijt en zit je met de kosten van je mobiele telefoonabonnement. Dit alles vertelt hij in een bijna niet te volgen hoog tempo terwijl hij zichtbaar zenuwachtig door een park wandelt.

**Fragment 3: Sayid - Oranjegevoel**

Een man met een accent is verontwaardigd over het feit dat hij tijdens zijn inburgeringscursus nooit iets geleerd heeft over het ‘oranjegevoel’ dat hij waarnam toen hij het publiek bij een voetbalwedstrijd van het Nederlands elftal op televisie zag. Hij is van mening dat hij op deze manier nooit goed kan inburgeren dus heeft hij besloten zijn kinderen het oranjegevoel bij te brengen. Hij zet een glas bier voor hun neus, een opblaasbare oranje klomp op hun hoofd en leert hen voetballiedjes. Hierna gaat hij met de kinderen de straat op en zingt: „Allah of niets”. Twee kale, blanke mannen (skinheads), ten onrechte door Sayid aangezien voor sympathisanten, horen dit en beginnen op hem af te rennen.

### 4.2.3 De reacties

#### *Nova*

Op het item van *Nova* over de brand in het gebouw van de TU Delft wordt door alle respondenten redelijk onverschillig gereageerd. Geen van de respondenten lijkt onder de indruk te zijn van de beelden van het brandende en uiteindelijk instortende gebouw of van de gesproken tekst waaruit blijkt dat er sprake was van een klein brandje dat zich snel uitgebreid heeft en veel waardevolle kennis en maquettes heeft vernietigd. Omdat er de nodige aandacht aan de brand is besteed in de media herkennen de respondenten die de beelden zien het gebouw vrijwel direct. Niemand van de respondenten heeft echter het item van *Nova* al gezien. Dat er veel aandacht aan de brand besteed is in de media op zich, maar dus ook in dit item is voor de respondenten een teken dat het iets groots moet zijn. Maar de schade is vooral materieel zo blijkt uit de tekst en alle respondenten hebben wel uit andere bronnen vernomen dat de mensen die in het gebouw aanwezig waren op tijd waren geëvacueerd. Dit wordt dan ook vaak als reden genoemd waarom de beelden en de tekst eigenlijk niet zoveel indruk maken. De respondenten voelen zich geen van allen persoonlijk geraakt. Albert, die slechtziend is en in de eerste instantie alleen naar het fragment luistert, merkt daarnaast op dat er op de beelden die hij tot dan toe gezien heeft alleen maar rook te zien was. Als hij na deze opmerking ook de bijbehorende beelden te zien krijgt moet hij beamen dat hierop wel vuur te zien is, maar hij blijft erbij dat er geen vuurzee te zien is zoals bijvoorbeeld bij de cafébrand in Volendam destijds. De beelden van deze brand noemt hij niet erg spectaculair. Of de beelden te weinig spectaculair zijn, het gesprek en de overige tekst te koel en zakelijk, de schade te beperkt of dat dit onderwerp voor de respondenten eenvoudigweg te ver van hun bed is kan hier niet gezegd worden. Wellicht is het een combinatie van al deze factoren die ervoor zorgt dat de respondenten het item niet interessant vinden. Feit is echter dat zowel de tekst als de beelden weinig bij de respondenten losmaakt.

Wanneer de informatie die de respondenten voor het zien van de fragmenten al via andere media binnen hebben gekregen buiten beschouwing wordt gelaten wordt de meeste informatie uit de gesproken tekst gehaald. Uit de beelden halen de respondenten alleen dat er een groot gebouw in de brand staat, dat de brandweer erbij is en dat het gebouw uiteindelijk (gedeeltelijk) ingestort is. Visueel gezien blijkt er geen informatie uit de rest van het item, het gesprek tussen de presentatrice en haar gast, te halen. Het



gesprek zelf daarentegen biedt wel veel informatie. Hieruit halen de respondenten informatie over het gebouw zelf en over de inhoud die nu door de brand verwoest is. De gesproken tekst bij de beelden biedt informatie over het nieuwsfeit, de brand. Er wordt gesproken over het tijdstip van uitbreken van de brand, de mogelijke oorzaak, de grootte, de moeilijkheden waarmee de brandweer te maken heeft, welk gebouw het is en waar het staat en meer van dergelijke feiten. Informatief gezien blijkt de gesproken tekst dus de grootste waarde te hebben.

### *Tele2 Voetbal*

Heel anders is dit bij de live-uitzending van de voetbalwedstrijd waarvan de respondenten verschillende fragmenten bekeken hebben. Daar blijken de beelden het meest informatief te zijn omdat de commentator heel miniem relevante informatie geeft. Hij noemt de namen van de spelers die aan bal zijn of bijvoorbeeld een overtreding of een doelpunt maken, maar afgezien daarvan wordt er weinig informatie geboden. Wel worden er opmerkingen gemaakt als: FC Twente heeft eigenlijk nog geen echte kansen gehad in deze wedstrijd of opmerkingen over prestaties van spelers in deze of andere wedstrijden en andere achtergrondinformatie. Veel informatie die de respondenten interessant vinden om te horen wordt niet gegeven door de commentatoren. Om deze reden zet Albert (slechtziend) wanneer hij een voetbalwedstrijd kijkt het geluid van de radio hard en dat van de televisie uit omdat hij zo een beter beeld meent te krijgen van de wedstrijd. Daar wordt veel meer informatie gegeven, zegt hij. Albert vindt het wel leuk om daarnaast ook de beelden op televisie te zien omdat daaruit dan toch nog net iets meer informatie te halen valt. Hij kan dan bijvoorbeeld zien hoe vol een stadion zit, hoe erg iemand geblesseerd is geraakt of hoe ver een bal naast het doel gaat. Hoewel er uiteraard wel een zekere voorkennis nodig is om alle informatie uit beelden te halen zijn beelden van een voetbalwedstrijd op zich voldoende om deze te kunnen volgen, zegt Rinus (doof).

Beelden bieden daarnaast de mogelijkheid om zelf een mening te kunnen vormen terwijl je wanneer je luistert naar het commentaar er vanuit gaat dat wat er gezegd wordt waar is. Als de commentator zegt dat een bal net naast het doel ging, een doelpunt prachtig was of een overtreding een rode kaart waard dan kun je niets anders doen dan dit geloven geeft Fons (blind) aan. Bij het beluisteren van het commentaar bij de beelden geeft hij dan ook aan dat hij geen reden heeft om te twifelen aan wat er gezegd wordt.

Andersom is het zo dat als er niets gezegd wordt je ook niet kunt weten hoe iets eruit ziet, wat er gebeurt etcetera. Interessant in dit opzicht is het eerste fragment uit de voetbalwedstrijd waarin te zien is hoe de spits van Ajax nadat een voorzet is weggewerkt door een tegenstander aangeeft dat er hierbij iets onreglementairs gebeurd is. Ook is duidelijk te zien dat het spel gewoon doorgaat en de speler van Ajax hier erg verontwaardigd over is. Wat in beeld te zien is wordt echter niet door de commentator verteld waardoor de blinde respondenten uiteraard geen idee hebben dat er op het veld iets gaande is terwijl Rinus (doof) bij het bekijken van het fragment opmerkt dat er hier hands lijkt te worden gemaakt en dat daarom de handen van de spits de lucht in gaan, maar het spel gewoon doorgaat en er dus niet gefloten is door de scheidsrechter. Uit dit fragment blijkt dus heel duidelijk dat het beeld mogelijkheid biedt tot eigen observatie en interpretatie terwijl de gesproken tekst duidelijk invloed kan uitoefenen op dit gebied. Wanneer de informatie die overgebracht wordt middels het gesproken woord onvolledig of gekleurd, is het voor de blinde respondenten bij de fragmenten van de uitzending niet mogelijk om dit te ontdekken.

Hier staat uiteraard tegenover dat de respondenten met een auditieve handicap niet meer informatie kunnen krijgen dan zij zelf uit het beeld kunnen halen. Wanneer je afhankelijk bent van beelden kun je wel zelf waarnemen wat er in beeld gebeurt, maar niet wat er daarbuiten plaatsvindt. Ook blijven deze respondenten verstoken van achtergrondinformatie die wellicht niet noodzakelijk is, maar wel een waardevolle toevoeging zou kunnen zijn doordat deze verklaringen kan bieden of antwoorden kan geven op vragen die tijdens het kijken opkomen.

Het overbrengen van emoties in het geval van een voetbalwedstrijd is sterk afhankelijk van de manier waarop iets in beeld gebracht wordt, maar ook van hoe iets verteld wordt. Door de close-up van het gezicht van de spits van Ajax in het eerste fragment kunnen degenen die de beelden zien, de woede of verontwaardiging van deze jongen voelen. Dergelijke beelden kunnen bovendien ook emoties bij de kijker zelf losmaken. Zo kan deze door het zien van zijn gezicht met de jongen meeleven of zich erover opwinden omdat de kijker meent dat zijn emotie onterecht is of juist omdat hij vindt dat Ajax als ploeg onrecht wordt aangedaan. Ongeacht het soort emotie, beelden blijken een rol te spelen bij zowel het laten zien van emotie als het overbrengen ervan. Hetzelfde wordt door de respondenten ook opgemerkt over het gesproken woord. Door de manier waarop er verslag wordt gedaan van in dit geval een voetbalwedstrijd kan de

commentator emoties overbrengen op de luisteraar. Het commentaar op de televisie blijkt hiervoor te beknopt en zakelijk bij deze fragmenten, maar commentatoren bij de radio zijn volgens Albert en Fons zeer bedreven in het overbrengen van vooral spanning, maar ook andere gevoelens zoals teleurstelling en woede. Op dit punt lijkt er dus niet echt gesproken te kunnen worden van een verschil tussen woord en beeld. Het tonen en overbrengen van emoties blijkt vooral een kwestie van techniek van, in dit geval, de commentator.

### *Draadstaal*

Humor blijkt in veel gevallen uit zowel een auditief als een visueel component te bestaan. Bij de selectie van de fragmenten is er rekening mee gehouden dat sommige grappen visueler zijn dan andere of juist meer auditief dan visueel. Dit is gedaan door te kiezen voor een fragment dat uitgesproken visueel leek, een sterk auditieve grap en een fragment dat zowel auditief als visueel gezien sterke punten bevat.

Uit de participerende observatie is echter gebleken dat alleen het fragment waarvan op voorhand werd gedacht dat het vooral visueel was, ook daadwerkelijk alleen visueel bleek te zijn. Dit is het eerste fragment getiteld: verdacht pakketje II. Afgezien van het muzikale element, het tikkende geluid en het geluid van schrikkende en wegrennende mensen is deze grap puur visueel. De respondenten met een visuele handicap krijgen dan ook helemaal niets mee van deze grap en hebben absoluut geen idee waar dit fragment over gaat. De respondenten met een auditieve handicap daarentegen lachen hard om het filmpje en missen de geluiden die eraan toegevoegd zijn niet. Zonder het muzikje en het tikkende geluid komt de grap volledig over en heeft het gewenste effect. De overige geluiden uit het fragment worden door de respondenten met een visuele handicap niet herkend als het geluid van mensen die een kreet slaken van schrik en vervolgens wegrennen. De vrouwenstem die aan het einde van het filmje „Volgende” roept is voor Albert (slechtziend) wel een hint. Hij denkt hierdoor dat het fragment zich afspeelt in een ziekenhuis.

Het tweede fragment, getiteld Pa Niek, is vooral een auditieve grap. Toch kan geen van de respondenten met een visuele beperking om het fragment lachen. De reden hiervoor zou natuurlijk kunnen zijn dat ze het simpelweg geen leuke grap vinden, maar als Fons (blind) later hoort waar het precies over gaat moet hij wel lachen. Wat vooral mee lijkt te spelen is de snelle spraak die moeilijk te volgen blijkt te zijn. Fons maakt wel

uit de tekst op dat het hier gaat om een typetje en vindt het typetje op zich al wel grappig. Het is hem al snel duidelijk dat het hier gaat om een nerveus, beetje paranoia, type. Ook Albert kan het een en ander afleiden over het typetje. Hij denkt dat het een mietje is, maar stelt hem zich toch heel anders voor dan hij er in werkelijkheid uitziet blijkt later als Albert de beelden bekijkt. Dat de persoon in dit fragment over een grindpad loopt en in een park kan geen van de respondenten met een visuele beperking eruit halen. Wel komt duidelijk over dat deze man tegen de camera praat en geen gesprek voert met iemand specifiek. De respondenten met een auditieve handicap zien hoe het typetje eruit ziet en waar hij zich bevindt, maar hebben uiteraard geen idee waarover hij praat. Ze zien dat hij nerveus of bang is, maar weten niet waarom. Rinus (doof) denkt dat de man misschien achtervolgd wordt of hier bang voor is. Of het typetje op zich grappig gevonden wordt blijkt erg persoonlijk te zijn, Diana (slechthorend) vindt er niks aan terwijl Rinus er wel om kan lachen ookal krijgt hij de grap niet mee. Zowel het beeld als de tekst blijken los van de ander dus niet in staat om de grap over te brengen en de respondenten aan het lachen te maken.

Het derde fragment heeft duidelijk zowel visuele als een auditieve elementen. Enerzijds zijn er het typetje, de jongetjes met klompen op hun hoofd en bier voor hun neus en de skinheads. Anderzijds een accent en de liedjes. Alleen de combinatie van beeld en het gesproken, en in dit geval ook het gezongen, woord is in staat de grap volledig over te brengen zo blijkt uit de bespreking van het fragment met de respondenten. Door alleen te luisteren naar de tekst kan Albert (slechtziend) wel een groot gedeelte van het filmpje begrijpen. Hij haalt eruit dat de man allochtoon is en boos is dat hij niets heeft geleerd over de gekte rond het Nederlands elftal. Albert denkt echter dat hij voor de klas staat en zit er wat betreft het einde van de grap volledig naast. Desondanks moet hij wel lachen tijdens het afspelen van het fragment. Fons (blind) haalt er ook wel uit dat het hier gaat om een allochtoon en het oranjegevoel, maar heeft niet meegekregen dat hij zijn kinderen dit wil bijbrengen. De hele samenhang en daarmee de grap gaat langs Fons heen. Maar ook de respondenten met een auditieve handicap slagen er niet in de grap uit dit fragment te halen. Rinus (doof) vindt het typetje erg grappig en associeert de opblaasbare klompen met voetbalsupporters maar daar blijft het bij. Diana (slechthorend) noemt Sayid een gek en een druk figuur en kan er verder helemaal niks van maken. Opvallend is dat geen van de respondenten met een gehoorbeperking uit de beelden opmaakt dat de hoofdfiguur uit dit filmpje een

allochtoon moet voorstellen. Dat hij en de kinderen zingen komt wel over maar waarom is volstrekt onduidelijk. Zowel de tekst als het beeld op zich komt op de meesten dus wel over als humoristisch en maakt enkelen zelfs aan het lachen, maar de uiteindelijke grap wordt niet begrepen.

We zien hier dus dat humor in het televisieprogramma *Draadstaal* vaak een combinatie is van het visuele en het auditieve. Alleen het eerste fragment is eigenlijk volledig visueel waardoor de respondenten met een auditieve handicap geen problemen hebben deze grap te begrijpen. Van de andere twee fragmenten worden gedeelten wel als humoristisch ervaren, maar de grap zoals bedoeld komt niet aan bij de respondenten. Hierbij blijkt dus de combinatie van beeld en tekst een belangrijke rol te spelen. Bij alleen beeld valt het verhaal achter de beelden weg. En zonder beeld blijkt het moeilijk te zijn een voorstelling te maken van de context waarin de tekst geplaatst moet worden. Zowel het verhaal achter de beelden als de context blijkt van groot belang te zijn voor het overkomen van de grap. Zodra er dus sprake is van visuele en auditieve elementen in een fragment kan de grap niet worden begrepen als slechts een van de twee elementen wordt waargenomen.

### *Conclusie*

Uit het bovenstaande kan een tweetal interessante conclusies getrokken worden. In de eerste plaats is hier duidelijk geworden dat beeld noch gesproken tekst per definitie een grotere indruk maakt en meer emoties losmaakt dan de ander. Dit lijkt afhankelijk te zijn van de interesse van de kijker/luisteraar maar niet in de minste plaats ook van de volledigheid van de informatie die het beeld of de tekst biedt. Wanneer het commentaar bij een voetbalwedstrijd summier is zal iemand die geen beelden ziet hierdoor niet geboeid raken. Wanneer er echter levendig en uitgebreid verslag wordt gedaan van de wedstrijd zoals dit op de radio wordt gedaan is dit heel anders. Net zo goed is een televisieuitzending van een voetbalwedstrijd die veel belangrijke momenten niet in beeld brengt en weinig laat zien van de dingen rondom het spel (het publiek, de bank, het stadion etc.) oninteressant voor de kijker. Een compleet beeldverslag kan een kijker daarentegen aan de buis gekluisterd houden. Hetzelfde lijkt te gelden voor andere informatie. Losstaande beelden van een nieuwsfeit zonder achtergrondinformatie zijn nietszeggend en laten een onbevredigd gevoel achter. En een grap waarbij het verhaal achter de beelden achterwege blijft maakt niemand aan het lachen. Aan de andere kant

is de ravage die een brand veroorzaakt moeilijk voor te stellen als je niet kunt zien hoe het vuur om zich heen grijpt. Op eenzelfde manier is het moeilijk om je een voorstelling te maken van een personage, zijn handelingen en een decor wanneer je hem alleen hoort praten en komt een grap die ondersteund wordt door beelden bij die tekst niet over. Of iets goed begrepen wordt of indruk maakt is dus in grote mate afhankelijk van hoe iets in beeld of onder woorden gebracht wordt.

In de tweede plaats blijkt dat beeld en gesproken tekst andere informatie bieden en elkaar in belangrijke mate aanvullen. Er werd duidelijk dat beelden zonder tekst vaak niet goed te plaatsen zijn. De belangrijke vragen wie, wat, waar, waarom, wanneer en hoe blijven in veel gevallen (gedeeltelijk) onbeantwoord. Beeld zonder gesproken tekst mist vaak een context. Aan de andere kant is het maken van een voorstelling van iets of iemand lastig wanneer er in de tekst geen aanwijzing in een bepaalde richting te vinden is. Als er niet verteld wordt hoe ernstig een blessure is of hoe dicht een bal langs het doel gaat is het onmogelijk om je hier een beeld bij te vormen. Als er alleen gesproken wordt over een brand in het gebouw van de faculteit bouwkunde en de mogelijke oorzaak hiervan en andere zaken die wel interessant zijn maar niet bijdragen aan de beeldvorming dan wordt niet duidelijk hoe groot die brand is, hoe hoog het gebouw, of er gevaar is voor de omgeving en dergelijke. En het kan voor een grap heel veel uitmaken in welke setting iets zich afspeelt en hoe een personage eruit ziet. In de praktijk blijken visuele en auditieve informatie in televisieprogramma's niet volledig genoeg om los van elkaar een boodschap over te brengen en de vorming van een compleet beeld mogelijk te maken.

### 4.3 De deskundigen

Via de Koninklijke Auris Groep en de Stichting Viziris is er contact gelegd met mensen die volgens deze organisaties interessante gesprekpartners zouden zijn in het kader van dit onderzoek. Vanwege hun achtergrond en kennis worden zij in dit onderzoek opgevoerd als deskundigen. Zij hebben met elkaar gemeen dat zij een universitaire, psychologische achtergrond hebben en zich bezighouden met de beperkingen van auditief of visueel gehandicapten. Hun expertise op dit gebied hangt niet alleen samen met hun interesse maar vooral ook met hun eigen beperking op auditief of visueel gebied. Vanwege hun kennis en persoonlijke ervaringen werd van de deskundigen verwacht dat zij in staat zijn de resultaten van dit onderzoek te beoordelen en hun mening te geven met betrekking tot het onderzoeksonderwerp. Voordat hieraan aandacht zal worden besteed zullen en de deskundigen hier eerst kort geïntroduceerd worden aan de hand van enkele relevante gegevens.

#### 4.3.1 Achtergrond deskundigen

*Mevrouw J.E. van den Berg-de Jong*

Na afronding van de studie psychologie aan de universiteit van Leiden is Van den Berg in dienst getreden van het doventeam van Bavo Europoort, waar zij tijdens haar studie ook stage gelopen heeft. Bavo Europoort is ontstaan uit een fusie tussen de Bavo RNO Groep en de GGZ Groep Europoort en noemt zichzelf een specialist in psychiatrie. De missie van Bavo Europoort is: het zorgdragen voor deskundige behandeling van mensen met psychische problemen en het aanbieden van programma's ter preventie van dergelijke problemen. Het doventeam van Bavo Europoort is gespecialiseerd in het bieden van psychiatrische zorg aan mensen met een auditieve beperking en hun familie en partners. Door hun handicap hebben mensen met een auditieve handicap een veel grotere kans op psychische problemen dan mensen zonder een dergelijke handicap. Deze problemen hebben vooral te maken met communicatieproblemen tussen een doof persoon en de mensen in zijn of haar omgeving. Omdat Van den Berg zelf sinds haar geboorte slechthorend is heeft zij de gebarentaal leren spreken waardoor zij goed met doven kan communiceren. Daarnaast ondervindt zij aan den lijve hoe het is om een auditieve handicap te hebben en welke problemen dit met zich mee kan brengen. Dit is een groot voordeel binnen haar specialisme.

*Dr. B.P.L.M. Den Brinker*

Dr. Den Brinker is verbonden aan de faculteit der bewegingswetenschappen aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Aan deze universiteit doceert hij en doet hij onderzoek naar mogelijkheden om slechtzienden meer bewegingsvrijheid te bieden. In dit kader heeft Den Brinker de zogenoemde IDED-methode (Image Degrading Edge Detection methode) ontwikkeld, een computermodel dat visualiseert wat slechtzienden waarnemen. Met behulp van deze software kan bijvoorbeeld worden uitgezocht hoe duidelijk de treden van een trap op een station zichtbaar zijn voor slechtzienden en hoe deze zichtbaarheid kan worden verbeterd.

Niet alleen ijvert Den Brinker voor betere zichtbaarheid voor slechtzienden ook probeert hij al jaren slechtzienden als groep zichtbaar te maken binnen organisaties voor blinden en slechtzienden. Naar zijn mening zijn er naar verhouding teveel blinden te vinden op hoge posities in dergelijke organisaties waardoor er binnen deze organisaties veel te weinig aandacht is voor het visuele. Den Brinker is zelf lid van zowel de European Blind Union (EBU) als de World Blind Union (WBU) en is tussen 1996 en 1999 voorzitter geweest van de *Commission on the Activities of Partially Sighted People* van de eerstgenoemde organisatie. Sinds 1995 vecht hij voor de erkenning van slechtzienden als aparte groep.

Hoewel hij naar officiële maatstaven blind is, leidt Den Brinker een heel visueel leven. Naast wetenschapper is hij ook fotograaf en exposeert met zijn werken zo nu en dan op tentoonstelling voor blinde en slechtziende kunstenaars. Slechtzienden die net als hij op jonge leeftijd te maken krijgen met een sterk beperkt gezichtsvermogen en geen speciale instituten voor mensen met een visuele handicap bezoeken leiden eveneens een visueel leven en bekleden volgens Den Brinker opvallend vaak hoge posities in het bedrijfsleven of de wetenschap. Het overgrote deel van de slechtzienden krijgt echter pas op latere leeftijd te maken met de handicap en ervaart hiermee daardoor veel meer problemen dan hijzelf, meent Den Brinker.

#### **4.3.2 Opmerkingen en meningen**

De gesprekken met de deskundigen hebben plaatsgevonden nadat de interviews zijn afgenomen en de participerende observatie is uitgevoerd. Om deze reden was het mogelijk de deskundigen de onderzoeksresultaten voor te leggen. Ook is hen gevraagd naar hun persoonlijke mening met betrekking tot het onderzoeksonderwerp. Het



oordeel en de mening van de deskundigen zal hieronder in afzonderlijke paragrafen en in deze volgorde worden besproken.

### *Onderzoeksresultaten*

Met betrekking tot de onderzoeksresultaten moet in de eerste plaats gezegd worden dat Den Brinker van mening is dat de respondenten met een visuele handicap niet representatief zijn voor alle blinden en slechtzienden in Nederland. Dit heeft voornamelijk te maken met zijn opvatting dat mensen met een visuele beperking die een instituut voor mensen met een visuele handicap bezoeken als het ware een eigen cultuur ontwikkelen. Uit het voorgaande is al naar voren gekomen dat Den Brinker meent dat er te weinig aandacht is voor het visuele in organisaties en instituten voor blinden en slechtzienden. Mensen met een visuele handicap die een instituut bezoeken leiden daardoor een veel minder visueel leven dan slechtzienden die nooit op een instituut gezeten hebben. Mede hierdoor hebben zij volgens Den Brinker veel meer moeite om een plaats te verwerven in de maatschappij. De mensen met een visuele handicap die aan dit onderzoek hebben meegewerkt zijn allen benaderd via Bartiméus, een instelling voor blinden en slechtzienden, en zouden daarom niet representatief zijn. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat het niet het doel van dit onderzoek is om vast te stellen hoe visueel mensen met een visuele handicap zijn ondanks deze handicap, maar wel hoe informatief het gesproken woord en het beeld los van elkaar zijn.

Als er desondanks gekeken wordt naar het verschil tussen Den Brinker en de slechtziende respondent Albert dan zien we dat Den Brinker aangeeft zeer regelmatig naar de televisie te kijken. Hierbij merkt hij op dat heel snelle beelden voor hem moeilijk te volgen zijn. In dergelijke gevallen beschouwt hij het als een groot voordeel dat zijn vriendin erg goed beeldend kan vertellen. Den Brinker heeft er behoefte aan dat zij af en toe een korte, heldere beschrijving geeft van wat er in beeld te zien is. Albert geeft juist aan weinig televisie te kijken en ook weinig behoefte te hebben aan beelden of beschrijvingen hiervan. Hoewel er onmogelijk gezegd kan worden dat dit verschil aantoont dat Den Brinker gelijk heeft wat betreft het verschil tussen slechtzienden die wel naar een instituut zijn gegaan en slechtzienden die dit niet gedaan hebben is het wel een feit dat het verschil tussen Albert en Den Brinker groot is. Dit uit zich bijvoorbeeld ook in een verschil in mobiliteit. Albert geeft tijdens het interview aan weinig mobiel te zijn omdat hij zich alleen te voet zelfstandig kan verplaatsen. Den Brinker daarentegen

rijdt dagelijks op zijn fiets door Amsterdam. Het lijkt er dus inderdaad op dat Den Brinker veel meer bezig is met het kleine beetje zicht dat hij heeft zoveel mogelijk te benutten en ook visueel ingesteld is dan Albert. Welke factoren hierbij een rol spelen en wie van de twee meer representatief is voor de slechtzienden in Nederland kan niet worden gezegd.

Uit het gesprek met de deskundige op het gebied van auditief gehandicapten wordt, met betrekking tot representativiteit, alleen duidelijk dat het veelvuldig gebruik van het internet als medium in het algemeen en als informatiebron in het bijzonder kenmerkend is voor deze groep. Het gebruik van het medium internet door auditief gehandicapten ligt volgens Van den Berg boven het gemiddelde van de Nederlandse bevolking. Vooral op het gebied van communicatie heeft dit medium volgens Van den Berg een belangrijke status verworven bij mensen met een auditieve handicap. Het gebruik van de teksttelefoon is afgenomen ten gunste van de sms-functie van de (mobiele) telefoon en chatten en emailen via het internet. Ook ouderen die doof of slechthorend zijn maken veel vaker gebruik van het internet dan ouderen zonder een dergelijke handicap. Zij leren min of meer noodgedwongen omgaan met de PC.

De televisie is niet erg populair onder doven en slechthorenden meent Van den Berg. Dit heeft vooral te maken met de taalachterstand van de meeste auditief gehandicapten. Het kunnen spreken van de gebarentaal betekent niet automatisch dat diegene ook de Nederlandse taal goed beheerst. Gebarentaal kan wat dat betreft volgens Van den Berg op een lijn gezet worden met het Fries. De vocabulaire van dove mensen is in het algemeen veel beperkter dan die van een gemiddeld horend persoon. Hierbij maakt het verschil of iemand de gebarentaal beheerst of niet. Wanneer iemand die doof is de gebarentaal goed spreekt kan de betekenis van een Nederlands woord duidelijk gemaakt worden door dit te koppelen aan een gebaar. Het slecht beheersen van de Nederlandse taal betekent dat auditief gehandicapten moeite hebben met het lezen en begrijpen van de ondertiteling. Hier komt bij dat ondertiteling van Nederlandse programma's niet gelijk loopt met het beeld. Om dezelfde redenen en omdat de mond van degene die praat vaak niet in beeld is, is liplezen vaak onmogelijk. Is liplezen wel goed mogelijk dan nog kan iemand die hier zeer getraind in is maximaal 40% van wat er gezegd wordt opvangen. De televisie wordt wel vaak gebruikt als manier om de stilte te verdrijven.

Door hun auditieve handicap hebben doven en slechthorenden dus een taalachterstand. Daarmee hangt samen dat zij veel problemen ervaren op het gebied van communicatie (vooral met mensen zonder een auditieve handicap) en veel gebruik maken van het medium internet, dat hun communicatiemogelijkheden iets vergroot. Dat zij veel gebruik maken van het medium internet heeft volgens Van den Berg weer tot gevolg dat doven en slechthorenden veel informatie missen. Het duurt langer voordat zij de nodige informatie verzameld hebben en moeten hier gericht naar zoeken. De kans dat mensen met een auditieve handicap toevallig iets ter ore komt zoals dit wel vaak het geval is bij horenden is heel klein. Zij moeten dus bewust gaan zoeken of door iemand ergens op gewezen worden willen zij op de hoogte blijven. Het veelvuldig gebruik van het internet betekent dus een verbetering op het gebied van communicatie, maar een beperking op het gebied van informatievoorziening. Die informatievoorziening wordt nog verder beperkt doordat veel belangrijke informatie via het auditieve kanaal wordt overgebracht. Van den Berg is van mening dat doven vooral informatie missen die essentieel is voor een goed begrip. De kans is daardoor vrij groot dat mensen met een auditieve handicap zich een verkeerd beeld of onjuiste mening vormen op basis van (te) weinig informatie.

### *Conclusie*

Uit de bespreking van de onderzoeksresultaten met de deskundigen wordt duidelijk dat er wellicht sprake is van een licht vertekend beeld wat betreft het gebruik van het medium televisie door de respondenten. Deze vertekening zou volgens Den Brinker worden veroorzaakt doordat Albert veel minder visueel ingesteld is dan een groot gedeelte van de slechtzienden in de Nederlandse samenleving. Doven en slechthorenden zijn van nature heel visueel ingesteld zegt Van den Berg. Toch maken ook zij weinig gebruik van het medium televisie, meent zij, en dit blijkt ook uit het onderzoek. Dit heeft in belangrijke mate te maken met het feit dat hun vocabulaire beperkt is, wat het lezen van de ondertiteling en liplezen lastig maakt. Zonder gesproken tekst en geluid blijkt de televisie dus weinig interessant en informatief, maar wel bruikbaar op dezelfde manier waarop veel horende mensen de radio gebruiken. Of het wel of niet visueel ingesteld zijn van grote invloed is op het gebruik van het medium televisie is hier moeilijk te bepalen.

De mate waarin iemand visueel ingesteld is blijkt wel van invloed te zijn op de mobiliteit van een persoon. Weliswaar kan Den Brinker niet plaatsnemen achter het

stuur van een auto of een ander gemotoriseerd voertuig, maar doordat hij zich wel met de fiets kan verplaatsen heeft hij meer bewegingsvrijheid en is hij zelfstandiger dan Albert. Mensen met een auditieve handicap kunnen in principe gaan en staan waar zij willen geeft Van den Berg aan. Door hun handicap zijn zij echter in grote mate beperkt op het gebied van communicatie en worden zij bovendien belemmerd in hun algemene ontwikkeling. Deze constatering wordt ook gedaan aan de hand van de antwoorden op de vragen in het eerste gedeelte van het interview.

Van den Berg bevestigt daarnaast dat het voor mensen met een auditieve handicap in vergelijking met mensen met een visuele handicap moeilijker is om snel voldoende informatie te verzamelen om een goed beeld te kunnen vormen. Het grootste gedeelte van de informatie die doven en slechthorenden bereikt is visueel. Deze informatie is qua omvang en inhoud beperkt. Blinden en slechtzienenden missen alleen deze visuele informatie en dus maar heel weinig meent Van den Berg. Visuele informatie kan bovendien wel gemakkelijk auditief gemaakt worden terwijl auditieve informatie moeilijk vertaald kan worden naar iets visueels, zegt zij. Uiteraard kan auditieve informatie wel in geschreven vorm weergegeven worden, maar ook die vorm van informatieoverdracht kan erg problematisch zijn voor auditief gehandicapten werd al eerder duidelijk.

### *Onderzoeksonderwerp*

Zowel dr. Den Brinker als Judith van den Berg heeft enkele interessante opmerkingen gemaakt naar aanleiding van het onderzoeksonderwerp die een vermelding waard zijn. Het betreft hier uitspraken over de functie van beeld en het gesproken woord en de onderlinge relatie.

Den Brinker verwijst in dit kader naar de psychologie en de onderscheiding van drie modaliteiten binnen deze stroming in de wetenschap. Deze drie modaliteiten: de visuele, de auditieve en de tactiele modaliteit zijn los van elkaar van beperkte waarde. Wanneer twee of meerdere modaliteiten elkaar echter ondersteunen bereiken zij een groot aantal niveaus van zintuiglijkheid. Er kan echter ook sprake zijn van een conflict tussen de modaliteiten waardoor er verwarring optreedt. Hetzelfde geldt voor beeld en het gesproken woord/geluid op televisie. Wanneer beeld en geluid elkaar ondersteunen is er sprake van versterking en duidelijke informatie. In het geval van een conflict tussen de visuele en de auditieve informatie ontstaat er verwarring. In sommige gevallen wordt

deze verwarring bewust gecreëerd, bijvoorbeeld in het geval van een grap. De verhouding tussen beeld en het gesproken woord/geluid op televisie staat dus niet vast. Het auditieve en het visuele kunnen elkaar aanvullen en daarmee versterken, maar ze kunnen elkaar ook tegenspreken. In sommige gevallen wordt er bewust gekozen voor conflicterende informatie.

Volgens Den Brinker kunnen het gesproken woord en beeld op televisie dezelfde informatie overbrengen. Beelden zijn daarbij wel duidelijker en directer dan woorden. Dat betekent niet dat het beeld daardoor ook meer impact heeft dan het gesproken woord. Den Brinker meent wel dat beelden beter en gemakkelijker onthouden kunnen worden. Waar woorden los van elkaar geen betekenis hebben en dus in grote getalen en in een bepaalde volgorde onthouden moeten worden kan een los beeld gemakkelijker teruggehaald worden en veel herinneringen oproepen. Beelden spelen dus vooral een belangrijkere rol dan het gesproken woord op het gebied van herinnering, maar niet zozeer als het gaat om informatieoverdracht. Op dat punt is het vooral belangrijk dat beeld, het gesproken woord en geluid elkaar ondersteunen. Als deze drie vormen zorgvuldig gecombineerd worden leidt dit tot het meest duidelijke beeld. Op de televisie, in het bijzonder bij het journaal, zou hier naar de mening van Den Brinker meer gebruik van kunnen en moeten worden gemaakt.

Van den Berg spreekt vooral over de functie van het beeld. De belangrijkste functie van beelden is het trekken van aandacht. Beelden worden heel bewust gebruikt om de aandacht van de kijker te trekken en hem of haar te boeien. Bovendien bieden beelden meer bevestiging dan woorden. Er kan van alles beweerd worden, maar als er geen beelden te zien zijn zal er altijd twijfel blijven bestaan over de juistheid van deze beweringen. Volgens Van den Berg zijn beelden daarnaast veel beter in staat om emoties over te brengen dan het woord. Doven en slechthorenden zijn meestal goed in staat gemoedstoestanden van een persoon te halen uit bijvoorbeeld de gezichtsuitdrukking. Dat de stem hierbij ook een belangrijke rol speelt bestrijdt Van den Berg. Het is juist de gezichtsuitdrukking en de houding van een persoon die zijn of haar gevoelens verraden. Meer abstracte emoties als angst, spanning en humor zijn daarentegen in veel gevallen moeilijk uit beelden af te lezen. Er is tekst nodig om beelden in een bepaalde context te plaatsen en van een zeker nuance te voorzien. Hiermee geeft Van den Berg aan dat het gesproken woord volgens haar andere informatie biedt dan het beeld. Het gesproken woord en beelden vullen elkaar aan en bieden gecombineerd de meeste informatie.

## 5. Conclusies & aanbevelingen

Het verkennen van een gebied dat nog niet of nauwelijks is verkend, is avontuurlijk, een echte uitdaging en brengt een hoop onzekerheid met zich mee. Ook in de wetenschap. Er bestaat een zeer grote kans dat er een logische reden voor is waarom een onderwerp nog niet is onderzocht. Een denkbare en voor de hand liggende reden zou zijn dat iets simpelweg niet te onderzoeken is. Wanneer je je toch in het onverkende gebied begeeft loop je het risico dat het onderzoek op niets uitdraait. Dat je uiteindelijk alleen kunt herhalen wat al eerder is gezegd en allang bekend is. Het is ook mogelijk dat er uit het onderzoek alleen nog maar meer onbeantwoorde vragen voortkomen dan er op voorhand waren waardoor er nog steeds veel onduidelijkheid blijft bestaan over het onderzoeksonderwerp. Dit zijn de risico's van een avontuurlijke onderneming. Wanneer het onderzoek ook nog eens van beperkte omvang is, worden de risico's alleen maar groter. Dit wil echter niet zeggen dat er uit een dergelijk onderzoek niets vermeldenswaardigs kan voortkomen en het onderzoek per definitie zinloos is geweest. Met dit idee in het achterhoofd is er aan dit onderzoek begonnen, is het uitgevoerd en zal het met de volgende constatering worden afgerond.

### *Conclusies*

De moderne Westerse samenleving wordt gekenmerkt door een beeldcultuur en is sterk gericht op het visuele. Hierover zijn de diverse wetenschappers op het gebied van communicatie het met elkaar eens, zo bleek uit de bespreking van de geraadpleegde publicaties in hoofdstuk 2. Dat deze opvatting ook heerst onder de bevolking zelf lijkt te kunnen worden opgemaakt uit de interviews. Zelfs een blinde respondent die zijn gehele leven nog nooit iets heeft kunnen zien kan zich voorstellen dat het beeld belangrijk is voor en een heel grote rol speelt in het leven van mensen zonder een visuele handicap. Beelden geven duidelijkheid, laten de dingen zien zoals ze zijn, maken een geheel aantrekkelijker en zijn bevestigend. Dat beelden gemanipuleerd kunnen worden en in zekere zin propaganda kunnen zijn voor een bepaalde visie wordt wel beseft, maar doet niet veel af aan de waarde die aan beelden wordt gehecht. De eerste vraag die in deze thesis naar aanleiding van de beweringen van Joris Luyendijk is gesteld: *Zijn wij tegenwoordig zo visueel ingesteld als hier wordt beweerd?* moet hier dus beantwoord worden met een Ja.

Dit wil echter niet zeggen dat woorden niet meer belangrijk zijn. Communicatiewetenschappers wijzen erop dat beelden en beeldproducten in hoge mate steunen op het woord. Ook de respondenten geven aan dat het woord volgens hen niet zozeer minder belangrijk is dan het beeld, maar andere informatie biedt. Dit blijkt ook uit de participerende observatie. Beelden en woorden in televisieprogramma's bieden beiden relevante informatie, maar los van elkaar blijken zij niet in staat een boodschap volledig over te brengen. Dit geldt voor een grap, een verslag van een sportevenement en voor pure informatie. Het gesproken woord en het beeld blijken elkaar aan te vullen en te versterken. Zonder beelden is het moeilijk om je ergens een voorstelling van te maken. Beelden alleen zijn moeilijk in een context te plaatsen. Gecombineerd dragen zij het beste bij aan een goede beeldvorming. Deze gedachte wordt ondersteund door de psychologie, zo blijkt uit dr. Den Brinkers' uitleg van de theorie van de drie modaliteiten (de visuele, de auditieve en de tactiele modaliteit). De combinatie van geluid en beeld lijkt tot versterking en daardoor tot betere beeldvorming.

Dit geldt echter alleen wanneer beeld en geluid elkaar ook ondersteunen en dus informatie bieden die gecombineerd kan worden. Is er sprake van conflicterende informatie treedt de Wet van de schaar in werking en kiest de kijker voor hetgeen hem het meest aantrekt. In de natuur van de mens is vastgelegd dat beelden in het algemeen een grotere aantrekkingskracht hebben dan het gesproken woord waardoor het geluid dus gedoemd is deze strijd te verliezen. In zulke gevallen gaat veel relevante informatie verloren beweren Klinkenberg en Spee in hun analyse van een *Journal*-item. Deze opvatting leeft ook bij Mevrouw Van den Berg die van mening is dat dove mensen door hun handicap veel informatie missen. Het woord is volgens haar met name belangrijk voor het overbrengen van een zekere nuance. Uit de participerende observatie is gebleken dat het gesproken woord antwoord geeft op de belangrijke vragen wie, wat, waar, waarom, wanneer en hoe. Het is vooral de actuele en meest volledige (achtergrond)informatie die via het auditieve kanaal wordt verspreid en die dus verloren gaat wanneer het beeld de enige bron van informatie is.

Dit heeft ermee te maken dat veel informatie simpelweg niet visueel gemaakt kan worden. Beelden zijn uitstekend in staat de werkelijkheid te tonen aan de kijker, maar kunnen niets anders dan het concrete laten zien. Abstracte informatie laat zich niet visualiseren. Beelden kunnen dingen laten zien zoals ze zijn, maar kunnen hier geen diepere betekenis aan toekennen of een verklaring voor geven, om maar iets te noemen.

Aan de andere kant kan veel beeldinhoud wel onder woorden gebracht worden. Woorden kunnen niet alleen verklaringen geven, ideeën verwoorden, achtergronden geven, verbanden leggen en andere abstracte informatie bieden, maar ze kunnen ook gebruikt worden om iets te beschrijven of te verbeelden. Woorden kunnen dus wel de taken van beelden overnemen maar andersom is dit niet mogelijk. In de behandelde literatuur wordt hierbij echter wel de kanttekening geplaatst dat woorden maar moeilijk zo helder en direct kunnen zijn als woorden. Eén van de blinde respondenten bekrachtigt deze bewering door te zeggen dat maar weinig mensen in staat zijn iets zodanig te beschrijven dat je het voor je kunt zien. Goed beschrijvend en vooral beeldend kunnen vertellen is een gave, dat moet je kunnen, meent Harry. Het is dus maar de vraag of woorden in zulke gevallen hetzelfde effect zullen hebben als beelden.

Wat het effect is van beelden is moeilijk te bepalen. Het is ook maar de vraag of beelden op zich een effect hebben op hun aanschouwers. Eén van de respondenten denkt zelf dat het vooral de kijker is die iets met de beelden doet en het niet de beelden zijn die iets met de kijkers doen. Lang niet alle schokkende beelden brengen een schokgolf teweeg. Ook hoeft een beeld lang niet altijd opmerkelijk te zijn (in welke zin dan ook) om aan te zetten tot een reactie. Maar beelden zijn ook niet altijd noodzakelijk om een reactie op te roepen. Ook een stem kan emoties los maken en aanzetten tot een reactie werd al in hoofdstuk 2 gezegd en later nog eens bevestigd door de blinde respondenten. De manier waarop iets gezegd wordt kan veel informatie bieden en emoties blootgeven of losmaken. Hoewel Mevrouw Van den Berg van mening is dat het vooral de gezichtsuitdrukking en houding van een persoon zijn die zijn gevoelens verraden zijn toch de meeste respondenten en communicatiewetenschappers ervan overtuigd dat het woord, en dan met name de stem, ook grote indruk kan maken. Dit is dus enerzijds afhankelijk van de manier waarop iets gebracht wordt, maar anderzijds speelt ook de kijker hierin een belangrijke rol. Wat de kijker wel of niet als informatie beschouwd, wat hem aanspreekt, en wat wordt opgeslagen en verwerkt in zijn beeldvorming wordt bepaald door zijn achtergrond en referentiekaders.

Het is dus heel goed mogelijk dat een kijker door zijn achtergrond en door de menselijke natuur, die bepaald dat beelden een grotere aantrekkingskracht hebben dan geluiden, aan beelden een grotere emotionerende waarde toekent dan aan het gesproken woord, maar dit wil nog niet zeggen dat dit ook daadwerkelijk zo is. Het kan ook zijn dat hij door zijn achtergrond en menselijke natuur niet openstaat voor allerlei



signalen die hem via het auditieve kanaal worden toegezonden. Anderen die hier wel gevoelig voor zijn, bijvoorbeeld blinden, zullen dergelijke signalen veel sneller oppikken. Dat iets ergens niet uitgehaald wordt, wil nog niet zeggen dat het er niet is. Aan de andere kant is het zo dat als iets ergens niet in zit dat niet betekent dat het er niet in had kunnen zitten. Meer concreet gezegd: wellicht halen producenten van televisieprogramma's niet het maximale uit de elementen die zij tot hun beschikking hebben.

De televisie is een audiovisueel medium, dit wil zeggen dat het de beschikking heeft over zowel een auditief als een visueel element. Hiermee heeft dit medium alles in huis dat nodig is om een boodschap op het publiek over te brengen. De geluidssignalen, waaronder het gesproken woord uiteraard valt, hebben een grote informatieve waarde terwijl de beelden het vermogen hebben iets te laten zien zoals het is en over een grote aantrekkingskracht beschikken. Door deze elementen zorgvuldig te combineren kan alle relevante informatie worden overgebracht op de kijker waardoor hij in staat moet zijn zich een goed beeld te vormen van het onderwerp, de persoon of de gebeurtenis. Wordt daarnaast ook nog gebruik gemaakt van de mogelijkheid emoties of een bepaald gevoel over te brengen met zowel de beelden als de stem, kan zelfs de reactie van de kijker worden gestuurd. Televisie is dus een heel veelzijdig en machtig medium dat in zijn aard zeer geschikt is als informatiebron maar ook voor (massa)communicatie.

In veel gevallen wordt echter de nadruk gelegd op een van de twee elementen. Te vaak laat men het beeld spreken en wordt daarbij alleen het hoognodige gezegd of verteld of wordt het beeld min of meer als illustratie gebruikt. Natuurlijk is op dit punt een verschil te ontdekken tussen de verschillende televisiegenres. Uit de participerende observatie werd duidelijk dat de beelden bij het item van *Nova* eigenlijk niet zoveel toevoegden aan het item en op zich weinig informatief waren. Bij het verslag van de voetbalwedstrijd waren het juist de beelden waarop het accent lag en waaruit de meeste informatie gehaald kon worden. *Draadstaal* bleek zowel visueel als auditief te zijn en alleen de combinatie van deze elementen was in staat de grap over te brengen. Maar de woorden uit *Nova* waren te koel en de beelden van de voetbalwedstrijd vereisten een bepaalde mate van voorkennis en los van elkaar waren de beelden en geluiden van *Draadstaal* allerm minst in staat de grap over te brengen. Veel verschillen dus, maar met hetzelfde resultaat: de beeldvorming kan nooit volledig zijn als een van de twee elementen mist. Om die reden bleek de televisie weinig gebruikt te worden door de groep respondenten. Daarbij speelde ook de leeftijd van de respondenten een rol, maar

Mevrouw Van den Berg is van mening dat het medium niet interessant en informatief genoeg is voor zowel visueel als auditief gehandicapten. De vergelijking van gegevens over het gebruik van de verschillende media als informatiebron, waaruit blijkt dat de respondenten in verhouding veel minder gebruik maken van de televisie dan de Nederlandse bevolking als geheel, lijkt deze opvatting te ondersteunen.

Beelden in Nederlandse televisieprogramma's zijn niet informatief genoeg om op zichzelf te kunnen staan. Het gebruik van geschreven tekst zoals ondertiteling kan de informativiteit vergroten, maar ook die tekst is vaak onvolledig en komt vaak met een vertraging. Om snel en goed op de hoogte te zijn moet je daarom als kijker luisteren naar de gesproken tekst. Voorwaarde hierbij is wel dat die tekst volledig is en van het begin tot het eind wordt opgevangen. Wil je je echter een voorstelling kunnen maken van hetgeen beschreven wordt, zul je als kijker toch weer moeten wenden tot het beeld. Er is dus sprake van een wisselwerking tussen het beeld en het gesproken woord in Nederlandse televisieprogramma's. Beeld en het gesproken woord vormen een aanvulling op elkaar en zijn in principe niet in staat elkaar te vervangen en concurreren dus ook niet met elkaar. Hiervan is pas sprake wanneer beeld en geluid elkaar niet ondersteunen of zelfs tegenspreken.

Het is niet het doel geweest van deze thesis om vast te stellen of woord en beeld elkaar kunnen en zullen vervangen in Nederlandse televisieprogramma's. Weliswaar was het doel van het onderzoek: *het vaststellen van de functie die het gesproken woord en de beelden vervullen binnen televisieprogramma's. Daarmee wordt bedoeld welk soort informatie zij bieden, op welke manier zij zich van elkaar onderscheiden, hoe zij zich tot elkaar verhouden, wat wel of niet in woorden of beelden uit te drukken valt en of en waarom de een wel of niet meer indruk maakt dan de ander*<sup>5</sup> maar niet met het doel te kijken welk van de twee zou kunnen worden vervangen door de ander en welk van de twee daarmee het meest belangrijk blijkt te zijn. We hebben al kunnen zien dat dit voor een groot deel afhankelijk is van de kijker en er dus in wezen nooit uitspraken gedaan kunnen worden over de kijker in het algemeen. Het beeld is bovendien niet tegenover het woord gezet, maar met het woord vergeleken. Het is dan ook geen kwestie van goed en slecht of beter en best.

Deze thesis was wel een poging om te achterhalen of beelden tegenwoordig belangrijker gevonden worden dan woorden en waarin die grote waarde dan schuilt. Er

---

<sup>5</sup> Hoofdstuk 1, paragraaf 1: Vraagstelling. 6

kan inderdaad niet ontkend worden dat er in de Westerse en dus ook in de Nederlandse samenleving tegenwoordig veel waarde wordt gehecht aan het beeld. Het zicht is waarschijnlijk het best ontwikkelde zintuig en we laten ons gauw leiden door dit zintuig. De vele mogelijkheden tot manipulatie van beelden maken ons licht wantrouwend, maar we zijn toch geneigd beelden te zien als weerspiegeling van de werkelijkheid. Samen met de directheid en de grote aantrekkingskracht schuilt hierin de grote kracht van beelden. Dit alles bij elkaar genomen lijkt er ongetwijfeld toe dat beelden op televisie sneller indruk maken dan het gesproken woord. Hiermee is echter niet gezegd dat beelden ook meer indruk maken en de enige manier zijn om indruk te maken op en aan te zetten tot een reactie van de televisiekijker. Zeker wanneer er goed gebruik gemaakt wordt van het emotionerende vermogen van de stem is ook het gesproken woord hiertoe in staat. Ook visueel gehandicapten kunnen immers onder de indruk zijn of zichzelf een beeld of een mening vormen zolang zij voldoende informatie krijgen en deze op een overtuigende manier wordt gebracht.

Dat de hedendaagse Westerse mens visueel ingesteld is betekent daarom nog niet dat er in televisieprogramma's al te veel nadruk gelegd moet worden op het visuele. Het visuele heeft immers al de voorkeur van de televisiekijker. De televisiemakers zouden juist meer aandacht moeten besteden aan het auditieve element. Dit heeft immers de grootste informatieve waarde en het is daarom van groot belang dat deze informatie door de kijker wordt opgepikt. Daarnaast moet erop gelet worden dat de informatie die de beelden en het gesproken woord bieden, met elkaar correspondeert zodat de twee elementen elkaar aanvullen en versterken. Uiteraard zou het ook geen kwaad kunnen om ook beelden zo informatief mogelijk te laten zijn. Dit in de eerste instantie vanwege het feit dat de kijker selectief waarneemt en informatie oppikt, maar daarnaast zou de televisie hierdoor ook beter geschikt zijn als informatiebron voor visueel en auditief gehandicapten. Televisiemakers zouden er goed aan doen de volledige capaciteit van zowel het gesproken woord als het beeld te benutten en zich niet te veel te laten leiden door beschikbaar beeldmateriaal. Natuurlijk is televisie waarbij de nadruk te sterk ligt op het auditieve veel minder aantrekkelijke televisie dan die waarbij het visuele element bepalend is. Er moet dus gezocht worden naar een juiste balans. Het is immers de combinatie van beeld en woord die het meest waardevol blijkt te zijn.

### *Aanbevelingen voor verder onderzoek*

Er is geconstateerd dat een goede combinatie van het visuele met het auditieve de meeste informatie biedt en daarom ook de meeste indruk maakt en reacties oproept. Het zou daarom interessant zijn om televisieprogramma's meer inhoudelijk te gaan bestuderen om te kijken of er sprake is van elkaar ondersteunende beelden en geluiden.

Meer uitgebreid zou er ook gekeken kunnen worden naar verschillen tussen de verschillende genres. In dit onderzoek is wel een poging gedaan rekening te houden met een mogelijk verschil tussen genres wat betreft de functie van beeld en het gesproken woord, maar de omvang van dit onderzoek is te beperkt om een daadwerkelijk verschil of overeenkomsten te kunnen vaststellen. Wel was te zien dat er een duidelijk verschil was in het accent op het visuele dan wel het auditieve element. Nader onderzoek zou duidelijk kunnen maken welk soort televisieprogramma's in de huidige vorm zouden kunnen worden aangepast om bijvoorbeeld ook interessant te zijn voor auditief of visueel gehandicapten of in voor een groter publiek in het algemeen.

In voorgaande aanbevelingen is steeds onderzoek voorgesteld waarin televisieprogramma's worden bestudeerd vanaf de kant van het publiek. Het zou daarnaast natuurlijk erg interessant zijn om ook de kant van de makers eens nader te beschouwen. Hierbij kan gedacht worden aan het onderzoeken van de wijze van selectie van onderwerpen en de samenstelling van een programma. Eventueel kan er ook gekeken worden naar de inhoud van bijvoorbeeld televisietrainingen. Zo kan er gekeken worden of het beeld bepalend is en waarin het idee dat het beeld bepalend is vastgelegd.

Tijdens het onderzoek werd al opgemerkt dat het interessant zou zijn om te onderzoeken welk verhaal een videoclip bij een liedje vertelt, in hoeverre dit aansluit bij de songtekst en of en zo ja op welke manier de videoclip de waardering voor het liedje beïnvloedt. Dit onderzoek staat vrij ver af van wat hier onderzocht is, maar betreft wel een onderzoek naar combinaties van auditieve en visuele elementen.

Naast al deze ideeën voor onderzoek op het gebied van televisie zou het natuurlijk ook zeer interessant zijn om dit onderzoek niet verder te specificeren tot een bepaald onderwerp, maar juist breder te trekken. Dit onderzoek zou dan weinig raakvlakken meer hebben met media en de communicatiewetenschap omdat er dan onderzoek gedaan zou moeten worden naar de betekenis van het gesproken woord en beelden in de Nederlandse of zelfs moderne Westerse samenleving.

# Bronnenlijst

## Literatuur:

### Over beeldcultuur

Beunders, Henri. 1998. *De verbeelding van de wereld. De wereld van de verbeelding*. Amsterdam: Uitgeverij Jan Mets.

Gierstberg, Frits & Oosterbaan, Warna (red.). 2002. *De plaatsjesmaatschappij. Essays over beeldcultuur*. Rotterdam: Nederlands Foto Instituut.

Mirzoeff, Nicholas. 1999. *An introduction to visual culture*. London: Routledge

Pauwels, Luc. & Peters, Jan Marie. 2005. *Denken over beelden. Theorie en analyse van het beeld en de beeldcultuur*. Leuven, Voorburg: Acco.

Visscher, Jacques de & Vuyk, Kees. 1994. *Kan een beeldcultuur zonder het woord?* Kampen: THU.

### Over communicatie

Eyman, Scott. 1999. Movies Talk. In: David Crowley et al. (red.). *Communication in History. Technology, culture, society*. New York (etc.): Addison Wesley Longman Inc. 220-226

Boer, C. de & Brennecke, S.I. (1999) *Media en publiek. Theorieën over media-impact*. Amsterdam: Boom.

Klinkenberg, Sjem & Spee, Willem. 1985. Beeld en geluid in informatieve televisieprogramma's. Analyse van een journaalitem. In: W.K.B. Koning (red.). *Taalbeheersing in theorie en praktijk. Lezingen van het VIOT-taalbeheersingscongres gehouden op 28,29 en 30 augustus 1984 aan de Katholieke Hogeschool te Tilburg*. Dordrecht, Cinnaminson: Foris Publications. 544-552

Mastenbroek, Jan et al. (red.). 2004. *Public Relations. De communicatie van organisaties*. Alphen a/d Rijn: Kluwer.

McLuhan, Marshall. 2002. *Media begrijpen. De extensies van de mens*. Kritische editie bezorgd door Terrence Gordon. Amsterdam: Uitgeverij Nieuwezijds.

Oomkes, Frank R. 1986. *Communicatieleer. Een inleiding*. Amsterdam, Meppel: Boom.

Piët, Susanne. 2005. *Het groot communicatie(denk)boek*. Amsterdam: FT Prentice Hall Financial Times.

Verschuren, Henk. 1994. *Informatiestromen bij de mens. Storingen bij de informatieoverdracht: de gevolgen voor de communicatie*. Boekelo: IbdM twente

### Over mediatheorie

Mulder, Arjen. 2004. *Over mediatheorie. Taal, beeld, geluid, gedrag*. Rotterdam: V2\_Publishing.

### Overig

Hermes, Joke & Reesink, Maarten. 2003. *Inleiding televisiestudies*. Amsterdam: Boom.

Luyendijk, Joris. 2006. *Het zijn net mensen. Beelden uit het Midden-Oosten*. Amsterdam: Uitgeverij Podium.

Haan, Jos de & Huysmans, Frank. 2007. De digitalisering van media- en informatiegebruik. In: Steyaert, Jan & Haan, Jos de (red.). 2007. *Jaarboek ict en samenleving 2007. Gewoon digitaal*. Amsterdam: Boom. 69-89

### **Internetbronnen:**

Pagina 43, figuur 5: *Tijdsbesteding aan media per leeftijdsgroep in uren per week*  
Cijfers Tijdsbestedingsonderzoek 2005 afkomstig uit: Figuur 4.1: Mediatijdsbesteding (als hoofdactiviteit in de vrije tijd) naar leeftijds-categorie, 2005 (in uren per week)  
Bron: Huysmans, Frank, Haan, Jos de, Broek, Andries van den & Ingen, Erik van. 2006. Wat doen we in de vrije tijd. In: Breedveld, Koen et al. (red.) 2006. *De tijd als spiegel. Hoe Nederlanders hun tijd besteden*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. 42-55  
URL: [http://www.scp.nl/publicaties/boeken/903770283x/De\\_tijd\\_als\\_spiegel.pdf](http://www.scp.nl/publicaties/boeken/903770283x/De_tijd_als_spiegel.pdf)  
Geraadpleegd: 14-11-2008

Pagina 35, Cijfers bevolkingssamenstelling.  
Bron: CBS Statline. Bevolking; kerncijfers naar diverse kenmerken, Gewijzigd op 8 oktober 2008. Verschijningsfrequentie: per jaar.  
URL: <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/cijfers/statline/zelf-tabellen-maken/default.htm>  
Geraadpleegd: 21-10-2008

## Bijlage 1: Vragenlijst

### Vragenlijst

#### Persoonlijke vragen:

1. Wat is uw naam?
2. Hoe oud bent u?
3. Wat doet u voor werk / studie?
4. Heb je hobby's? Zoja welke?
5. Welke handicap heeft u?
6. Hoelang heeft u deze handicap al?
7. Welke hulpmiddelen gebruikt u in het dagelijks leven?
8. Kunt u zelfstandig wonen?
9. In welke mate beperkt uw handicap u in uw dagelijks handelen?

#### Vragen over mediagebruik en informatievoorziening:

1. Geef van de volgende media aan hoe vaak u hiervan gebruik maakt:

	<b>Nooit</b>	<b>Bijna nooit</b>	<b>Soms</b>	<b>Vaak</b>	<b>Dagelijks</b>
<b>Krant</b>					
<b>Tijdschrift</b>					
<b>Boek</b>					
<b>Radio</b>					
<b>Televisie</b>					
<b>Teletekst</b>					
<b>Telefoon</b>					
<b>Fax</b>					
<b>GSM</b>					
<b>Internet</b>					
<b>Mondeling contact</b>					

2. Welke functie vervullen de volgende media voor u persoonlijk? (meerdere opties mogelijk)

	<b>Informatie</b>	<b>Vermaak</b>	<b>Tijdverdrijf</b>	<b>Communicatie</b>
<b>Krant</b>				
<b>Tijdschrift</b>				
<b>Boek</b>				
<b>Radio</b>				
<b>Televisie</b>				
<b>Teletekst</b>				
<b>Telefoon</b>				
<b>Fax</b>				
<b>GSM</b>				
<b>Internet</b>				
<b>Mondeling contact</b>				

3. Geef bij de volgende soorten van informatie aan welk medium/ welke media u gebruikt:
- Persoonlijke informatie:
  - Algemene informatie:
  - Informatie voor studie/werk:
  - Lokale informatie:
  - (Inter) nationale informatie:
4. Bent u geïnteresseerd in wat er in de wereld gebeurt?
5. Hoe komt u aan informatie over wat er in de wereld gebeurt?
6. Zijn er bepaalde onderwerpen waarin u bijzonder geïnteresseerd bent?
7. Hoe informeert u zich over deze onderwerpen?
8. Vormt uw handicap weleens een belemmering bij het vinden/ verkrijgen van informatie? Zo ja, op welke manier?

Vragen over mening met betrekking tot het onderzoeksonderwerp:

1. Denkt u dat beelden nodig zijn om een situatie te begrijpen?
2. Kun je alles kwijt in beelden, m.a.w. kun je zonder woorden?/ Kun je zonder beelden, mis je iets als je geen beelden ziet maar wel woorden en geluiden hoort/leest?
3. Kun je meer informatie uit beelden halen dan je in woorden uit kunt drukken?
4. Wat is volgens u de functie van beelden? Aandacht trekken, illustratief of informeren?
5. Werken beelden meer op het gevoel van het publiek dan woorden?



## **Bijlage 2: Samenvatting interviews**

**Fons Wielemaker**, 20 jaar, blind en slechthorend sinds geboorte

Fons maakt in het dagelijks leven gebruik van een brailletoetsenbord voor zijn computer of een spraakcomputer. Stoklopen is alleen mogelijk als hij de omgeving heel goed kent en het er rustig is. Fons kan niet zelfstandig wonen, hij heeft altijd enige vorm van begeleiding nodig waardoor hij sterk afhankelijk is van anderen met name op het gebied van mobiliteit.

Kranten, tijdschriften, televisie, teletekst en de fax gebruikt Fons eigenlijk nooit. Wel luistert hij dagelijks naar de radio, heeft hij mondeling contact en maakt gebruik van het internet. Ook zijn (mobiele) telefoon gebruikt hij vaak. Boeken leest hij eigenlijk maar af en toe.

Aan informatie komt Fons vooral door te luisteren naar de radio, het internet of door gebruik van de telefoon. Als hij de televisie gebruikt dan is dit voor vermaak, dit is ook het voornaamste doel van de radio.

Bij het verkrijgen van de verschillende soorten van informatie spelen zoals al eerder aangegeven de radio, het internet, de telefoon maar ook het mondeling contact een belangrijke rol. Opvallend is dat Fons zich eigenlijk niet interesseert voor wat er op lokaal niveau gebeurt.

Wat er in de wereld gebeurt houdt Fons wel bezig alleen niet op politiek gebied. Wel heeft hij grote interesse voor sport en (de productie van) media.

Fons heeft niet het idee dat zijn handicap hem op enige wijze beperkt in het verkrijgen van informatie over onderwerpen waarvoor hij zich interesseert.

Fons geeft aan dat het moeilijk is om te bepalen of wat hij hoort betrouwbare informatie is. Hij vertrouwt vooral op gerenommeerde programma's, omroepen en personen. Hij is zich ervan bewust dat ook de informatie die zij geven niet altijd juist hoeft te zijn en misschien wel subjectief is, maar hij houdt zich daar niet echt mee bezig. Wanneer hij toch ergens aan twijfelt vraagt hij weleens naar de mening van ziende mensen in zijn omgeving. In extreme gevallen zoals de aanslagen op het WTC in 2001 heeft hij geen behoefte aan een beschrijving van wat er in beeld te zien is. Hij gaat er dan vanuit dat wat er op de radio gezegd wordt juist en voldoende is. De ernst van de situatie dringt tot hem door wanneer er meer dan gebruikelijk of op ongewone tijdstippen aandacht wordt besteed aan bepaalde onderwerpen. Vaak duurt het dus wel even voordat Fons beseft dat er iets ernstigs aan de hand is. Het is hem dan ook meestal niet direct duidelijk wat er precies gebeurd is. Soms duurt het wel 20 à 25 min. voordat hij doorheeft wat er precies aan de hand is. Wanneer hij echter genoeg feiten heeft verzameld denkt hij wel

dat hij een goede voorstelling kan maken van de situatie. En dan zijn beelden volgens hem dus overbodig.

Ondanks dat Fons nooit heeft kunnen zien kan hij zich voorstellen dat mensen die wel kunnen zien beelden nodig hebben om onder de indruk van iets te kunnen zijn. Hij geeft aan zelf niet beter te weten maar het zich wel voor te kunnen stellen. Zelf kan Fons ook geraakt worden door tekst en dan vooral door de manier waarop iets gezegd wordt. Hij is in staat emoties en dergelijke af te leiden uit de manier waarop iemand iets verwoord. Beelden zijn waarschijnlijk wat directer denkt hij.

Fons kan zich ook voorstellen dat ziende mensen meer bevestiging krijgen door naar beelden te kijken. Desondanks voelt hij zich niet onzeker omdat hij niet kan zien. Hij denkt dat dat vooral te maken heeft met het feit dat hij nooit heeft kunnen zien en daarom gewend is om zich te baseren op woorden en geluiden. Hij weet niet wat hij mist. Fons realiseert zich dat hij eigenlijk altijd moet vertrouwen op het oordeel van anderen maar daar heeft hij geen problemen mee. Hij denkt dat hij toch in staat is een goede eigen mening te vormen.

Zien zou volgens hem wel vergeleken kunnen worden met voelen. Hij prefereert wel de mogelijkheid om iets zelf te kunnen waarnemen boven het verhaal van anderen, maar heeft niet heel sterk de behoefte alles zoveel mogelijk zelf op enige wijze waar te nemen. Fons is zich altijd erg bewust van alle geluiden die hij hoort in zijn directe omgeving.

**Albert, 30 jaar, slechtziend** sinds geboorte

Albert heeft een eigen bedrijf via internet. Hij woont nog thuis bij zijn ouders, maar zou wel zelfstandig kunnen wonen. Albert kijkt als het ware door een tunnel waardoor zijn zicht erg beperkt is. Verder zorgen trillingen ervoor dat kijken hem veel moeite kost en zeer vermoeiend is.

Albert leest eigenlijk nooit boeken en kijkt bijna nooit naar de televisie. Dat hij weinig televisie kijkt heeft niet zozeer te maken met zijn handicap maar met het feit dat hij vindt dat dit medium hem weinig interessants te bieden heeft. Ook de krant leest hij maar soms. Het internet is het enig medium dat hij dagelijks gebruikt (ook voor zijn werk). Wanneer Albert naar de radio luistert is dit niet voor de muziek, maar vooral voor het nieuws en actualiteiten.

Albert ziet de krant, tijdschriften, de radio en het internet als belangrijkste bronnen van informatie. Het lezen van tijdschriften is echter toch voornamelijk een vorm van vermaak. Dit is volgens hem ook de enige functie van de televisie.

Eigenlijk haalt Albert alle informatie die hij nodig heeft of waar hij behoefte aan heeft van het internet. Voor algemene informatie wil hij daarnaast nog weleens de radio aanzetten. Wegens gebrek aan lokale informatie op het internet haalt hij dergelijke informatie uit de streekkranten.

Albert zegt zeer geïnteresseerd te zijn in wat er in de wereld gebeurt en houdt zichzelf op de hoogte door gebruik van internet. Hij geeft aan dat het gebruik van internet iets is van deze generatie. Albert denkt zelf dat zijn visuele beperking er niet toe leidt dat hij minder goede toegang heeft tot informatie dan mensen zonder een dergelijke beperking.

Volgens Albert zijn beelden erg belangrijk voor het begrip van een situatie of om ergens een goed beeld van te krijgen. Als voorbeeld hiervan noemt hij het interview dat hij heeft gehad met een blind echtpaar waarin bleek dat de man, die nooit gezien had, wel wist wat een kopje was maar niet kon uitleggen of tekenen hoe een kopje eruit ziet. Blinden hebben volgens hem een totaal ander beeld van de werkelijkheid. Zelf zegt Albert niet altijd een beeld nodig te hebben hij noemt hierbij de moord op Pim Fortuyn. Met de informatie die je krijgt kun je een voorstelling maken hierbij mis je waarschijnlijk wel details maar die zijn volgens Albert niet belangrijk. Voor blinden ligt dit anders omdat zij zich bepaalde dingen gewoon niet voor kunnen stellen. Je kunt bijvoorbeeld wel zeggen: de tafel is bruin, maar wat is bruin? Beelden zijn meteen duidelijk terwijl er veel woorden nodig zijn om iets uit te leggen. Maar normaal gesproken bieden beelden volgens Albert alle nodige informatie. Aan deze uitspraak gaat hij twijfelen als ik bij zijn voorbeeld over de aanslag op het WTC aangeef dat je aan de beelden bijvoorbeeld niet kunt zien hoeveel mensen er in het vliegtuig zitten. Zelf geeft hij aan dat je ook niet kunt zien of er mensen

in het gebouw aanwezig zijn of dat het in scène gezet is. Hij moet toegeven dat je dergelijke informatie niet uit beelden kunt halen. Hij beaamt dan ook dat je tot op zekere hoogte ook tekst nodig hebt.

Wanneer we de situatie omdraaien, alleen tekst en geen beelden, wordt er volgens Albert misschien wel meer informatie gegeven maar vooral ook andere informatie. Hij merkt op dat je eigenlijk twee verschillende soorten informatie nodig hebt om een volledig beeld te kunnen vormen. Hij geeft aan niet te weten welk van de twee hij zou kunnen missen als hij een keuze zou moeten maken.

Op de vraag of er dingen zijn die je niet in woorden maar wel in beelden uit kunt drukken antwoordt hij: Ja pijn. Maar eigenlijk komt hij hierop direct terug omdat hij zich realiseert dat een stem in een dergelijk geval ook wel veel duidelijk kan maken. Hij blijft concluderen dat beeld en geluid twee verschillende vormen van informatie bieden.

Het bieden van informatie is volgens Albert de belangrijkste functie van beelden. Toch geeft hij toe af en toe niet eens te kijken naar beelden. Wanneer hij echter een verslaggever hoort praten over een bezoek van Premier Balkenende aan de Amerikaanse president Bush wacht hij op beelden die dit verhaal bevestigen. Beelden zijn in zekere zin dus ook bevestigend.

Wat betreft overbrengen van emoties is er volgens Albert geen verschil tussen beelden en woorden. Hij denkt dat beiden je zeker wel kunnen raken en in gelijke mate. Wel geeft hij aan dit heel moeilijk te vinden. Het ligt er een beetje aan... Wanneer je een stem een beeld laat vertellen spreekt dit minder tot de verbeelding dan het beeld zelf, maar als je een ooggetuigenverslag hoort kan dit evenzeer een gevoelige snaar raken als een beeld.

Internet is een belangrijke bron van informatie voor Albert. Op het internet is vooral de tekst heel belangrijk, (stilstaande) beelden zeggen hem vaak niet zoveel. Albert gelooft niet zomaar alles wat hem verteld wordt. Als hij zich voor een onderwerp interesseert gaat hij dit helemaal uitpluizen. Hij zorgt altijd dat hij genoeg informatie verzamelt zodat hij met sterke argumenten kan komen en probeert mensen te overtuigen van zijn gelijk. Albert gelooft niet in het gezegde "zien is geloven" hij is zelf goochelaar en heeft zich helemaal verdiept in de maanlanding (waarvan hij overtuigd is dat deze geënceneerd is). Hij zegt helemaal niet te geloven in wat hij ziet.

**Harry Hoitzing**, 65 jaar, blind geworden op 32 jarige leeftijd door erfelijke aandoening. Harry werkt als freelancer en vrijwilliger. Hij woont samen met zijn vrouw maar denkt heel goed in staat te zijn zelfstandig te kunnen wonen. Harry maakt gebruik van een groot aantal hulpmiddelen zoals een taststok, een screenreader voor zijn computer, een decispeler en ook een tandem. Wat Harry vooral moet missen sinds hij blind is zijn de dingen die hij voorheen in het dagelijks leven deed zoals zijn werk. Hij denkt dat het belangrijk is dat je je bewust bent van je beperkingen en is van mening dat de technologische ontwikkelingen van de laatste tijd het leven van mensen met een visuele handicap aanzienlijk vergemakkelijken.

Harry is de enige met een visuele beperking die dagelijks gebruik maakt van het medium televisie. Hij is vooral geïnteresseerd in actualiteitenprogramma's. De krant, de fax en Teletekst gebruikt hij (vanzelfsprekend) nooit. Zijn mobiele telefoon slechts af en toe. Hij leest maandelijks gespecialiseerde tijdschriften. Alle overige media ((luister)boeken, de telefoon, de radio, het internet en mondelinge gesprekken) gebruikt hij vrijwel dagelijks. De meeste media hebben voor Harry een informatieve functie. De verschillende media bieden voor hem verschillende soorten informatie. Zo bieden mondeling contact, de telefoon en het internet hem persoonlijke informatie. Radio en televisie zijn een bron van zowel meer algemene informatie (zoals weer en verkeer) maar ook van (inter)nationale informatie het (wereld)nieuws maar ook reisinfo.

Harry zegt zelf zeer geïnteresseerd te zijn in wat er in de wereld gebeurt. Hij houdt zich dan met name bezig met politiek en de samenleving. Voor meer specifieke interesses zoekt hij contact met andere geïnteresseerden.

Harry mist vooral 'waarneembare' informatie door zijn handicap. Hij geeft hierbij een voorbeeld van wachten op een trein die achteraf op een ander spoor blijkt aan te komen maar wat niet omgeroepen is.

Volgens Harry mis je heel veel dingen als je niet kunt zien. Dit is volgens hem goed duidelijk op het gebied van sportverslaggeving. In de eerste plaats mis heel veel omdat er verondersteld wordt dat je over een bepaalde voorkennis beschikt. Hoe ziet het veld eruit, waar staat iedereen, hoe is de sfeer in het stadion. Daarnaast ben je afhankelijk van wat de verslaggever vertelt. Harry noemt hierbij de val van Erben Wennemars tijdens het NK sprint in 2004 als voorbeeld. Harry zat thuis voor de televisie toen dit gebeurde en hoorde alleen een hoop geschreeuw. Terwijl de verslaggever zich druk maakte over de oorzaak van deze val wilde Harry alleen maar horen hoe het met Wennemars ging en of hij zich ernstig verwond had maar hierover werd niet gesproken. Er wordt van uitgegaan dat iedereen kan zien wat er op dat moment op het ijs gebeurt.

Naast dergelijke informatie mis je ook de spanning zegt Harry. Je kunt niet zien dat een bal vlak langs het doel gaat of dat sprinters elkaar op de hielen zitten. Hij durft echter niet te zeggen dat het de emoties zijn die je mist.

Harry denkt dat de belangrijkste functie van beelden het informeren is. Door beelden aan tekst toe te voegen wordt het beeld volgens hem completer. Er zijn bepaalde dingen zoals paniek en angst die je niet goed horen maar wel kunt zien. Hij heeft zich eigenlijk nooit zo verdiept in de vraag of beelden bedoeld zijn om het publiek aan te spreken en te raken. Hij zegt daarom geen antwoord op deze vraag te weten. Harry antwoordt op de vraag of beelden bedoeld zijn om het publiek te raken of dat dit een bijkomstig effect is dat angstbeelden nietszeggend zijn. Angst kun je niet zien maar wel ruiken. Hiermee spreekt hij zijn eerdere bewering dat je angst niet kunt horen en dus mist als je niet kunt zien tegen. Wat hij denk ik bedoelt is dat het niet zozeer de beelden zijn die iets met de kijker doen, maar dat de kijker iets met de beelden doet.

Harry denkt dat je beelden en geluiden (woorden, tekst, geluiden) wel los van elkaar kunt zien maar dat zij los van elkaar minder waarde hebben. Wanneer je zowel beeld als geluid hebt wordt het beeld dat je je ergens van vormt completer. Beeld en tekst vullen elkaar aan.

Harry denkt dat hij ondanks zijn handicap wel in staat is 'normaal' te functioneren maar dat hij zichzelf niet volledig kan ontplooien. Hij mist naar eigen zeggen heel veel en dit gemis kan niet altijd worden opgevuld door ziende mensen die hem vertellen wat zij zien. Niet iedereen kan beeldend vertellen en voor een goede beeldvorming is dit volgens Harry noodzakelijk.

Harry kan naar eigen zeggen veel informatie halen uit de stem van een persoon. Net als andere blinden beoordeelt mensen op basis van wat hij hoort. Hij luistert naar wat mensen te zeggen hebben en bepaalt dan voor zichzelf met wat voor persoon hij te maken heeft en of hij deze persoon vertrouwt. Hij denkt te kunnen horen of iemand wel of niet betrouwbaar is. Harry geeft toe dat hij bij zijn beoordeling van mensen en situaties wel wordt beïnvloedt door wat hij om zich heen hoort. Hij geeft als voorbeeld een voorval op een perron waarbij twee mensen nogal hard in een vreemde taal tegen elkaar beginnen te praten wat hem enige angst aanjaagt vanwege onder andere verhalen in de media. Achteraf beseft hij zich dat hij zichzelf onnodig bang heeft gemaakt en heeft hij zich voorgenomen dit in het vervolg niet meer te doen. Doorgaans neemt Harry beslissingen en vormt meningen op basis van zijn intuïtie, zijn kennis maar gaat ook gedeeltelijk mee met wat anderen zeggen. Soms checkt hij zijn ideeën en opvattingen, maar in de meeste gevallen niet.

Harry gelooft niet in het gezegde: zien is geloven. Onder andere door alle mogelijkheden tot trucage

**Rinus Huisman**, 19 jaar, officieel *doof* sinds geboorte (maar dankzij implantaat kan hij weer iets horen)

Rinus maakt gebruik van een aantal hulpmiddelen zoals teletekst en Smartlink. Kan heel veel zelfstandig, is met name beperkt op het gebied van communicatie (bijvoorbeeld omdat hij niet kan bellen en gesprekken in grotere groepen moeilijk te volgen zijn voor hem). Verder is hij 's avonds minder mobiel omdat hij zich moeilijk kan oriënteren in het donker. Rinus zou zelfstandig kunnen en willen wonen, maar dan toch graag in de buurt van zijn familie. Verhuizen naar Ierland is geen optie, hoewel hij dat graag zou willen, vanwege de taal. Wanneer je doof bent is het heel moeilijk andere talen te leren.

Rinus maakt veel gebruik van tijdschriften en boeken, televisie, de gsm (sms), internet en mondeling contact. Teletekst gebruikt hij soms, de krant leest hij bijna nooit en radio, telefoon en fax gebruikt hij eigenlijk nooit. De belangrijkste bronnen van informatie zijn voor Rinus het internet, de krant en specialistische tijdschriften. Boeken, de televisie en teletekst kunnen ook informatief zijn maar hun voornaamste functie is toch wel vermaak. Wat opvalt is dat Rinus, ondanks zijn doofheid, mondeling contact als belangrijkste medium beschouwt als het gaat om informatie over zijn studie, dingen die hem persoonlijk aangaan en zijn omgeving. Internet en de krant bieden hem meer algemene en (inter)nationale informatie. We zien hier dat de televisie eigenlijk niet als informatief medium wordt gezien.

Rinus geeft aan wel geïnteresseerd te zijn in de wereld, maar tot op zekere hoogte. Onderwerpen waarvoor hij zich zeer interesseert zijn geschiedenis, zijn familie, (wereld)politiek en (vreemde) culturen. Zijn doofheid vormt vooral een beperking op het gebied van informatievoorziening omdat hij vaak dingen mist of niet kan volgen. Hij is zich ervan bewust dat hij soms langer moet wachten op belangrijke informatie omdat hij moet wachten tot dit in beeld verschijnt (bijvoorbeeld op teletekst, in ondertiteling of tekstbalken). Hij is in zekere mate dus wel afhankelijk van anderen en heeft het gevoel dat hij daardoor minder (snel) op de hoogte is dan mensen zonder auditieve handicap. Hij beaamt dat je niet alle nodige informatie uit beelden kunt halen maar ook tekst nodig hebt om je ergens een volledig beeld van te kunnen vormen.

Volgens Rinus is gesproken tekst vaak heel koel en heeft geen emotionele waarde, beelden daarentegen hebben een grote emotionele waarde. Verder geeft hij aan dat beelden nodig kunnen zijn voor een volledig begrip, vooral wanneer er een zeker inzicht ontbreekt.

Beelden bij bijvoorbeeld instructies zijn vooral informatief, ter verduidelijking. Wanneer je echter nieuws of soortgelijke informatie over wilt dragen is tekst weer heel belangrijk.

Beelden spelen in dergelijke gevallen alleen een belangrijke rol bij het overbrengen van emoties, het toevoegen van een emotionele waarde.

Beelden kunnen informatie bieden over hoe iets eruitziet, maar zijn in veel gevallen ook bedoeld om iets aantrekkelijker te maken. Bij fictie is het juist leuk als beelden ontbreken en je je fantasie kunt gebruiken.

Het zien van alleen beelden is voor Rinus in veel gevallen al bevredigend, hij gebruikt zijn fantasie om het plaatje verder in te vullen. Informatieve tekst is vaak wel nodig, maar beelden zeggen veel meer dan woorden vooral als het gaat om emoties.

Er zijn dingen die je wel begrijpt als ze in woorden zijn uitgedrukt maar waarbij je je geen voorstelling kunt maken, je kunt je niet inleven. Als het gaat om emoties kunnen woorden wel indruk op je maken, maar je wordt er niet emotioneel van. Beelden zeggen veel meer dan woorden. Je kunt wel tienduizend woorden zeggen, maar beeld zegt alles. Rinus is zich ervan bewust dat beelden gemanipuleerd kunnen worden en als propaganda kunnen worden gebruikt. Maar woorden zijn daarom volgens hem nog niet automatisch meer betrouwbaar. Het is vaak moeilijk te controleren of iets waar is dus moet je alles maar met een korreltje zout nemen.

Rinus denkt dat hij niet meer dan anderen weleens een verkeerde opvatting over iets heeft doordat hij te weinig informatie heeft.

Beelden kunnen misleidend zijn in relatie tot tekst. Als het gaat om het overbrengen van informatie zijn woorden toch wel belangrijker dan beelden. Maar voor dingen die je niet kunt uitdrukken in woorden zijn beelden weer heel belangrijk. Het hangt af van de situatie.

Rinus is het in principe wel eens met het gezegde "zien is geloven" hij gelooft niet alles wat hij ziet, maar moet iets wel eerst zelf gezien hebben voor hij het gelooft. In dit geval maakt het niet uit wie er iets zegt, hij wil het eerst zien of het door anderen bevestigd krijgen. Volgens hem is de mens sterk gericht op visuele dingen. De ogen zijn ons belangrijkste zintuig meent hij. Dit is waarschijnlijk wel iets van deze tijd, vroeger moest je het doen met wat je verteld werd.



**Diana**, 51 jaar, *slechthorend* door erfelijke aandoening sinds haar 20<sup>e</sup> gaat haar gehoor achteruit maar vooral de laatste jaren is er sprake van een sterke afname (20% in de laatste twee jaar).

Diana was voorheen werkzaam als Microsoft filmtechnisch medewerker, maar sinds zij een zwaar auto ongeluk heeft gehad doet zij alleen nog af en toe vrijwilligerswerk als 'maatschappelijk werkster'. Diana woont alleen. Sinds vijf maanden heeft zij hoortoestellen, maar die kunnen haar gehoor niet volledig op het oude peil brengen, bovendien gebruikt Diana deze niet altijd omdat ze dan "gek wordt van de herrie". Hoewel ze hierin geen training heeft gehad is zij naar eigen zeggen goed in liplezen, met name bij mensen die zij al lang kent bij nieuwe mensen kan dit problematisch zijn. Als Diana naar Nederlandse programma's op de televisie kijkt maakt zij vooral gebruik van de ondertiteling als er mensen in haar omgeving zijn.

Haar handicap vormt vooral op sociaal gebied een beperking. Ze begeeft zich niet snel onder andere mensen omdat zij dan vaak de gesprekken niet kan volgen. Om die reden mijdt Diana bijvoorbeeld ook verjaardagen. Diana heeft verder ook het idee dat mensen haar raar vinden omdat zij vaak aandachtig naar mensen kijkt zodat zij ze begrijpt als ze iets aan haar willen vragen. De omgang met haar kleinkinderen wordt ook door haar handicap bemoeilijkt. Omdat ze herhaaldelijk moet vragen of zij iets willen herhalen of haar aan willen kijken als ze iets zeggen ziet zij erg op tegen hun bezoeken en ervaart ze deze als zeer vermoeiend. Ook op het gebied van mobiliteit vormt haar gehoorbeperking een belemmering. Ze gaat minder snel de straat op en fietsen doet ze ook niet vaak meer omdat ze dan zo schrikt als er ineens iemand naast haar opduikt.

Diana denkt wel dat het gemis van haar gehoor voor haarzelf groter is dan voor iemand die vanaf zijn/haar geboorte doof is. Vooral doordat zij haar hoortoestellen weleens draagt weet zij welke geluiden zij mist wanneer ze deze niet in heeft. Maar zegt zij: "soms weet je al niet beter meer".

Diana maakt veel gebruik van de media krant, boeken, televisie, teletekst, radio, gsm en internet. Radio en televisie gebruikt zij alleen wanneer zij zich alleen in een ruimte bevindt en dan zet ze het geluid hard aan. Wanneer zij niet alleen is, gebruikt zij af en toe de televisie in combinatie met ondertiteling, maar vaker neemt zij programma's op. Diana heeft maar weinig mondeling contact en gebruikt de telefoon alleen om mensen te bellen die weten dat zij slecht hoort, in andere gevallen vraagt ze iemand om uit haar naam te bellen. Diana heeft het idee dat mensen je gaan mijden als je last hebt van een gehoorbeperking. Ik merk op dat hieruit blijkt dat het gesproken woord kennelijk toch heel belangrijk wordt gevonden in onze maatschappij. De belangrijkste bronnen van informatie zijn voor Diana de krant en het internet. Televisie en boeken leveren vooral vermaak, m.u.v. informatieve boeken en teletekst. Hoewel Diana aangeeft weinig

mondeling contact te hebben noemt zij dit wel als meest belangrijke bron voor informatie over bijvoorbeeld vrienden en familie maar ook voor haar werk. Voor overige soorten informatie maakt zij vooral gebruik van het internet. Dat zij zo veel gebruik maakt van de computer heeft volgens Diana twee redenen. Een reden is dat zij vijf kinderen heeft, maar daarnaast zegt zij ook met haar tijd mee te gaan (wat ze niet weet dat zoekt ze op). Diana is zich er wel van bewust dat de informatie die op internet te vinden is niet altijd even betrouwbaar is, bij twijfel vraagt ze vaak haar kinderen naar hun mening.

Diana is van mening dat haar handicap in sommige gevallen een belemmering vormt bij het verkrijgen van informatie. In de eerste plaats denkt zij hierbij vooral aan direct mondeling contact en gesprekken via de telefoon waarbij het grootste probleem is dat mensen hun hoofd wegdraaien of onduidelijk of te zacht praten. Met betrekking tot de televisie geeft zij aan vaak niet zeker te zijn of wat zij heeft begrepen ook daadwerkelijk klopt omdat er lang niet altijd een gezicht in beeld is waarvan de lippen kunnen worden gelezen. Hierdoor is veel concentratie nodig en kan de kleinste afleiding al genoeg zijn om twijfel te zaaien bij Diana. Vaak vraagt zij dan ook aan anderen die wel kunnen horen wat er precies gezegd is. En als er niet direct iemand in de buurt is zoekt zij het bericht na op teletekst of het internet. Hiermee geeft Diana dus aan dat alleen beelden niet volstaan als informatiebron. Andersom (dus geen beelden wel tekst) denkt zij dat je, mits je genoeg fantasie hebt, wel een heel eind kunt komen. Ze denkt echter dat het beeld dat je je dan vormt wel anders is dan het beeld dat gevormd wordt wanneer je zowel beelden als tekst tot je beschikking hebt.

Diana denkt verder dat je met woorden alles wat je in beelden ziet uit kunt drukken en ook andersom. Daar merkt zij wel bij op dat het gevoel dat een beeld in iemand los kan maken niet in woorden valt uit te drukken en het gevoel dat woorden bij je losmaken niet kan worden verbeeld, dat moet je voelen. Diana gelooft niet dat beelden haar meer kunnen raken dan woorden, het is meer een combinatie van beiden. De bewering dat de Nederlandse bevolking weinig geld gegeven heeft na de cycloon in Birma eerder dit jaar omdat er hiervan geen beelden waren is volgens Diana dan ook grote onzin. Dit heeft veel meer te maken met het feit dat veel Nederlanders steeds minder te besteden hebben. Uit het interview blijkt dat Diana zich erg betrokken voelt bij de samenleving en vooral geraakt wordt door de armoede die er volgens haar onder een steeds groter gedeelte van de bevolking heerst, maar ook door bijvoorbeeld zinloos geweld. Ze acht het dan ook niet onmogelijk dat zij wat gevoeliger is dan de gemiddelde Nederlander voor alles wat er op de televisie in het nieuws gezegd wordt.

Volgens Diana is het niet 'zien is geloven', maar 'weten is geloven'. Ze wil daarmee zeggen dat je niet per se iets gezien moet hebben om het te kunnen geloven, maar wel dat je pas iets kunt geloven als je het zeker weet. Ze gelooft lang niet alles wat ze op de televisie ziet, ze vertrouwt hierbij vooral op haar gevoel.

**Jan van Hooven**, 70 jaar oud, volledig doof door hoge koorts op jonge leeftijd (+/- drie jaar). Inmiddels is Jan gepensioneerd maar in zijn leven is hij opgeklommen van spoeljongen in een laboratorium tot, metaalanalyst, vervolgens research medewerker en bijna tot wetenschappelijk onderzoeker op het gebied van atoomonderzoek. Als hij niet doof zou zijn geweest had hij graag verder willen leren en waarschijnlijk een ander beroep gekozen. Jan gelooft niet dat zijn doofheid een beperking betekent op het gebied van sociale contacten. Hij heeft geen gebarentaal geleerd omdat dit destijds verboden was. Volgens hem is hij beter in staat te communiceren met horende dan met dove mensen. Ondanks zijn handicap is Jan niet bang om de straat op te gaan. Hij is dankbaar voor de diverse technische uitvindingen die het leven van dove mensen vergemakkelijken zoals de fax, de teksttelefoon, SMS en ondertiteling. Jan woont alleen sinds zijn vrouw overleden is.

De media die hij dagelijks gebruikt zijn: de krant, de televisie, teletekst, gespecialiseerde tijdschriften en internet. De telefoon, de fax en mondeling contact gebruikt hij wel maar niet dagelijks. Net als Diana geeft Jan aan dat mensen die wel kunnen horen niet vaak contact zoeken met hem. Hij voelt zichzelf a.h.w. onzichtbaar, omdat ze geen belangstelling tonen in hem. Hij denkt dat dit wel iets typisch Nederlands is. Horenden weten niet goed hoe ze met dove mensen kunnen communiceren en doen dit daarom ook niet.

Om met zijn familie te communiceren maakt Jan vooral gebruik van SMS, TelePlus (teksttelefoon) en e-mail. Voor meer algemeen nieuws raadpleegt Jan vooral de krant, zowel in papieren vorm als online. Wereldpolitiek en dergelijke vindt hij niet interessant, hij houdt zich alleen bezig met wat er in de Benelux gebeurt. Klimaatverandering is een onderwerp waar hij zich in het bijzonder mee bezighoudt.

Jan heeft zelf niet het idee dat hij veel belangrijke informatie mist doordat hij doof is. Hij heeft het idee dat hij zich aardig kan redden in de maatschappij. Wel zou hij graag zien dat de dove mens minder onzichtbaar zou worden in de samenleving. Hij zou graag zien dat er een televisiekanaal voor doven wordt opgezet (hoeft niet dagelijks uit te zenden, maar bijvoorbeeld elke zondag). Hierin zouden dove mensen de mogelijkheid moeten krijgen te vertellen over zichzelf en de problemen waar zij tegenaan lopen in het dagelijks leven.

## **Bijlage 3: Uitgebreide beschrijving fragmenten**

### Nova dinsdag 13 mei 2008, Brand TU Delft

Het eerste onderwerp dat in de uitzending van *Nova* behandeld wordt is de brand in het gebouw van de Technische Universiteit in Delft die in de ochtend van dinsdag 13 mei is uitgebroken en op het moment van de uitzending nog niet is geblust. Presentatrice Clair Polak leidt beelden van de brand in met de woorden: "Vanochtend rond negen uur brak er op de faculteit bouwkunde in Delft een brandje uit, oorzaak vermoedelijk kortsluiting in een koffiezetapparaat. Maar dat brandje werd al heel snel een enorme brand. Kijkt u naar de beelden". Hierna zien we direct close-up beelden van ramen waaruit vuur en rook komt begeleidt door een mannenstem die vertelt dat de brand woedt op de vijfde, zesde en zevende etage van het gebouw. Hij vertelt ook waar het gebouw staat en dat de brandweer met groot materieel is uitgerukt. Ondertussen zoomt de camera uit en gaan over in beelden van een brandweerman die richting een brandweerauto loopt. De commentator vertelt dat de brandweer weinig kon doen omdat het vuur zich bleef uitbreiden. Het beeld gaat weer over in het beeld zoals aan het begin van het item, de vlammen en vooral rook die uit het gebouw komen. Op de achtergrond een andere mannenstem en even later zien we de bijbehorende man in beeld. De man is van middelbare leeftijd, draagt een bril en heeft een overhemd met daarover een colbert aan. De tekst onderin het beeld maakt duidelijk dat dit een decaan van de faculteit bouwkunde is. Hij geeft aan dat er veel verloren gaat. Het gebouw komt weer in beeld en er is een vrouwenstem te horen. De vrouw vertelt dat de warmtestraling en de hoogte van het gebouw het blussen ernstig bemoeilijken. Na een tijdje komt de vrouw in beeld. Ze heeft een uniform aan en blijkt van de brandweer Delft te zijn. De vrouw zegt dat er ook instortingsgevaar is. Nog voordat ze is uitgepraat verdwijnt zij alweer uit beeld en maakt plaats voor beelden van het rokende gebouw vanuit een andere positie als hiervoor. Er is te zien hoe het gebouw kort daarna inderdaad instort. Op de achtergrond kun je mensen horen. Het beeld van het instortende gebouw gaat over in beelden vanuit de studio. De presentatrice kondigt de gast bij haar aan tafel aan en vertelt dat zij met hem zal gaan praten over de brand. Het blijkt een vraaggesprek te worden waarin de presentatrice korte vragen stelt en haar gast uitgebreid antwoord. De camera is dan ook bijna voortdurend op hem gericht, af en toe zijn beiden in beeld en bij uitzondering alleen de presentatrice. De gast vertelt waarom de brand hem persoonlijk raakt, wat er zo bijzonder was aan het gebouw, hij speculeert over de mogelijke oorzaak van de snelle uitbreiding van de brand en zegt dat er veel aan waardevolle kennis en maquettes verloren is gegaan vooral omdat er twee dagen later een tentoonstelling open zou gaan.

**Fragment 1:** Het eerste moment is een aanval van Ajax die begint op de eigen helft. De bal wordt langs de lijn over de linkerkant van het veld naar een speler van Ajax op de helft van de tegenstander gespeeld. Een teamgenoot van deze speler komt vanaf de eigen helft aangerend en loopt zonder tegenstander iets vooruit. De commentator zegt hierover dat Emanuelson de bal heeft, Perez vrijloopt en de bal krijgt. Die Perez loopt met de bal in de richting van het doel. Hij speelt dan de bal over naar een medespeler terwijl hijzelf verder richting het doel loopt. De omschakeling is snel volgens de commentator. De bal wordt langs twee tegenstanders heen geschoten en Perez en een tegenstander lopen er hard naartoe. Vlakbij de lijn aan de rechterkant van het veld krijgt hij de bal en speelt deze over naar een teamgenoot. Er wordt gesproken van „Een goede bal van Perez.” Uit het feit dat er daarna gesproken wordt over Huntelaar met Douglas moet worden opgemaakt dat Huntelaar degene is die de bal krijgt. Hij schiet de bal naar Silva. „Aanname is in de eerste instantie niet goed, maar hij heeft wel een prima passeerbeweging”, wordt er gezegd met enige opwinding in de stem. Ook het publiek begint op de achtergrond te gillen. De bal wordt dan in de richting van het doel geschoten. De commentator zegt dat hier bijna de kans voor Ajax is. Daar staan twee spelers van Ajax, een verdediger van de tegenstander en de keeper. Als de bal voor het doel terecht komt gaan van allebei de spelers van Ajax beide handen in de lucht ten teken van een overtreding. De bal wordt weggeschoten door de keeper en het spel gaat door. Het publiek fluit. Over het opsteken van de handen wordt niet gesproken.

**Fragment 2:** Het tweede moment is een overtreding van een speler van Ajax op een speler van FC Twente. De speler van FC Twente krijgt de bal aangespeeld terwijl hij met zijn rug naar de middellijn gekeerd staat. Vanuit zijn rug komt een speler van Ajax aangerend en duwt met twee handen zijn tegenstander weg. Het publiek schreewt: „He”. En er klinkt een fluitsignaal. Voordat dit gebeurt zegt de commentator dat Douglas goed verdedigt. Dat deze speler vervolgens de bal naar een teamgenoot speelt waarop dan een overtreding wordt gemaakt wordt niet gezegd. Pas na het fluitsignaal zegt hij: „Vertonghen. Overtreding op Romano Denneboom’. We zien een medium shot van de speler van Ajax die de overtreding maakte en nu wegloupt. De speler van FC Twente op wie de overtreding gemaakt werd loopt voor hem langs door het beeld. Vervolgens is te zien hoe een man in een grijs pak zich langs de lijn opwindt en tegen iemand praat. Tegen wie hij praat is niet duidelijk. Wie deze man is wordt niet gezegd. De commentator is zelfs helemaal stil tijdens deze beelden. Heel kort komt daarna een andere man in een zwart pak, zittend in een dug-out in beeld. Hij zegt iets, maar dit is niet te verstaan. Daarna komt het veld weer in beeld en is te zien hoe een speler van FC Twente de vrije trap neemt. De commentator zegt hierover: „Een goede trap van Wilkshire”.

**Fragment 3:** Het derde fragment is een korte periode in het spel waarin beide teams volgens de snel na elkaar een kans krijgen om op het doel te schieten. De kans van FC Twente begint als in beeld nog een close-up van een speler van Ajax te zien is die teleurgesteld is omdat een aanval van hem werd afgeweerd. Aan het publiek te horen gebeurt er op dat moment iets positiefs. Ook de commentator laat blijken dat hij waardeert wat er gebeurt. „Elia goed. Is weg bij Silva. Zit hier dan wat in voor Twente?” Te zien is hoe een speler van FC Twente met de bal hard wegloopt bij zijn tegenstander en dan halverwege de helft van de tegenstander de bal overspeelt naar een medespeler. „Hersi”, zegt de commentator. De bal wordt weer afgegeven aan een andere speler maar dit wordt pas later gezegd. Er wordt eerst aangegeven dat het acht minuten voor rust is. De speler loopt richting het doel maar stuit op een rij van tegenstanders. Er wordt gezegd dat hij lang wacht. De speler draait zich intussen om en loopt om een tegenstander heen met zijn rug naar het doel. Dan draait hij zich snel om en schiet. Het publiek zegt massaal: „Oeh” en klapt. Maar de commentator zegt alleen dat het ongevaarlijk is. Er wordt een close-up van de speler die op het doel schoot getoond. Op de achtergrond is te horen dat het publiek stampt en klapt. Als er weer een groot gedeelte van het veld in beeld is, is er te zien dat de bal hard naar de andere helft getrapt wordt. Uit het verslag blijkt dat dit door de keeper van Ajax is gedaan en dat de enige speler die zich in de buurt van de bal bevindt Suarez is. Hij schiet de bal terug naar iemand die nog niet in beeld is. De commentator zegt dat dit Huntelaar is die wacht op steun. Er komt iemand aan de rechterkant van het veld aangerend. „Perez sprint. Krijgt nu de bal”. Hij blijft stil staan terwijl iedereen om hem heen in beweging komt. Het publiek is erg onrustig. „Huntelaar kiest positie. Doet dit goed bij de tweede paal. De hoek is te moeilijk”, wordt er gezegd. Te zien is hoe de spits de bal hoog aangespeeld krijgt en kopt maar de bal in het zijnet terecht komt. Volgens de commentator was dit geen 100% kans.

**Fragment 4:** Het vierde en laatste moment uit deze wedstrijd dat is geselecteerd als fragment is een aanval van Ajax die begint wanneer de keeper de bal naar de andere helft van het veld schopt die terecht komt in de voeten van de spits van zijn team. Die speelt de bal meteen af aan een teamgenoot. De commentator vertelt tijdens het inbrengen van de bal dat Ajax niet meer hoeft aan te vallen omdat het op voorsprong staat. Verder zegt hij dat Huntelaar Suarez vindt. Deze Suarez heeft een verdediger van de tegenpartij tegenover zich staan waar hij omheen moet om bij het doel te komen. Hij speelt de bal terug naar de spits en loopt dan zelf om de verdediger heen. Als hij er voorbij is krijgt hij de bal weer terug. Er wordt hierover alleen gezegd: „Huntelaar. Daar gaat Suarez weer. Hij wordt vastgehouden door Braafheid.” Dat hij inderdaad wordt

vastgehouden is slecht te zien, maar er is wel te zien dat de speler van Ajax valt. Het spel gaat daarna door en dit wordt ook door de commentator aangegeven. Hij vertelt bovendien dat de scheidsrechter leek te gaan fluiten, maar dit niet doet. Dit is niet te zien doordat er op dat moment een close-up van de gevallen speler wordt uitgezonden. Tijdens de herhaling van het moment van de overtreding is beter te zien hoe de speler van Ajax wordt tegengehouden door zijn tegenstander. Ook in het verslag wordt gezegd dat hij inderdaad wordt vastgehouden, maar zich pas laat vallen als hij alweer losgelaten is.

### Draadstaal zondag 11 mei 2008

#### **Fragment 1:** Verdacht pakketje

Het filmpje begint met het beeld van een raam met daarvoor lamellen die open staan. Daarachter staat een man met rossig haar en een baardje die zijn hand tegen het raam zet om goed naar binnen te kunnen kijken. Het enige geluid bij het filmpje is een jazzy muziekje met een zware beat. Te zien is hoe en man iets pakt dat een hoofddekseel blijkt te zijn. De man komt in beweging en de camera volgt hem. Als hij door een glazen deur gaat is te zien dat hij een ruimte binnenstapt waarin veel mensen een beetje zitten te lezen of om zich heen kijken. De mensen lijken niet echt acht op de man die binnenkomt te slaan. Er is nu ook te zien dat de man een lang soort gewaad draagt en een trolley bij zich heeft. Deze trolley zet hij midden in de ruimte en vervolgens draait hij zich om en rent hard naar buiten. Vanaf het moment dat hij binnenstapt is ook een zacht tikkend geluid te horen. Daardoor kijken mensen op en beginnen direct achter hem aan te rennen. Als alle mensen naar buiten gerend zijn stapt de man, die voor het raam links van de deur heeft staan wachten, weer binnen. Hij pakt zijn trolley en neemt plaats op een lege stoel. Vrijwel direct klinkt een vrouwenstem die zegt: "Volgende". De man staat op en loopt voor de camera langs.

#### **Fragment 2:** Sayid – Oranjegevoel

In beeld een man met warrig, donker haar en een dun snorretje. Hij draagt een rood overhemd met daarover een bont vest. De man begint direct in de camera te praten. Hij heeft een accent en praat over de inburgeringscursus die hij bijna dertig jaar geleden gedaan heeft. Hij verbaast zich erover dat hij nooit iets geleerd heeft over het 'oranjegevoel'. Hij vertelt over wat hij op de tribunes zag bij een voetbalwedstrijd en klinkt verontwaardigd. Hij spreidt zijn armen en haalt een paar keer zijn schouders op. Hij zegt dat zij er nooit bij gaan horen als ze niet leren hoe alle dingen werken in Nederland. Het oranjegevoel is belangrijk zegt hij en daarom gaat hij het zijn kinderen leren. De man draait zich om en loopt van de camera weg. Hij loopt een kleine keuken in waar een tafel staat met daaraan drie jongens van verschillende leeftijden. Ze kijken

naar de man terwijl hij bij hen aan tafel gaat staan. Ze hebben een oranje opblaasbare klomp op hun hoofd en een glas bier voor hun neus staan. Dit glas bier pakken zij vast en houden dit in de lucht wanneer de man zegt: „Kom op jongens, daar gaan we”. Ze beginnen Hup Holland Hup te zingen. De man beweegt met zijn armen op de maat van de muziek en maakt een gebaar alsof hij een hemd aan heeft als ze zingen: „laat de leeuw niet in zijn hempie staan”. Halverwege het liedje stoppen ze met zingen. De man zegt tegen de camera: „Is goed toch? Zij horen erbij”. Hij spoort de jongens aan tot het doen van ‘de wave’ en begint daarna meteen te zingen: „Hij is een hondelul”. De man danst vrolijk op het liedje en spreidt zijn armen als hij zegt dat hij trots is op deze kinderen. Hij zegt tegen de jongens dat ze naar buiten gaan en wenkt hen mee te komen. Ze lopen in een rijtje voor de camera langs. Terwijl de jongens nog door het beeld lopen is de stem van de man te horen die zegt: „Dit is mijn favoriete liedje.” In beeld is nu te zien hoe de jongens, met jas aan, achter de man in een rijtje voor een roze flatgebouw staan. „Ik dacht altijd dat de Nederlanders de islam niet leuk vonden, maar dat is niet zo”. Hij begint te zingen: „Allah of niks” en begint met zijn armen zwaaiend te lopen. De jongens volgen zijn voorbeeld. Ineens klinkt er geschreeuw. De man wijst vooruit en zegt: „Kijk daar heb je nog meer supporters. Kom hierheen. Doe mee”. Het beeld laat zien waar de man naar wijst. Het zijn twee kale mannen die roepen: „Kom hier neger”.

### **Fragment 3:** Pa Niek - Geloof

Het fragment begint met een beeld van een man met rossig haar, gekleed in een geruite trui en spijkerbroek en lopend op een grindpad in een park. De man blijkt niet te lopen maar rent een beetje en kijkt schichtig achterom. Er is een stem te horen van een man die zeer snel praat en zich voorstelt als Niek Boogaards die door vrienden vaak Pa Niek genoemd wordt, omdat hij om het minste of geringste in blinde paniek kan raken. Het beeld gaat over in een mediumshot van dezelfde man die onrustig beweegt, een verdrietige uitdrukking op zijn gezicht heeft, steeds naar de grond kijkt en zijn mond snel beweegt. De camera blijft op de man gericht en volgt deze terwijl hij blijft lopen en praten. Wanneer de man aan het eind van het filmpje stil blijft staan beweegt de camera zich iets van de man af. Wat hij zegt gaat erg snel en gaat over religie. Hij spreekt van een tijd waarin religies tegenover elkaar staan. Enerzijds zijn er de moslims die de hele wereld over gaan nemen en anderzijds de katholieken waarmee niks mis is behalve dan dat priesters hun handen niet thuis kunnen houden, maar moslims blazen zichzelf op. De man zegt dat het dus een keuze is tussen sexueel misbruik en de dood en dan is sexueel misbruik de beste van twee slechten alleen houdt je daar een trauma aan over en raak je vrienden kwijt maar het abonnement van je mobiele telefoon moet wel betaald worden zegt hij tot besluit.



## **Bijlage 4: Samenvatting interviews met deskundigen**

### *Interview met Mevrouw J.E. van den Berg- de Jong*

Mevrouw van den Berg is als psychologe werkzaam bij het Doventeam van Bavo Europoort. Dit team biedt psychische zorg aan doven en hun naasten (familie & partners). Door hun handicap hebben dove mensen een veel grotere kans op psychische problemen. Dit heeft vooral te maken met het feit dat communicatie voor veel mensen met een auditieve handicap moeilijk is vooral wanneer het gaat om communicatie met mensen die geen gehoorbeperking hebben.

Van den Berg is zelf slechthorend en heeft tijdens haar jeugd vier jaar lang speciaal onderwijs gevolgd. Zij spreekt de gebarentaal waar zij als psycholoog veel gebruik van maakt. Van den Berg is bij het doventeam terecht gekomen nadat zij hier tijdens haar opleiding psychologie aan de universiteit van Leiden stage heeft gelopen. Ook haar afstudeerscriptie ging over doven. Haar eigen auditieve beperking is binnen dit team een groot voordeel waar het in andere richtingen juist vaak een probleem zou zijn.

Van den Berg kan zich goed vinden in de bewering dat de cycloon in Birma bij gebrek aan beelden niet geleid heeft tot grote steun van de Nederlandse bevolking. De reden hiervoor is eenvoudigweg dat iedereen wel kan zeggen dat er ergens een verschrikkelijke storm is geweest en er honderdduizende doden zijn gevallen, maar als er geen beelden van zijn zal er toch altijd twijfel bestaan over de juistheid van deze bewering. Ze wijst hierbij ook op het feit dat er doorgaans alleen geld wordt gegeven aan rampen waaraan veel aandacht wordt besteed in de media. Er gebeuren veel meer rampen in de wereld, maar als daarover niet gesproken wordt in de media zal er ook geen geld voor ingezameld worden.

De Nederlandse samenleving is tegenwoordig redelijk visueel ingesteld meent Van den Berg. Dit is vooral te merken aan de grote hoeveelheid beelden waarmee wij dagelijks geconfronteerd worden. Denk daarbij aan posters, billboards en dergelijke. Veel informatie wordt ons aangeboden in wat zij noemt 'hapklare brokken' (-> veel informatie in zo weinig mogelijk woorden). Beelden spelen hierbij een belangrijke rol.

Dove mensen zijn meer visueel ingesteld dan mensen zonder een gehoorbeperking volgens Van den Berg. Dit is echter niet iets dat hen wordt aangeleerd, maar wat zich van nature ontwikkelt doordat zij via het auditieve kanaal geen informatie binnen krijgen. Kleine kinderen leren wel dat zij extra goed op moeten letten op straat, maar doven worden niet getraind in het kijken op zich. Voor zover Van den Berg weet wordt er ook niet aan doven geleerd hoe zij zoveel mogelijk informatie uit beelden kunnen halen of hoe zij beelden moeten interpreteren. Volgens Van den Berg wordt er

vanuit de psychologie gedacht dat wanneer een zintuig wordt uitgeschakeld dit verlies wordt gecompenseerd door de andere zintuigen. Ze wijst er in dit verband op dat er wordt gezegd dat blinden een veel sterkere reuk ontwikkelen.

Dat dove mensen visueel ingesteld zijn blijkt al in de eerste plaats uit hun taal, de gebarentaal, die volledig visueel is. De gebarentaal moet volgens Van den Berg gezien worden als een taal op zich die wel gerelateerd is aan het Nederlands. Gebarentaal kan worden vergeleken met het Fries. Het is dus niet per definitie zo dat iemand die de gebarentaal goed machtig is ook de Nederlandse taal goed begrijpt. Het lezen en schrijven van de Nederlandse taal is voor veel doven erg moeilijk omdat hun vocabulaire veel beperkter is dan die van een gemiddeld horend persoon. Het IQ van iemand met een auditieve handicap ligt dan ook vaak lager dan het landelijk gemiddelde (100). Het ligt voor de hand om te denken dat zij die nooit gebarentaal geleerd hebben (er is een tijd geweest dat het verboden was om gebarentaal te leren omdat er gedacht werd dat doven zich daardoor niet goed konden ontwikkelen) doordat zij gedwongen werden de Nederlandse taal te leren om te kunnen communiceren deze taal beter begrijpen dan zij die wel gebarentaal geleerd hebben. Dit hoeft echter zeker niet het geval te zijn zegt Van den Berg omdat het heel moeilijk is een taal te leren als je de betekenis van een woord niet kent.

Van den Berg vergelijkt het leren van een taal aan een doof kind dat geen gebarentaal spreekt met het leren van een taal aan de zogenoemde bosjeskinderen. Dit zijn kinderen die leven in Afrika en nooit een taal geleerd hebben, deze kinderen zullen nooit goed een taal kunnen leren omdat zij niets hebben om aan te kunnen refereren. Ditzelfde geldt voor kinderen die geen gebarentaal spreken. Je hebt heel veel woorden nodig om uit te kunnen leggen wat bijvoorbeeld boos zijn is. Wanneer je echter in gebarentaal kunt laten zien wat boosheid is (met behulp van gezichtsuitdrukking worden verschillende gradaties van boosheid weergegeven) kun je het woord 'boos' een betekenis geven.

Het is dan ook wetenschappelijk bewezen dat het verstandig is om een doof kind op jonge leeftijd gebarentaal te leren. Gebleken is dat hierdoor het IQ van het kind verhoogd wordt. Opvallend is dat dit ook geldt voor horende kinderen die gebarentaal hebben leren spreken. Van den Berg heeft zelf een slechthorend zoontje dat zij ook gebarentaal leert. Het is dus moeilijk om te zeggen of het wel of niet spreken van gebarentaal van invloed is op de kennis van de Nederlandse taal en dus de mate waarin de ondertiteling bij televisieprogramma's begrepen wordt of liplezen mogelijk is.

Liplezen is sowieso erg moeilijk zegt Van den Berg. Iemand die heel goed kan liplezen krijgt maximaal 40 procent van wat er gezegd is mee. Dus zelfs wanneer een spreker de hele tijd goed in beeld is verstaat een dove minder dan de helft van wat er gezegd wordt. De overige 60 procent moet hij/zij dus bijvoorbeeld afleiden uit beelden of

simpelweg gokken. Het probleem met ondertiteling van Nederlandse programma's is dat dit vaak niet gelijk loopt met het beeld. Vaak verschijnt de tekst pas in beeld als het beeld al weg is of plaats heeft gemaakt voor het volgende.

Hoewel steeds meer Nederlandse programma's op televisie worden ondertiteld is het medium om bovengenoemde redenen niet populair bij doven en slechthorenden. Van den Berg merkt hierbij wel op dat dove mensen de televisie vaak gebruiken op de zelfde manier als horende mensen de radio in veel gevallen gebruiken, als achtergrond. Zoals horende mensen vaak de radio aanzetten zonder er echt naar te luisteren maar vooral om de stilte te verdrijven, zo zetten dove mensen de televisie aan zonder er echt naar te kijken. De flikkering van de beelden doorbreekt de stilte. Kranten en andere gedrukte media worden om dezelfde redenen als voor de televisie gelden vaak weinig gebruikt. Een medium dat wel veel gebruikt wordt door deze groep is het internet. Volgens Van den Berg ligt het gebruik van dit medium door mensen met een auditieve handicap boven het gemiddelde. Ook ouderen zullen volgens haar vaker gebruik maken van dit medium dan hun horende leeftijdsgenoten. Vooral voor communicatie met anderen is dit medium onmisbaar geworden. Vroeger werd er hiervoor veel gebruik gemaakt van de teksttelefoon, maar die heeft vooral bij jongere generaties plaatsgemaakt voor de mobiele telefoon (SMS) en de PC (MSN-en/chatten). Ouderen leren min of meer noodgedwongen omgaan met de PC. Van den Berg denkt dat de respondenten voor mijn onderzoek op dit punt dus wel representatief zijn voor auditief gehandicapten in Nederland.

Een gevolg van de populariteit van het internet onder doven en hun handicap op zich op het gebied van informatievoorziening is volgens Van den Berg dat zij veel informatie missen. Niet alleen duurt het langer voordat zij voldoende informatie verzameld hebben, ook moeten zij zelf zoeken naar informatie. Ze moeten dus op de een of andere manier geattendeerd worden op een onderwerp of ergens in geïnteresseerd zijn willen zij daarover informatie op het internet op gaan zoeken. Waar (goed)horende mensen vaak onbewust of min of meer toevallig informatie oppikken doordat zij bijvoorbeeld een gesprek tussen mensen in de bus opvangen of een bericht op de radio horen moeten mensen met een auditieve handicap bewust op zoek naar dergelijke berichten. Heel veel informatie zal volgens Van den Berg dan ook langs doven en slechthorenden heengaan. De kans is dan ook heel groot dat dove mensen zich een verkeerd beeld vormen en een mening vormen op basis van ( te) weinig informatie.

De grootste beperkingen van een auditieve handicap zijn beperkingen op het gebied van communicatie en algemene ontwikkeling. Dit is het grote verschil met visueel gehandicapten meent Van den Berg. Blinden zijn weliswaar beperkt op het gebied van mobiliteit, maar met de nodige hulpmiddelen kunnen ze zich toch onder de mensen begeven en contact maken. Doven zijn veel mobieler, maar kunnen niet of slecht

communiceren. Het grootste gedeelte van de informatie die zij vergaren is daarnaast visueel en dus beperkt terwijl blinden alleen het visuele aspect missen. Deze visuele informatie kan volgens Van den Berg wel met woorden worden overgebracht, je kunt iets visueels auditief maken, maar veel auditieve informatie kan niet visueel gemaakt worden. Doven missen dus veel informatie die essentieel is voor een goed begrip.

Wat doven vooral missen wanneer zij beelden op televisie zien is de nuance. Volgens Van den Berg zijn beelden uitstekend, beter dan woorden, in staat om emoties over te brengen op de kijker. Het zijn echter de woorden die deze beelden in een bepaalde context plaatsen of deze beelden een bepaalde nuance meegeven en dit soort informatie mist een doof persoon dus wanneer hij/zij alleen naar de beelden kijkt. Doven zijn echter wel goed in staat om de gemoedstoestand van personen in beeld in te schatten. Hiervoor is het volgens Van den Berg dus niet noodzakelijk dat je ook de stem hoort van de persoon. Sterker nog, juist de gezichtsuitdrukking van de persoon in kwestie verradt zijn/haar gevoelens. Emoties zijn dus wel goed via beelden over te brengen, humor daarentegen heel slecht. Hoewel er in bepaalde humoristische televisieprogramma's veel gebruik wordt gemaakt van typetjes gaat de humor vaak verloren als je niets kunt horen. Het zijn vaak de dingen die zij zeggen of de manier waarop iets gezegd wordt wat het geheel grappig maakt.

De voornaamste functie van beelden is dan ook het trekken van aandacht zegt Van den Berg. Het beeld trekt de aandacht van de kijkers en de tekst daarbij biedt informatie en vooral ook nuances. Beeld alleen is weliswaar aantrekkelijk maar nietszeggend wanneer dit beeld niet in een bepaalde context wordt geplaatst. Beeld en tekst bieden dus in de meeste gevallen verschillende informatie en kunnen dus niet gezien worden als versterking van elkaar maar als aanvulling op elkaar. Het is de combinatie van woord en beeld die de meeste informatie biedt.

## *Interview met Dr. B.P.L.M. den Brinker*

Dr. Den Brinker is lid van de European Blind Union en de World Blind Union. Binnen deze organisaties vecht hij als sinds 1995 voor de erkenning van slechtzienden als aparte groep. Volgens Den Brinker zijn slechtzienden ondervertegenwoordigd in organisaties voor blinden en slechtzienden terwijl het grootste gedeelte slechtziend is en er maar weinig mensen echt volledig blind zijn. Vooral in de top van organisaties vindt je veel blinden. Hierdoor is er binnen deze organisaties (te) weinig aandacht voor het visuele.

Den Brinker meent dat veel slechtzienden geen speciale instituten voor blinden en slechtzienden bezoekt. Veel slechtzienden hebben pas op latere leeftijd last gekregen van een slecht zicht door macula degeneratie. Hierdoor leiden zij vaak een heel visueel leven. Ook slechtzienden die op jongere leeftijd klachten hebben gekregen, zoals hijzelf, maar geen instituut bezocht hebben leiden een heel visueel leven en komen opvallend vaak terecht in hoge posities binnen de wetenschap of het bedrijfsleven. Blinden en slechtzienden die wel op instituten gezeten hebben, worden volgens Den Brinker gekenmerkt door een eigen cultuur en hebben daarom grote moeite een baan te vinden en een plaats in de maatschappij te verwerven. De blinden en slechtzienden die voor dit onderzoek zijn benaderd via Bartiméus zijn daarom volgens Den Brinker niet representatief voor alle blinden en slechtzienden.

Den Brinker zelf leidt een heel visueel leven alhoewel hij officieel blind genoemd kan worden (minder dan 5% zicht). Hij denkt zelf dat als hij niet zo hard zou proberen om zoveel mogelijk te kunnen zien hij waarschijnlijk ook dat laatste beetje zicht zou verliezen. Hij is fotograaf en zijn werk is regelmatig te vinden op exposities (voor blinde/slechtziende kunstenaars). Opmerkelijk is ook dat Den Brinker zich bezig houdt met videobewerking en hierin zo kundig is dat hij dit doet voor de gehele afdeling van de VU waarop hij werkzaam is. In principe doet hij alles dat mensen zonder een visuele handicap ook doen. Uiteraard is hij niet in staat een auto te besturen, maar hij fietst bijvoorbeeld wel zonder problemen door Amsterdam. Hij kijkt ondanks zijn handicap ook naar televisie. Wel geeft hij aan dat snelle beelden vaak moeilijk te volgen zijn. Gelukkig kan zijn vriendin heel goed in enkele woorden vertellen wat er te zien is waardoor hij films of televisieprogramma's toch kan volgen. In het dagelijks leven maakt Den Brinker veel gebruik van hulpmiddelen.

Dr. Den Brinker heeft een psychologische achtergrond. Vanuit die achtergrond wijst hij mij op de drie zintuigelijke modaliteiten die binnen de psychologie onderscheiden worden: de visuele, de auditieve en de tactiele modaliteit. Elke modaliteit kent meerder niveaus van zintuiglijkheid. De visuele modaliteit kent 8 niveaus, de auditieve 6 en de tactiele modaliteit slechts 3. Wanneer de verschillende modaliteiten met elkaar corresponderen leidt dit niet tot een optelsom van de verschillende niveau (dus 17) maar

tot veel meer. Conflicten tussen de modaliteiten, wanneer deze dus niet met elkaar corresponderen, leiden tot verwarring. Zo is het ook met beeld en geluid op tv. Wanneer beeld en geluid met elkaar corresponderen bieden zij meer en duidelijkere informatie, er is sprake van versterking. Conflicterende beelden en geluiden leiden tot verwarring en dus een minder sterk (totaal)beeld. In sommige gevallen is dit opzet, bijvoorbeeld bij een grap.

Volgens Den Brinker zijn beelden duidelijker en directer. Het is volgens hem niet zo dat beelden meer impact hebben maar vooral dat zij beter onthouden worden. Beelden blijven hangen en zijn gemakkelijker terug te halen dan woorden. Beelden hebben volgens Den Brinker niet zozeer een functie bij informatieoverdracht, maar vooral bij herinnering. In veel gevallen zijn er meer woorden nodig dan beelden om iets op te kunnen nemen daardoor wordt het geheel onduidelijk en is er een grotere kans op verlies van context.

Den Brinker meent dat woorden en beelden dezelfde informatie kunnen overbrengen. Voor goede overdracht van informatie is een combinatie van woord, beeld en geluid belangrijk. Het belang van de stem geeft hij aan door te wijzen op een apparaatje dat hij gebruikt om ondertiteling op televisie voor te lezen en de spraakcomputer. Dit voorlezen van tekst geeft niet hetzelfde beeld als de echte stem, de boodschap komt anders over. Den Brinker kan geen antwoord geven op de vraag: wat is belangrijker beeld of geluid/tekst? Hij gaat ervan uit dat er bij de combinatie hiervan in de meeste gevallen sprake is van versterking, maar in sommige gevallen kunnen zij elkaar ook aanvullen.

Volgens Den Brinker zou het televisiejournaal beter gebruik kunnen en moeten maken van de versterkende capaciteit van de combinatie beeld en geluid/tekst. De bewering die we onder andere tegenkomen in het boek van Joris Luyendijk dat iets geen nieuws is als er geen beelden van zijn doet Den Brinker af als een self fulfilling prophecy. Het journaal bepaalt met ander woorden wat nieuws is en wat niet aan de hand van beschikbaarheid van beelden. Wel noemt Den Brinker in dit verband voorbeelden van situaties waarin er weinig reactie is geweest op nieuwsberichten omdat er geen beelden van waren zoals de genocide in Rwanda, berichtgeving over Cambodja, mijn voorbeeld over de cycloon in Birma (Myanmar) en wellicht ook de Titanic. Beelden alleen zijn volgens Den Brinker weinig veelzeggend.

Hoewel film en tv vrij recente uitvindingen zijn bestond ook daarvoor al de behoefte om iets af te beelden of kracht bij te zetten door iets uit te beelden meent Den Brinker. Hierbij moet bijvoorbeeld gedacht worden aan toneel of gebaren. Hij moet echter wel toegeven dat de functie hiervan voornamelijk vermaak kan zijn geweest en niet zozeer informeren.

---

**Iedereen leest weleens iets waarvan hij denkt: is dat nou wel zo? Ben ik het wel eens met wat er hier beweerd wordt? Dan kun je het daar natuurlijk bij laten, maar je kunt er ook een thesis aan wijden.**

**Dan blijkt dat het weleens interessant of zelfs leuk kan zijn om stil te staan bij die ene vraag die steeds onbeantwoord blijft, waaraan iedereen voorbij lijkt te gaan.**

**En hoewel je van tevoren de kans groot acht dat je het antwoord op de vraag niet zult vinden kun je na afloop in ieder geval zeggen dat jij een poging hebt gedaan het antwoord te vinden.**

**Ziehier het resultaat van mijn poging het antwoord te vinden op de vraag die mij tijdens het lezen van diverse publicaties voor de Master Media & Journalistiek aan mij opdrong en mij bezig heeft gehouden tot de laatste letter van deze thesis op papier gezet was.**

Eva Bennink, januari 2009